ПОНЕДЕЛНИК

**СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ,
ПОЛИТИКА И КУЛТУРА**

година деветнадесета

5/6

София, 2016

Александър Лилов

Основател и главен редактор (1998–2013)

Редакционен съвет:
Янаки Стоилов *(председател)*
Александър Симов
Андрей Пантев
Анна Лилова
Васил Проданов
Васил Сгурев
Иван Ангелов
Кольо Георгиев
Юрий Борисов

Издателски съвет:
Емил Костадинов *(председател)*
Георги Аврамов
Георги Григоров
Димитър Георгиев
Иван Драганов
Орлин Иванов
Тодор Канев

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Главен редактор: **Димитър Генчев**

Заместник главен редактор: **Павел Писарев**

Редактори: **Генка Николова**
Иван Динков-младши
Харалампия Чунева

АДРЕС НА РЕДАКЦИЯТА

София, Позитано 20
Тел./факс: 02/944-39-22
www.ponedelnik.bg
e-mail: ponedelnikcsi@abv.bg

Център за стратегически изследвания „Александър Лилов“,
фондация „Академия Европа“
ISSN 0861–6620

Ръкописи се приемат в обем до 15 страници и не се връщат.

Този брой, както и предишни книжки могат да бъдат намерени
в редакцията на списанието.

Печат ЕКСПЕРТПРИНТ ЕООД

Съдържание

Понеделник

Списание за теория, политика и култура

Мисли и афоризми 5

Теория

Валери Жаблянов Социализмът е необходим и днес, и в бъдещето на България 7

Васил Проданов Преходът към капитализъм и идеологическата хегемония на неолиберални морални ценности в България 12

Велко Вълканов Непознатият Ленин 26

История

Минчо Минчев Девети септември 1944 – триумф на народната воля 45

Политика

Славчо Кънчев Контролът над елитите 57

Зорница Илиева Тероризмът – новата европейска война 70

Икономика

Иван Ангелов Икономически противоречия, застрашаващи бъдещето на ЕС 79

Ралица Димитрова Ограничеността на водните ресурси – обективна реалност в преструктурирането на водния сектор в България 94

Международна политика

Мариян Карагьозов Брекзит като безизходица 101

Владимир Трифонов Еднополюсен свят, многополюсен свят – сблъсък на всички континенти 109

Съдържание

Култура

Найден Вълчев Най-цветният български поет 134

Петър Караангов Стихове 138

Нови книги

Павел Писарев Нови книги препоръчва списание „Понеделник" 147

Крум Василев

Твърдят противниците на социализма, че нашата партия била едва ли не погребана. Нека да дойдат тук, на историческата поляна, за да видят и разберат най-сетне какво значи Българска социалистическа партия! Твърдят нашите противници, че социализмът бил вече в историята, че нямал бъдеще. Лъжа е това! Социализмът загуби един рунд, една битка, но борбата ще спечелим. Защото бъдещето е на социализма, на правдата, на свободата. Опитват се да ни убедят, че нашите приятели били само на Запад. Да, ние сме членове на Европейския съюз, ние знаем, че имаме приятели на Запад. Но не е вярно, че нашите врагове били на Изток. Русия е братска страна, тя никога не е била и няма да бъде наш враг. Ние ще гледаме и на Запад, и на Изток, и даже към Далечния изток, защото там социализмът се възражда в нови форми. Твърдят антисоциалистите, а и някои социалисти им пригласят, че в политиката и идеологията нямало ляво и дясно. Има, има, винаги е имало. Преди много години Владимир Маяковски написа своя „Ляв марш", който завършва така: „Леви! Леви! Леви! Кой там с десния крачи?". Неотдавна в нашата партия имаше случаи на десни залитания. Вярвам, че те няма да се повторят. Но понеже за първи път съм редом с нашата млада, енергична, хубава председателка, аз – два пъти повъзрастният от нея, си позволявам да ѝ дам една заръка: Уважаема и мила, другарко Нинова, ако усетите, че във вашия екип някой бърка крачката, моментално запитайте строго – „Кой там с десния крачи?". Разбира се, в името на единството ще се наложат компромиси, важното е да не се преминава забранителната червена линия.

Завършвам. Бях ремсист на 19 години, когато ме приеха за член на партията. Цели 72 години не се деля от нея. Сега, навършил 91, доживях до великата чест да бъда награден с наградата „Георги Кирков-Майстора". От все сърце благодаря на всички, които са ме предложили за тази награда. От все сърце благодаря на тези, които са решили, че я заслужавам. От все сърце благодаря и на вас, мили хора, и във ваше лице благодаря на читателите на левия печат, на „Дума", на „Земя", на „Нова зора", на „Русия днес", на „Жарава", на „Ново време", на „Понеделник", на книгите на най-българското издателство „Захарий Стоянов". Бъдете живи и здрави и догодина – след изборната победа – отново тук, на историческата поляна. А дотогава – на работа! И да помним завета на Георги Кирков:

Да рухне робство и во век
свободен да е человек!
Ей наш'та цел, от всички главна,
що гоним ний в борбата славна!

Слово, произнесено на Националния събор на Бузлуджа, 30 юли 2016 г.

Светлин Русев

СОЦИАЛИЗМЪТ Е НЕОБХОДИМ И ДНЕС, И В БЪДЕЩЕТО НА БЪЛГАРИЯ

Валери Жаблянов

Валери Жаблянов *– политолог, доктор по политология. Специализирал е по програмата „Фулбрайт“ в САЩ. Бил е народен представител в 42-рото Народно събрание. Има публикации в областта на политологията.*

1. Българският съвременен капитализъм

Би било против логиката на историята, против жизнените интереси на мнозинството хора на труда да се обявява, че днешната капиталистическа система в България няма алтернатива. Разбира се, че има и това е алтернативата на социализма. Говоря за бъдещето, а не за възраждане на социалистическата реалност отпреди 25 години.

Краят на системата на реалния социализъм в края на 80-те години на XX в. беше изтълкуван както от традиционните буржоазни партии, така и от комунистическите, социалистическите и социалдемократическите партии като край на самата социалистическа перспектива за историческо развитие. Капитализмът се постара да окупира бъдещето и да зачеркне традицията на европейското социално развитие. Независимо дали наричаме това развитие революция, или еволюция.

Поради редица исторически обстоятелства най-подходяща за тази цел се оказа формата на англо-американския капитализъм, приложена насилствено в Източна Европа и в частност в България. Обяви се „краят на историята". Може ли обаче точно този начин на живот, който сега в България наричаме капитализъм, да бъде последният етап на неспирното социално, икономическо и политическо развитие, възможно ли е днешният ден да прилича на вчерашния, а утре да бъде днес?! Струва ми се, че отговорът се съдържа в самото развитие на производството и размяната.

За последните години българският капитализъм претърпя съществена промяна! Започнал като дребен, предимно семеен в сферите на търговията и услугите, преминал през неуспешни акционерни начинания и инвестиционни дружества, днес българският капитал е окрупнен и по-голямата част от него е включена в глобалните капиталови потоци, в европейските и по-големите компании. По тази причина не е възможно той да има своя собствена стратегия за национално развитие, за развитие на националното стопанство. Но той се нуждае от българската държава, доколкото тя му създава комфортни условия за живот и известна сигурност. В този смисъл едрият капитал открито експлоатира държавата, т.е. нейните граждани – данъкоплатци. Често пъти обществените пари (бюджет, еврофондове и други) му служат за допълнителен инвестиционен ресурс, като българската държава само номинално получава пари за развитие на един или друг сектор, например за събиране и преработване на отпадъците и за строеж на магистрали и спортни съоръжения. В крайна сметка тези пари играят ролята единствено на универсален генератор на корупцията на всички нива! Неинтегрираният в глобалния пазар български раздробен капитал се намира в изключително трудни за оцеляване условия – отворен пазар, евтин внос, стагниран растеж на потребление, липса на държавна външнотърговска политика, изтичане на работната сила към по-високо платените пазари на труда. Този вид капитал няма необходимия потенциал да се обновява и развива, а оттук и да се конкурира успешно. Само изолираността на нашата държава и икономика от някои от основните тенденции на съвременното икономическо развитие е в основата на неговото оцеляване все още на ръба и го предпазва от неизбежните фалити и разорение с всички произтичащи социални последици.

Ясно може да се види защо определени райони на България не могат да започнат ново развитие, независимо дали имат достъп до европейско финансиране и дали се строят големи обекти. Газовите находища и заводите за авточасти, които са голямата гордост (по-скоро поредният балон) на правителството, не могат да окажат съществено влияние върху нашето вътрешно развитие, защото подобни проекти са интегрирани или са по-скоро част от други, външни за България икономически вериги.

Така стигаме до заключението, че съществен икономически растеж при този модел е невъзможен! Като прибавим към тази реалност липсата на собствена стратегия, консуматорския егоизъм, отсъствието на социално отношение и крадливостта на висшестоящите икономически фактори се разбира, че няма перспективи този модел да се утвърди и развива в полза на обществото и държавата.

2. Необходимият практически път на БСП към социални завоевания за всички

Необходимо е социалистите да обърнат същността на държавата – от слуга на капитализма тя трябва да започне да използва възможностите си в полза на

всички граждани, независимо дали са бедни, или богати и в кой край на България живеят.Това е задачата на БСП днес!

За наемните работници, каквито са всички хора, зависими от работодатели и банки, както и за българския бизнес е необходимо създаване на държавни фондове, банки и други инструменти за натрупване с помощта на държавата на инвестиционен ресурс, който да подпомогне икономическата, аграрната и социалната модернизация на България. Ние трябва да кажем открито, че нашето развитие не може да се опира на парите от т.нар. еврофондове и от чуждите инвестиции.

Наскоро турска фирма купи няколко български частни болници. Нали никой не вярва, че подобна „инвестиция" може да подобри качеството на българското здравеопазване? Предлагането на друга политика по този въпрос има пряко отношение към близкото бъдеще на нашата партия, към бъдещето на социализма. Както е добре известно от историята, социализмът не е лозунг или обикновена политическа програма, той е практика в производството, в организацията на капитала и в инвестирането и разпределението на печалбата.

Ясно е, че нашето оцеляване като държава е свързано с осъзната необходимост от дълбока реформа на икономиката главно чрез реабилитация на труда като основен източник на натрупване в обществото. Когато казваме труда, трябва да имаме предвид всички негови форми на проявление, които съвременните технологии предлагат. Реабилитация на труда означава двойно по-високо заплащане на работниците, отколкото сега, означава нормални условия за труд, означава съд за всички собственици, които са създали условия за трудови злополуки, причиняващи понякога смърт на работното място.

Като се има предвид до какви отрицателни резултати стигнахме в нашето развитие, а именно да бъдем последни в ЕС по икономическо развитие, предстоящата социално-икономическа реформа трябва да бъде реализирана от социалистически позиции, а в България това означава – от нас, от социалистическата партия. БСП трябва да пресъздаде новата демократична държава, в която всички граждани имат равно значение. Това е възможността социализмът – поне на българска територия, заради нашата изостаналост, от която веднъж се измъкнахме и сега пак затънахме в нея – да се докаже като икономически по-ефективен в сравнение с днешната система на казинокапитализма, чийто гръбнак са свободните финансови зони, където потъват парите на трудещите се хора от цял свят, включително на обедняващите в мнозинството си български граждани.

Наскоро консервативен холандски депутат заяви открито: „Ние се нуждаем от офшорните зони, защото те са нашата гаранция срещу държавния произвол и авторитарните режими." Този откровен капиталистически цинизъм само показва на практика колко труден ще бъде пътят от този тип икономика към новата система. Политическите ни среди дори не си правят труда да се замислят дали това обяснение е валидно за държава като нашата, членка на ЕС, където, както се оказва, голямата част от икономиката е собственост на офшорни фирми.

Напоследък стана много шумен диалогът за левиците – от колко части се състоят и какво политическо чудо ще настане, като се обединят?! На фона на фактическата ситуация в България този шум има значение основно за тези, които го създават. Ясно е, че партиите, които са се вградили в този модел и така егоистично виждат собственото си бъдеще, нямат шанс да създадат друго бъдеще за България. БСП не може и не бива да тръгва по този път! Обединението на левите ще доведе до смъртта на основния субект, който може да даде алтернативата, и това е нашата партия. Няма как да не се съгласим, че повишаването на преразпределителните функции на бюджета има за крайна цел установяването на относително по-равно в материално отношение общество. Тук следва да бъде отнесена и данъчната политика като възможно средство за социално изравняване! Но, струва ми се, същностният въпрос е друг: възможно ли е днешното неравенство в българското общество да бъде коригирано чрез прогресивна скàла за данъчно облагане, а също и чрез увеличаване на корпоративния данък? Ще изразя песимистичните си очаквания поради две обстоятелства: 1) създадена е и вече е укрепена структура на собственост в нашето общество (например едрото арендаторство, едрото рентиерство), която не може да бъде преодоляна даже и политически; 2) съществува свободен износ на капитали и печалба към зоните, за които стана въпрос по-горе. Когато ние, социалистите, подхождаме към въпроса за данъчната политика, винаги трябва да държим сметка за фактическата ситуация, в която се намираме, като негативният опит на френските социалисти през последните години следва да послужи за предупреждение срещу увлеченията по този път.

Днес никой не трябва да има съмнение, че в нашата страна господства капитализъм в най-примитивната му форма, която дори и развитите страни с най-либерална икономика, каквито са Америка и Великобритания, не са посмели докрай да реализират като социална и икономическа политика за своите граждани. Нека мнозинството граждани на нашата страна, работещи в частния сектор на икономиката, се обърнат към собственото си всекидневие:

– към трудовото си възнаграждение, което не им позволява да задоволяват нормалните потребности на физическото и духовното си съществуване и да отглеждат деца, като така се превръщат в „работещи бедни",

– към социалните и пенсионните си осигуровки, неплащани или плащани по минималната заплата от работодателите,

– към постоянния си страх от загуба на работното място,

– към възпиещото неравенство по отношение на достъпа до квалифицирани здравни и образователни услуги,

– към данъчното бреме, което се носи от ниско- и средноплатените работници и служители,

– към професионалните съюзи, чиято главна грижа е опазване на статуквото, а не на жизнените интереси на работещите и на близките им, зависещи от тяхната заплата,

за да се убедят, че живеят в капиталистическо общество от най-примитивен тип, че разпоредбите на Конституцията за „социалната държава" не са нищо друго освен „дървено желязо".

Така че заклинанията на някои от водещите политици в БСП как трябва да реализираме социалната държава, за да докажем, че сме социалисти, принципно са верни, но в тази система са практически неосъществими. Днешната социално-икономическа система на България и Конституцията от 1991 г. са все по-малко съвместими. Ние няма да можем да спасим Републиката, още по-малко социалните елементи в тази държавност, ако не променим социално-икономическата система. Това означава повече държавност на всички нива и повече публична собственост, която функционира за всички граждани на България.

БСП има изключително много работа. Търпението на хората се изчерпва. Затова на увличащите се по утвърждаването и „идеологическото изчистване" на различните тенденции в нашата социалистическа партия би следвало предварително да им е ясно, че наличието на социален елемент в една политическа платформа не прави партията социалистическа, нужно е по-сериозно преосмисляне. Това не значи само нови документи. Това значи всекидневна политика със законовите средства в държавата за отстояване правата на работниците, на легалния български бизнес и на децата на България. Не само в парламента, а в завода, в цеха, на полето, в медиите и на улицата. Такъв е бил и ще бъде пътят към придобиване и запазване на социалните права на хората. Затова демокрацията е най-необходима на социалистите, защото само тя означава възможности за борба за права без страх, без рекет, без полицейщина на изборите, а с правила и закони.

ПРЕХОДЪТ КЪМ КАПИТАЛИЗЪМ И ИДЕОЛОГИЧЕСКАТА ХЕГЕМОНИЯ НА НЕОЛИБЕРАЛНИ МОРАЛНИ ЦЕННОСТИ В БЪЛГАРИЯ

Васил Проданов

Васил Проданов *– професор, доктор на философските науки, член-кореспондент на БАН. Работи в областта на философията, социологията, етиката, политическите науки. Автор е на над 500 научни труда. Издал е над 20 книги, между които: „Познание и ценности“ (1979), „Биосоциални ценности“ (1982), „Личност и политика“ (1988), „Глобалните промени и съдбата на България“ (1999), „Гражданското общество и глобалният капитализъм“ (2003), „Насилието в модерната епоха“ (2003), „Бъдещето на философията“ (2005), „Теория на българския преход“ (2012), „Социология на философията“ (2013). Бил е 20 години директор на Института за философски науки и на Института за философски изследвания към БАН.*

След 1989 г. в България се извършиха радикални промени в геополитическата и геоикономическата ориентация на страната, осъществи се преход от държавен социализъм от съветски тип към неолиберален капитализъм от американски тип. Разрушени и разграбени бяха принадлежащи на всички българи активи за десетки милиарди долари. Внезапната и дошла по външни геополитически, а не по вътрешни естествени пътища на развитие идеологическа и ценностна промяна доведе до разпад на предходни културни и морални модели на поведение, до нови идеологически идентичности и ориентации, до разрушаване на съществуващи социални връзки, до загуба на работни места и на перспективи за развитие на милиони хора, до политически чистки, до масово бягство в търсене на по-добър живот някъде другаде извън своя народ и своята страна. Започна радикално пренаписване на българската история, заклеймяване на големи периоди в нейното развитие, а с това и допълнителен разпад и трансформация на идентичностите. Цивилизационно българите бяха противопоставени като русофили и русофоби. Социално-икономически бяха разделени на две: една съвсем малка група свръхбогати и близо половината български граждани, живеещи в бедност или намиращи се в риск от бедност.

1. Три равнища на радикална ценностна промяна към неолиберална етика и морално съзнание

В обществото като цяло се извърши радикална промяна към неолиберална етика и морално съзнание. Три са основните равнища на тази промяна.

1.1. *Промени на светогледно и идеологическо равнище*

Промените в моралната система, започнали постепенно след 1985 г. и продължили взривно след 1989 г., са свързани, на първо място, с трансформацията на целия светоглед, на цялостното възприятие на обществената действителност чрез радикално преобръщане на дискурса на тяхното обяснение и влизане в един алтернативен ценностен свят. Доминиращите възприятия на масовото морално съзнание и публичната сфера се изместиха.

- От дискурса на предходните класови, социалистически ценности се премина към дискурса за общочовешки ценности, интерпретирани като „европейски ценности" и „евро-атлантически ценности".
- Още по време на перестройката се направи оценка за „взаимна зависимост по сигурност" и се изтъкна, че няма да има повече обособено решаване на проблемите в рамките на социалистическата система и че се предполага отвореност и взаимодействия със страните от развития капиталистически Запад.
- Източноевропейските общества извършиха преход от предходното си състояние на обособяване на държавния социализъм като самостоятелна социално-икономическа и политическа система от световния капитализъм, от представата си за капитализма като отиващо си общество към интегриране с него. Идеологическото възприятие, осигурило тази промяна, бе възприемането на неолиберализма капитализъм и либералната демокрация като „край на историята", а на държавния социализъм като „отклонение от историята", което е било най-после отстранено и сега вече вървим по магистралния, валиден за всички останали път на тази история.
- Началото на прехода и разпадът дойдоха чрез отказ от предходния интернационализъм и чрез възход на национализма в отношенията между отделните социалистически държави и вътре в тях при федерални републики като СССР, Югославия, Чехословакия. Най-напред по времето на перестройката в отношенията между бившите социалистически страни се премина от „братско сътрудничество" в рамките на Съвета за икономическа взаимопомощ към разделяне по интереси вътре в предходната „социалистическа система". Горбачов се отказа от „братското сътрудничество" и възвести принципа на капиталистическия пазар в отношенията си с останалите социалистически страни, а Елцин се отказа и от останалите съветски републики, отделяйки Русия в самостоятелна държава. Като идентичност се разпадна „съветският човек" и на негово място се появиха национални идентичности, конструирани чрез връщане към стари травми и архаично минало или чрез противопоставяне на тези, с които по-рано си бил заедно в една общност.
- В България се извърши движение от представата, че „дружбата със СССР е като слънцето и въздуха за всяко живо същество", към „Пътя

към Европа" – съответно към идеята, че истинските ценности и посоки на движение на историята идват не от Москва, а от Брюксел и Вашингтон. Защитата на т.нар. европейски и евро-атлантически ценности, наложени отвън, замени защитата на националните интереси.

- От представите и политиките на „исторически преход към комунизма" се направи преход към представите и политиките на „исторически преход към демокрация". Моралът винаги е бил свързан с разделението между профанно и сакрално, той е бил в сферата на сакралното, това, което трябва да бъде, което си длъжен. Именно тази сфера бе коренно преобърната. От сакралното пространство, в което „комунизмът" е висша ценност на движещите се към него народни маси, се извърши радикална ценностна трансформация по посока на представата, че „комунизмът" е въплъщение на злото за антикомунистите и неосъществим „красив идеал" за трансформиралите се в „леви" и „социалисти" бивши комунисти.

Извърши се ценностна пресемантизация на основните понятия, чрез които се възприема светът край нас, в две основни посоки. Първата бе свързана с това, че голямо количество понятия, изпълнени с негативни конотации, получиха положителен знак, а други, с позитивни значения, бяха завъртени на 180 градуса и в тях бе вложено силно негативно звучене. Втората посока бе към рязко стесняване на определени понятия и предлагане на това стеснено съдържание като истинното понятие. Типичен е случаят с понятието „свобода", което се редуцира до негативното понятие за свобода, разбрано като липса на ограничения, а в това негативно понятие се направи редукция до две основни значения – свобода на словото и свобода на пазарните субекти. Така предходните представи за свобода се редуцираха до едно неолиберално понятие, в което всяко ограничение на пазара от държавата се възприема като несвобода. Така разбраната неолиберална свобода започва да се въздига на пиедестал. Тази идеологема за „свобода" бе инструмент за налагане на свободен пазар и за падане на границите и даде възможност на големите транснационални корпорации да овладяват основните ресурси на държавите. Под лозунгите за „свобода на движение на хора", „падане на Берлинската стена" и „падане на желязната завеса" се извърши гигантски „брейн дрейн", кражба на учени и висококвалифицирани специалисти – грабеж за трилиони долари, осъществен от държавите от капиталистическия център, периферизиращи и връщащи така „освободените" държави с десетилетия назад.

Проблемът е, че свободата има много измерения и в една или друга степен можем да я открием в различни светогледни контексти. Маркс разглежда бъдещото комунистическо общество като „царство на свободата". Наред с неолибералното понятие за свобода има противоположни позитивни възприятия на свободата, които предполагат ограничения на пазарните субекти и създаване на възможности за развитие на отделните индивиди и общности, за формиране на техните способ-

ности и достигане на едни или други цели. Докато по телевизионните канали вървят неолиберални възторзи за „свободата", по улицата стотици хора ровят в кофите за боклук, просят, самоубиват се, защото са останали без работа или не могат да си плащат дълговете. Милиони водят полугладно съществуване, други милиони са в своеобразно почти робско положение като гастарбайтери в Западна Европа, огромно количество жени продават своето тяло, за да могат да се изхранват. Интернет сайтовете са пълни с предложения за продажба на органи от хора, които не могат да изхранват децата си или да плащат дълговете си. Милиони не могат да се лекуват, защото нямат пари за това. Хиляди българчета отпадат годишно от училище поради липса на средства. За да опази живота и имуществото си, българинът се е оградил с повече железни врати и решетки, отколкото по време на турското робство. Въпросът е: тези хора кога са били по-свободни – дали преди, когато не са имали тези проблеми, или след „демокрацията", когато те са се появили.

Протича процес на деинтелектуализация и ирационализация на светогледно равнище. Масовото съзнание, което в ситуация на нарастваща неопределеност и несигурност се сблъсква с непрекъснато разминаване между обещанията на политиците и резултатите, между намеренията и резултатите, се ирационализира ускорено. Бурно разцъфтяват всякакви конспиративни теории. Имаме завръщане на суеверия и лъженаука. Още в началото на промените знаменитост става руският екстрасенс Кашпировски. Министерството на отбраната започва да копае дупки в Царичина и да търси извънземни. Ванга се прочува, посвещават ѝ се църкви и филми. В обществото се подвизават стотици врачки, астролози, пророчици, контактьори, които изместват рационалното мислене за нещата. В интернет астроложката Алена е търсена от масите и е по-популярна от председателя на БАН и от ректора на Софийския университет. По телевизионните канали се появяват врачки, които претендират да правят политически прогнози. Задължително четиво, с което печелят почти всички вестници, става всекидневната страница със зодиите, на която всеки може да открие какво го очаква.

Възможността с честен труд да оцелееш, да имаш достоен живот, да се изхраниш започва да се пренебрегва и се замества с масово налагане на идеята за късмета, за това как можеш да спечелиш от някоя хазартна игра по телевизията, от лотарията, от тотото. На мястото на „обществото на труда", което слави „трудовия човек", е дошъл „казино капитализмът" (терминът е на британската икономистка Сюзън Стрейндж) – общество, в което всичко е лотария, разделяща хората на малка група печелещи и на огромна част губещи.

Този тип масово съзнание става лесно манипулируемо в една или друга посока, тъй като когнитивното равнище на възприятие на процесите в него започва да се снижава. Лесно е податливо на слухове, непрекъснато го гонят страхове.

1.2. *Промени в социалните науки, които формират светогледа на човека*

През последните десетилетия във философията на науката доминира идеята за парадигмите, за това, че и природните, и социалните, и хуманитарните науки

се развиват от научни общности, които поставят в основата им определени ценности. Промяната на парадигмите е свързана с радикална промяна на ценностите. Точно това става и със социалните науки в България след 1989 година.

Радикалните промени характеризират всички социални науки и на първо място философията, научния комунизъм и политическата икономия, обединени до 1990 г. в катедри по марксизъм-ленинизъм във висшите учебни заведения. Тези катедри са разпуснати, занимаващите се със съответните дисциплини са заклеймени, приема се дори специален закон – „Законът Панев", който лустрира работилите в тях, забранява им да заемат определени длъжности. Много от тези преподаватели са принудени да напуснат своите работни места в университетите. Извършва се скок:

- от философия на марксизма-ленинизма към кантианска, постмодернистка и всякакви други философии;
- от научен комунизъм, който се опира на идеята за социално-икономическата обусловеност на политическото развитие на човечеството и на формационната теория, към чиста политология, радикално променила предмета си, разбираща го като изследване на политическата сфера независимо от икономическата и с предпоставката, че автономно движението на света е „към демокрация";
- от политикономия, опираща се на холистично виждане на света и човека, към икономикс, чийто изходен пункт е идеята за „*homo economicus*", разбран като егоист, чиято единствена цел е да максимизира ползата си в различни ситуации на избор.

Извършва се преход от представата, че зад различните социални теории стоят различни ценности и идеи и в този смисъл те са идеологически натоварени, към сциентистката представа, че има единствено истински социални теории – тези, които се продуцират на Запад. Пренебрегва се фактът, че в същия този Запад има идеологически мейнстрим теории – в момента това са различни теории, обосноваващи неолибералния капитализъм, изгодни за икономически най-силните в обществото, но има и такива, които не са им изгодни – хетеродоксални теории.

В обществените науки в България учените започнаха да се оценяват на основата на това сциентистко разбиране за единствените верни научни теории – според това дали имат публикация в съответното англоезично списание с висок рейтинг, което по принцип представя именно неолибералната идеологическа ортодоксия.

1.3. *Налагане на представите за либералния морал и етика като хегемонни в масовото идеологическо съзнание*

Връщането на капитализма в България става не във версията му на капитализъм със силна национална държава, както е преди 1944 г., а на внесен отвън глобализиран неолиберален капитализъм, с който се внасят и съответните

неолиберални морални ценности, предлагани като т.нар. евро-атлантически ценности. Те се наложиха като хегемонно съзнание чрез новите идеологически механизми, медии, неправителствени организации, чрез образователната система, като заместващи предходните морални ценности от времето на социализма. Кои са някои от съществените морални характеристики на тези ценности, имащи значение за новите поколения?

Първо. Това е тяхната маркетизация и комодификация. Водеща характеристика на неолибералното мислене е възприемането на човешките същества чрез понятия като „човешки капитал", „символен капитал", „социален капитал", а не през призмата на морални ценности или на Кантовия категоричен императив, който гласи, че човекът трябва да бъде самоцел, а не средство. В лекциите си за либерализма известният френски мислител Мишел Фуко отбелязва, че всичко, свързано с човека – като се почне от неговия външен вид и интелект, мине се през образованието и брака му и се стигне до местоположението му, се разглежда като инвестиране на време и енергия, чрез което се правят възможни бъдещи доходи. „*Homo economicus* е предприемач и при това предприемач на него/нея самия/самата" [1]. Ключова характеристика на неолибералното мислене е, че то въплъщава логиката на пазара. Това е мисленето на човека, който преследва своя личен интерес, а не някакви колективни ценности, не колективизма или солидарността.

Второ. В началото на промените след 1989 г. започва мощна атака срещу предходните разбирания за „колективизъм" и прослава на индивидуализма. Заклеймява се като утопична дотогавашната идея за „новия човек". Започват да се популяризират твърдения, че човек по своята природа е егоистично същество и чрез никаква промяна не може да бъде създаден „нов човек". Списание „Философска мисъл", което до 1989 г. беше свързано с идеи на социалистическия колективизъм, започва да пропагандира капиталистическия индивидуализъм на Айн Ранд и да прави кръгли маси с представители на неправителствени организации, чиято задача е да наложат водещата роля на егоизма в българското общество, представяйки го в позитивна светлина.

Колективизмът е заклеймен и отхвърлен, забравен е дори от БСП, бившата комунистическа партия, а на негово място в най-добрия случай левите партии поставят понятието за солидарност, но разбрано не като резултат на обективната свързаност на хората, а като индивидуален акт на съгласие да изразиш солидарност с останалите. Същата тази ценност се изповядва от християндемократическите и християнсоциалните партии, свързани с католическата традиция. Неслучайно т.нар. солидарна система в здравеопазването се налага от правителството на Иван Костов, свързано с партиите от Европейската народна партия, където членуват и партиите, които се опират на католическата традиция.

Принадлежността към една или друга общност започва да се разглежда не като включеност на човека в съответната обективна социална система и история, а като резултат на личен избор. Налага се атомизирано разбиране на

човека, откъснато от реалностите, които правят същия този човек това, което е той. Докато марксизмът гледа на човека като на „съвкупност от обществени отношения", неолибералното хегемонно съзнание започва да го възприема като „съвкупност от права". Създава се представа, че основното, чрез което може да бъде разбран и обяснен човекът, са правата, а не отговорностите.

Трето. Започва да доминира либерално разбиране на свободата на човека като негативна свобода и пренебрежение към позитивната свобода, към идеята обществото да формира у него способности и да му създаде възможности да постигне определени неща. В много сфери нормативните граници на поведението рухват, започва да се говори за полинормативност на обществата и толерантност към различието. Ключова характеристика на неолибералната морална ценностна система е толерантността към всичко, което не нарушава максимално разширените индивидуални права. Това прави равнозначно всяко мнение и свързаното с него поведение, което води до релативизация на ценностите. Всяко убеждение и всяка система от ценности имат право да съществуват, няма такива, които да имат приоритет. Важното е нито една от тях да не претендира за общовалидност. Проблемът обаче е, че именно общовалидността на правилата ги прави морални, както отбелязва още Кант. Една от дефинициите на неговия знаменит категоричен императив е „Действай така, че максимата на твоето поведение да бъде принцип за всеобщо законодателство". Но ако всичко е относително, не остава пространство за морални правила.

Четвърто. В центъра на неолибералното мислене се поставят правата на индивидите, а не отговорностите. Следователно негова характеристика е индивидуализмът. Не общностите, а индивидите имат значение за него. Това мислене се основава на методологическия индивидуализъм, според който, за да разберем обществения живот, трябва да тръгнем от индивидите. В един свят, в който индивидите, а не общностите са водещи, отговорността и дългът са понятия, които имат вторично значение в сравнение с либералните права. Норми и ценности, които са били типични за обществото векове наред – семейство, послушание, вярност, дисциплина, традиция, губят своето значение. Това в крайна сметка има десоциализиращи и деструктивни следствия, още повече че в системата на образованието има разпад на предходните социализационни механизми, без те да бъдат заменени с нещо ново, което има като следствие рязко нарастване на насилието и спад в равнището на образованието. Разпадат се, изчезват и се губят колективни лоялности и отговорности на индивида към останалите и се поставят деформирани акценти върху правата, повечето от които са съвсем формални и несъпроводени с баланса на задълженията. Така отговорностите водят до едно индивидуалистично общество, в което връзките между индивидите са на основата на пазарния принцип на полезността, печалбата и загубите.

Пето. В неолибералния морален свят, в който доминират индивидите, предходни ценности като патриотизъм и национален дълг също започват да губят значение. Във формиралото се масово съзнание престижно и печелившо е ако

изоставиш родината си и се преместиш да учиш, живееш и работиш в някоя от държавите на капиталистическия център, поради което децата на повечето от политиците са в чужбина, докато родителите им тук обясняват на масите колко се грижат за България и искат да бъдат преизбирани в името на България. Предходни сакрални дилеми от рода на „Отечеството или смърт", „Родината или смърт" губят смисъл. Глобално изследване на „Галъп интернешънъл" в края на 2014 г. поставя в различни страни въпроса дали хората са готови да се сражават за родината си. Най-висок е процентът на изразилите готовност за това в Азия – 71%, където влиянието на неолибералните морални ценности е ниско. В България, където те са налагани агресивно в продължение на четвърт век, едва една четвърт от хората са готови да бранят родината си, а за близо половината националната лоялност е изчезнала, те мислят индивидуалистично само за себе си и не биха го направили [2].

Шесто. Формират се нови, неолиберални представи за това какво е правилно и кое – неправилно, различни от предходните. Те рязко разширяват правилата за допустимо поведение, в което влизат проституцията, гейбраковете, правата на хомосексуалните двойки да осиновяват деца, дори призивите за узаконяване на леката дрога. Релативизацията на ценностите и маркетизацията на културата водят до своеобразна порнофикация на публичната сфера. Сексуалното поведение престава да бъде интимно и скривано от публиката, както в предишни периоди, а влиза в публичната сфера. Обсъждането на сексуалността се превръща в норма и това се предлага и на училището като модел. Така се снемат предходните табута върху тази сфера. Смята се, че училището трябва да запознава детето с всички форми на сексуални отношения и да го накара да бъде „толерантно" към тях. С помощта на западни фондации и средства започва пропаганда на т.нар. нетрадиционни сексуални отношения и в публичното пространство знаменитости, задаващи стандарти на поведение, стават Кончита Вурст и Азис като представители на тези отношения. Това има разрушителни следствия върху ключова сфера на човешките отношения, каквато е семейството. Рязко се увеличават разводите и извънбрачното съжителство, очертаващи се като важна предпоставка за демографски колапс на нацията. Различни изследвания показват, че децата започват полов живот на 13–14 години, че около половината бебета се раждат извънбрачно и че това има деструктивни следствия за семейството като базисна структура на обществото.

2. Идеологическите апарати, производството на обществено мнение и промените в ценностните възприятия на света

Известно е, че традиционен инструмент за налагане на морални оценки, образи, репутации, норми е общественото мнение. Проблемът обаче е кой, как и в каква посока формира общественото мнение в един свят, в който това е професия

на хиляди хора в медии, в пропагандни институции, в пиар агенции, структури за политически маркетинг, брандинг, пиар, реклама. Всички те работят в мощни идеологически апарати, чиято цел е формиране на обществено мнение, признаващо едни и отхвърлящо други ценности. Това, което най-вече се наблюдава с новите идеологически апарати и начини на функциониране на обществото в процеса на преход към капитализма, е трансформации на морала чрез целенасочено производство на обществено мнение. Най-различни специалисти по маркетинг, брандинг, фрейминг, черен и бял пиар, негативна и позитивна пропаганда започват целенасочено да изграждат или да рушат репутации и образи, да създават изкуствено доверие към едни събития, индивиди, начин на живот, държави и недоверие към други. Всъщност идеологически хегемонното неолиберално съзнание се налага в крайна сметка с цялата си сила чрез произвежданото от него обществено мнение.

За тази цел на няколко етапа става превземане на старите и налагане на нови неолиберални идеологически апарати. *Първият етап* е битката за такъв идеологически апарат като телевизията и възможността чрез нея да се наложи различен ценностен дискурс – един процес, който започва с митингите пред сградата на телевизията още в края на 1989 г. и продължава през цялата следваща година до 1991 г., когато СДС идва на власт, а новият ѝ генерален директор Асен Агов заявява, че „телевизията върви с победителите", и прави голяма политическа чистка на няколко хиляди души като идеологически неблагонадеждни от гледна точка на принадлежност към антикомунизма и неолиберализма. Паралелно с това започва откриването на нови телевизионни канали, които в различна степен попадат под външен контрол, както и плурализацията на вестниците, които се превръщат в мощни идеологически инструменти за трансформация на масовото съзнание.

Вторият етап е битката за идеологическите апарати, свързани с хуманитарната интелигенция и интелигенцията в областта на социалните науки в университетите и в научните институти. Под лозунга за „деидеологизация" в периода 1990–1993 г. се закриват катедрите по марксизъм-ленинизъм към университетите и основните институти в областта на социалните науки към БАН. В повечето университети спира преподаването на философия и тя не е задължителна при докторантските изпити, както по-рано. Катедрата по научен комунизъм в СУ се превръща в катедра по политология. В икономическите университети навсякъде се закрива дисциплината политикономия, която се обявява за недостатъчно научна и свързана със социализма, а на нейно място се предлагат микро- и макроикономиксът, които се възприемат като нещо надидеологическо и неутрално, а всъщност те са свързани с функционирането на неолибералното икономическо съзнание, макар че са представени не като идеология, а като „чиста наука".

Третият етап е създаването на паралелни идеологически апарати от т.нар. тинк танкове и фондации на развиващо се с помощта на външно финансиране гражданско общество, играещо ролята на идеологически инструмент за налагане на определено мислене и поведение. Тези неправителствени организации

имат за основна цел именно популяризирането на неолибералния пазар и на неолибералния индивидуалистичен модел на света. Става дума за информационно-аналитични центрове и агентура на влияние, финансирани почти изцяло от световния хегемон САЩ директно, от големи корпорации или милиардери като Джордж Сорос, както и от политически фондации на основни западноевропейски партии. Чрез тях в масовото съзнание се налага определена глобална неолиберална хегемония. Официално те представят себе си като обективни, рационални, позитивни „експерти". На сайтовете на тези институти могат да бъдат открити морални оправдания на крайни версии на неолиберална пазарна икономика, апология на либертарианството. Техни авторитети, научни и морални икони са най-популярните неолиберални идеолози на капитализма днес като Айн Ранд, Лудвиг фон Мизес, Фридрих фон Хайек, неправителствени организации като Института за свободен капитализъм „Атлас", който има ресурси да превежда и да качва в интернет най-значимите апологетични материали за морала на неолибералния пазар. Там можете да откриете преводи от рода на „Седем морални аргумента за свободния пазар", „Добродетелта на егоизма", „Либертарианството – една одисея в света на свободата, морала и просперитета", „Ерозира ли свободният пазар нравствеността? Не", „За да процъфтява едно общество, богатите трябва да бъдат оставени на мира", „Кой казва, че с парите не може да се купи щастие?" и така нататък.

Появяват се множество медии, чрез които се реализира преходът от предходното колективистко към индивидуалистко неолиберално съзнание и морал. Типичен пример е дебелото луксозно списание „Егоист", което излизаше между 1996 и 2006 г., достигнало през 2000 г. огромния за нашите условия тираж от 60 000 бройки. То е насочено специално към формиране на ориентациите на аудитория от млади хора между 18 и 35 години. В оценките за неговото развитие се казва, че „за период от 4–5 години то е било „умът и сърцето на нацията" [3]. За гордост било, че умът и сърцето на българската нация са били трансформирани от опиращи се на колективистки ценности към основаващи се на егоизма. Неговият собственик Мартин Захариев даже стана депутат в групата на БСП през 2013 г. и това е показател за ценностните трансформации на тази партия, която традиционно винаги е била свързана с колективизма. Оказва се, че пропагандаторът на егоизма сред младите хора в България е подходящ да изразява идеите на политическата сила, чиято основна ценност някога е бил колективизмът. От Запад се внасят и започват да излизат на български език сходни по морално-идеологическата си ориентация и роля списания като „Форбс", „Космополитен", „Плейбой".

3. Некооперативният индивидуализъм на новоформираното неолиберално морално съзнание

Разпадът на предходните колективи, атомизацията на обществото в резултат на прехода, заедно с новите идеологически апарати трансформират инди-

видуалното съзнание и поведение на българите. Предходният социалистически колективизъм губи материалните си основи с разрушаването на колективните форми на собственост, с ликвидацията на селското стопанство, с приватизацията и унищожаването на индустриалните предприятия. Той е стигматизиран и отхвърлен като „тоталитарен" в интерес на усилено налагания пропагандно неолиберален индивидуализъм. Индивидуализмът като характеристика на новото неолиберално съзнание става водеща особеност на българина.

Това се вижда от изследванията на отношението между индивид и група, индивидуализъм и колективизъм на българина в сравнение с други култури, правени чрез различни методики. По методиката на Тромпенаарс и Хампдън-Търнър десетина години след разрушаването на социализма и налагането на неолиберален капитализъм (когато списание „Егоист" се продава у нас в тираж от 60 000 бройки) изследователи от Софийския университет задават при социологическо изследване въпрос на респондентите дали повечето индивидуални свободи и възможности, или повечето грижи за другите ще подобрят общо качеството на живот на хората. При отговора на този въпрос се оказва, че 59% от българите предпочитат индивидуалната свобода пред подобряването на общото качество на живот на всички. В това отношение те са по-индивидуалисти от белгийците (57%), унгарците (54%), германците (53%), ирландците (50%), гърците (46%), португалците (44%), французите (41%). Българите поради това и очакват много повече индивидуално признание и заплащане за своята дейност, за разлика например от японците или французите, които са по-склонни към признание заедно с другите, а не индивидуално. Забележителното е, че докато при българите 79% от анкетираните държат на индивидуално признание, при американците този процент е 72%. При българите е много висок процентът също и на тези, които смятат, че по принцип хората трябва да носят индивидуална отговорност, а не за различни простъпки да се търси отговорност на цялата общност, в която са включени: 59% от българите смятат така, докато при японците – 32%, при германците тези проценти са 36, при финландците – 38, при белгийците и холандците – по 43, при ирландците – 45, при испанците – 46 [4]. По методиката на Хофстеде *общият индекс на индивидуализъм определя българската култура като преобладаващо индивидуалистична.*

Индивидуалистичните ориентации имат надмощие и се противопоставят на стремежа за социална интеграция. Поддържането на чувството за принадлежност и вярност към групата се оценява като по-рядка културна практика. Социалният статус се придобива на основата на индивидуални постижения, а не поради лоялност и възраст. При това с нарастването на образователното равнище индивидуализмът се засилва и е най-голям в София, където е концентрирана основната част от новата капиталистическа икономика, както и притежаващите икономическа и политическа власт елити, задаващи тон на цялото общество.

Следва да се има предвид, че са *възможни различни типове индивидуализъм. За разлика от индивидуализма в развитите страни българският индиви-*

дуализъм не е конструктивен, т.е. хоризонтален, придаващ значение на равенството, а е неконструктивен, придаващ значение на властовите йерархии и неравенствата. В САЩ, където въвеждането на капитализма от самото начало на развитие на тази страна се опира на традициите на протестантските общности, индивидуализмът е свързан с наличието на по-високо равнище на доверие към другите, улесняващо работата в група, в екип, кооперирането на усилия, докато у нас ниското равнище на социален капитал възпрепятства ефективното обединение в колективи за съвместни дейности и навсякъде общностите са разкъсвани от конфликти, интриги, неудовлетвореност, хейтърство, усещане за нереализирани амбиции.

Известно е, че либералният индивидуализъм се появява и разгръща в страни с ранно капиталистическо развитие, което е достатъчно дълго, има висока урбанизация и дълъг период на индустриализация [5]. У нас индивидуализмът има съвсем други характеристики, защото е роден от разпадни процеси, бързо политическо и идеологическо пребоядисване на хиляди хора, които от дребни мижитурки и конформисти с нереализирано его при социализма се трансформират в яростни либерални и прокапиталистически настроени „демократи". За да „докажат", че са такива, те яростно заклеймяват всичко от миналото на социализма, с което допринасят за варварското му унищожаване и разграбване.

Това, което отличава формиралия се български неолиберален индивидуализъм като резултат на разпадни процеси и външна идеологическа пропаганда, е, че той не е свързан с идеята за конкуренцията, в която всеки получава това, което заслужава, каквато е традицията на възприятие в англосаксонските страни и в Северна Европа [6]. У нас старият социалистически колективизъм е унищожен, а на негово място имаме атомизирани индивиди при разпаднали се общности, които могат да се обединят само в клиентелистко-политически мрежи, от икономическа принуда, от страх от обща опасност, от омразата си към някого, но не и по някакъв друг път.

За особеностите на родения от реставрацията на капитализма индивидуализъм в най-висока степен свидетелства отношението на българина към общи пространства и обща собственост – достатъчно е да се види сложността и неуправляемостта на отношенията в блоковете по градовете и ужасното състояние на общите пространства в и около тях. След като за повече от четвърт век българинът е гледал разграбване и унищожаване на принадлежаща на всички собственост за милиарди левове и не е видял да се търси никаква отговорност за това, той се затваря в себе си и загубва връзка със света, както и готовност и способност за кооперирane с другите. Това обяснява редица специфични особености на появилия се в резултат на разпада на социализма и на катастрофалната реставрация на капитализма български индивидуализъм.

Първо. Затрудненията при създаването на общности на екипен принцип и при взаимна лоялност и отговорност, лекотата, с която се разпадат вече създадени организации и общности. Неслучайно в България на определен етап имаше

400 партии, повече, отколкото във всяка друга страна на човек от населението, а получаването на работа, свързана с държавни институции и партии, както и с финансиране, вървящо чрез тях, става с помощта на клиентелистко-партийни и семейни връзки.

Второ. Трудностите в носенето на колективна отговорност обясняват защо е толкова ужасно състоянието в общите площи в блоковете и около тях в градовете. Току-що създаден, Законът за управление на етажната собственост се преправя, защото не работи и не може да се намери достатъчно ефективен правен механизъм, чрез който българите да се принудят да си сътрудничат.

Трето. Затова и преносът на институции на солидарността в пенсионната и в здравната система от Западна Европа у нас е проблематичен. Имаме масово бягство от тази солидарност, проявяващо се чрез неплащане на осигуровки или осигуряване на равнището на минималната заплата, докато реалната заплата е много по-висока. Този индивидуализъм създава предпоставки нашият политически живот да бъде изместен надясно и сравнително лесно политиците да могат да наложат системата на плосък данък. Крайни извращения на този индивидуализъм са две уникални по своята деструктивност законови промени у нас по време на прехода от държавен социализъм към втори капитализъм, липсващи в която и да е друга бивша социалистическа страна – разбиването на селското стопанство на милиони малки парчета под лозунга „земята на собственика", както и приемането на радикален по крайностите и извращенията си закон за реституция, преди да започне каквато и да е приватизация.

Четвърто. В същото време обаче много фактори правят много силна тенденцията към бягство от индивидуална отговорност. На *първо място,* причината за това е, че преходът към неолиберален капитализъм е резултат на външни, геополитически фактори, а не на дейността на българите. Вътре в страната имаме висока системна зависимост от глобалната капиталистическа система и компрадорска подчиненост на политическите елити на външни сили. Така възникват големи властови дистанции, създаващи у индивидите чувството, че нещата не зависят от тях. Имаме атомизация в резултат на унищожени трудови общности при разрушаване на икономиката, разпаднали се лични и приятелски връзки в резултат на политическата трансформация, бягство от отговорност и безсилие, неверие в работата на институциите.

На *второ място,* опитът за индивидуална реализация и индивидуалният успех се натъкват на силна външна съпротива и околна агресия. Всичко това създава нагласи за прехвърляне на отговорност към някого другиго. Японската модерна култура функционира, защото запазва характеристики на традиционните „култури на срама". Англосаксонските и северноевропейските култури формират в резултат на дълго капиталистическо развитие съответни „култури на вината" и отговорността. България с взривната индустриализация през 50-те–70-те години на XX век ликвидира традиционната селска „култура на срама". След 1989 г. неолибералният капитализъм стимулира развитие на кул-

тура на вината в резултат на гигантско унищожаване на национално богатство, натрупване на взаимна омраза и интернет хейтърство, призиви за Народен съд за виновниците за катастрофата от прехода към капитализма, заклеймяване на отделни политици или социални групи, но и никой не признава, че той е виновен, нито че е отговорен. Разпадните процеси, до които е довел неолибералният капитализъм, легитимират неолиберално морално съзнание, водят до крайна версия на култура, в която непрекъснато някой обвинява някого, а масите обвиняват всички политици при минимизирана култура на срама. Тази култура на вината обаче не е свързана с култура на отговорността, тъй като външни системни зависимости, компрадорски елити и разпаднали се и корумпирани институции не дават възможност да се носи отговорност. Именно за това формиралата се култура на вината се трансформира в гигантско хейтърство, реализирано не само чрез интернет и социалните мрежи, а и във всекидневието на всяка институция – от училището и отношенията на улицата до отношенията в политиката.

БЕЛЕЖКИ

[1] *Foucault, M.* Naissancede la biopolitique: Cours au Collège de France. 1978–1979. Paris: Seuil: Gallimard, 2004, 239.

[2] Вж. Годишно глобално изследване „Край на годината" на УИН/„Галъп интернешънъл". То сочи, че щастието по света нараства. – В: http://gallup-international.bg/bg/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8/2014/211-WIN-Gallup-International%E2%80%99s-Annual-Global-End-of-Year-Survey-Shows-That-Happiness-is-on-the-Rise,30.XII.2014.

[3] Списанията тип „Яки". http://prnew.info/tag/spisanie-egoist/, 19.VIII.2010.

[4] Вж. Фонс Тромпенаарс и Чарлз Хампдън-Търнър. Да се носиш по вълните на културата. С., Класика и стил, 2004, с. 72–89.

[5] Вж. Цветан Давидков. Национална и организационни култури. С., 2009, с. 115.

[6] Вж. Х. Силгиджян и С. Карабельова, Е. Герганов, Ю. Генов. Подобни и различни в рамките на българската култура. – В: Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски", Философски факултет, книга Психология, том 96, 2004, № 1. с. 23–29.

НЕПОЗНАТИЯТ ЛЕНИН

Велко Вълканов

***Велко Вълканов** – професор, доктор по право. Работи в областта на държавното (конституционното) право. Автор е на 6 научни монографии, на 7 публицистични книги – „Право и публицистика" (1994), „На колене пред истината" (1996), „Името на болката България" (1996), „Спомени за настоящето" (2004), „Дневник на премълчаваните истини (1967–1990)" (2005), „Те го убиха" (2006), „Стъпките на времето" (2012), както и на множество статии. Бил е народен представител във Великото Народно събрание, в 36-ото, 37-ото и 38-ото Народно събрание. Почетен председател е на БАС, председател на Българския национален съвет за мир и почетен председател на FIR.*

През 1960–1962 г. бях аспирант в Юридическия факултет на Лайпцигския университет „Карл Маркс". Темата на докторската ми работа, която избрахме с моя научен ръководител, бе „Бюрократизмът в държавния апарат и развитието на социалистическата демокрация" (немското заглавие е значително по-дълго).

Темата изглежда малко вестникарска, но всъщност е дълбоко теоретична. Тя е изградена върху разбирането, че бюрократизмът е вид кражба на държавната власт, извършвана чрез особен вид превращение на взаимоотношенията между субекта на властта, инструмента на властта и обекта на властта. По дефиниция субект на властта е народът (суверенът), инструмент на властта е държавният апарат, чрез който субектът въздейства по определен начин върху обекта на властта – съответната социална действителност. В някакъв момент обаче става въпросното превращение, при което държавният апарат от инструмент на властта са превръща в субект на властта, а народът (суверенът) от субект на властта се превръща в обект на властта. Така властта от ръцете на народа преминава в ръцете на държавния апарат.

Възникналото състояние, разбира се, е съвършено неприемливо за една социалистическа държава. Поставя се задачата народът да си върне властта и отново да бъде неин субект, какъвто трябва да е. Това трудно намерение може да бъде осъществено единствено чрез развитието на социалистическата демокрация, т.е. като се предоставят повече властови възможности на самия народ и заедно с това се ограничат в необходимата степен властовите възможности на държавния апарат, който трябва да е достатъчно силен, за да защити наро-

да от опасни за него ситуации. Но не и толкова силен, че да може да подчини народа на собствената си власт.

Тезата има сякаш антидържавна насоченост, което криеше определени рискове за дисертанта. С оглед на това бе крайно необходимо тя да има нужната теоретична опора в съчиненията на класиците. Наложи се в кратко време да изчета всичките томове на Маркс, Енгелс и Ленин, за да намеря това, от което се нуждаех. Попаднах на изключително интересни разсъждения при всеки един от тримата големи. Особено внимание отделих на Ленин, доколкото той теоретизираше върху действителност, в чието управление непосредствено участваше. Написаното от него имаше пряко отношение към управлението и на нашата собствена социалистическа държава България. То можеше много да ни помогне да не допускаме грешките, неизбежни за хора, които, без да имат необходимия опит, са се заели с изключително трудната задача да преустроят обществото въз основа на съвършено нови икономически и нравствени ценности. Мисля, че тъкмо съчиненията на класиците и преди всичко на Ленин спасиха съдбата на моята висяща на косъм дисертация. Догматичното мислене, на което не бяха чужди някои от членовете на научния съвет, можеше да има неприятни за мен последици.

Днес, когато социализмът е оклеветяван по най-примитивен начин, смятам, че тъкмо Ленин е в състояние да отхвърли с необходимата категоричност всяка клевета. Вижте социализма през очите на Ленин, за да разберете небивало трудната социална действителност, в която е трябвало да работи, и неговия изключително чист порив да намери верния път.

Изводът, който произтича от съчиненията на Ленин, е, че изграждането на една велика система, каквато е социализмът, изисква участието и на велики по дух хора, каквито за съжаление нямаме достатъчно. Дребни хора трябваше да ръководят изграждането на една небивало сложна социална сграда. Следователно грешките бяха неизбежни. И тъкмо това е налагало Ленин да издигне истината едва ли не в култ. Няма как да не се допускат грешки, но трябва да имаме мъжеството да ги признаем и незабавно да ги преодолеем. Това е, мисля, основният мотив в съчиненията на Ленин: грешките – и собствени, и чужди, грешките на отделните лица, грешките и на самата партия не бива да се прикриват, а трябва директно да се атакуват.

Не познавам друг автор, който с такава безпощадност да критикува всяка грешка, независимо от кого е извършена тя. В това отношение Ленин е безкомпромисен, твърд, понякога дори и жесток. Жестока е била действителността, която понякога е изисквала жестоки на пръв поглед мерки за преодоляването ѝ. За него истината, колкото и неприятна да е, е единственият верен път към победата на социалистическата идея. Дълбоко съм убеден, че ако Ленин бе останал начело на Съветската държава поне още десет години, нейната съдба щеше да има съвършено друго развитие. Той е невероятна личност. Друга такава едва ли в скоро време ще може да се роди. От всички велики революционери в света Ленин е може би най-великият.

Заслужава да се отбележи реакцията на някои другари, на които, когато се върнах от Лайпциг, предложих да прочетат събраните от мен текстове от съчине-

нията на Ленин. Впечатлението им бе леко стряскащо. Един от тях дори ми каза: Ти тези работи много-много не ги разнасяй. С други думи, Ленин се оказваше неудобен за управляващите наши другари. Но аз все пак проявих дързостта да премина отвъд добронамерените предупреждения. Позволих си да предложа на издателство „Наука и изкуство" да издаде моята преведена вече на български дисертация.

Началото бе обещаващо. След като получи благоприятната, общо взето, рецензия на проф. Борис Спасов, книгата трябваше да се изпрати в печатницата. За зла участ тъкмо тогава в издателството бе назначена нова главна редакторка (да не споменавам името ѝ, тя е вече покойник). Запознала се с книгата ми, тя решава, че „такава книга" не може да се пусне, и я спира. В разговора с мен тя бе категорична: „Още една такава книга и за Вас ще бъдат затворени всички пътища." А директорът на издателството, който дотогава бе сякаш благосклонен към мен, в синхрон с позицията на новата главна редакторка ми заяви: „Само американското посолство ще купи сто бройки от Вашата книга." Дадоха ми 700 лв. като хонорар (имах все пак сключен договор) и с това сметнаха, че въпросът е приключен. Но аз не се съгласих да приема тяхното решение.

Обърнах се към Тодор Живков. В отговор бях поканен на разговор от Давид Елазар, който тогава отговаряше за идеологическия сектор в партията. Той бе внимателен, коректен, но не пожела все пак да се намеси в моя полза. Трудно е наистина в онази обстановка да се решите да пуснете книга, която някой друг вече е спрял. Сега книгата стои в едно от чекмеджетата ми, без всякакви изгледи да излезе от там. Но все пак се надявам да излезе малка част от текстовете на Ленин в сп. „Понеделник", което в случая е по-важното.

В Лайпциг, а после в България ползвах три издания на съчиненията на Ленин и преди всичко последното българско издание. Ако използвам някое друго издание, това е изрично посочено.

Тук предложените текстове са без всякакъв коментар от моя страна. Не виждам потребността да правя това. Всяка мисъл на Ленин може да бъде разгърната в цяла книга или най-малкото в отделна статия. Оставям тази задача на ония, които ще открият смисъл в едно такова намерение.

Не положих усилия и да систематизирам по проблеми текстовете на Ленин. Нека всеки сам да направи това.

В. И. Ленин
(по последното българско издание)

„Според мен има три главни врагове, които стоят сега пред човек, независимо от неговата ведомствена роля и от задачите, които стоят пред политпросветника, ако този човек е комунист, а такива са повечето от нас. Трите главни врагове, които стоят пред него, са следните: първият враг е комунистическото високомерие, вторият е неграмотността и третият – подкупите." (Т. 44, с. 167–168)

„Съветските закони са много хубави, защото дават възможност на всички да се борят с бюрократизма и разтакаването, възможност, каквато в нито една капиталистическа държава не се дава на работника и селянина. И какво – използват ли тази възможност? Почти никой! И не само селянинът, огромен процент комунисти не умеят да използват съветските закони за борба с разтакаването, с бюрократизма или с това чисто руско явление като рушветчийството." (Т. 44, с. 165)

„Много се надявам, че ще изгоним от нашата партия от 100 до 200 хиляди комунисти, които са се присламчили към партията и които не само че не умеят да се борят с разтакаването и подкупите, но и пречат на борбата срещу тях." (Т. 44, с. 166)

„Всичко това трябва да се върши системно, упорито и настойчиво, със задължителна отчетност (най-кратка, в телеграфен стил, но делова и точна, със задължителна статистика как Народният комисариат на правосъдието наказва и как се учи да наказва онази преобладаваща у нас „комунистическа" паплач, която умее да плямпа и важничи, но не умее да работи)." (Т. 44, с. 384)

„Ние възприехме от царска Русия най-лошото, бюрократизма и обломовщината, от която буквално се задушаваме, а не съумяхме да възприемем умното. Всеки член на колегията на НК на правосъдието, всеки деец от това ведомство трябва да бъде оценяван по служебното досие, след справка: колко комунисти си натикал в затвора три пъти по-строго от безпартийните за същите нарушения? Колко бюрократи си натикал в затвора за бюрократизъм и разтакаване? Колко търговци за злоупотреба с НЕП си осъдил на разстрелване или на друго, смешно малко (както става обикновено в Москва, под носа на НК на правосъдието) наказание? Не можеш да отговориш на този въпрос ли? – Значи ти си безделник, когото трябва да гонят от партията за „комунистическо дърдорене" и „комунистическо високомерие." (Т. 44, с. 385)

„Недоверие към декретите, към учрежденията, към „реорганизациите" и към сановниците, особено измежду комунистите; борба с тинята на бюрократизма и разтакаването чрез проверка на хората и проверка на фактическата работа, безпощадно изгонване на излишните чиновници, съкращаване на щатовете, уволняване на комунистите, които не се учат сериозно да управляват – такава трябва да бъде линията на наркомите и на СНК, на неговия председател и на заместниците." (Т. 44, с. 358)

„Всички у нас са затънали в неприятното бюрократично блато на „ведомствата". Голям авторитет, ум и ръка са нужни за всекидневна работа с това. Ведомствата са лайно; декретите са лайно. Да се търсят хора, да се проверява работата – в това е всичко." (Т. 44, с. 457)

В писмо до Политбюро Ленин пише:

„3. Да се заяви на всички губернски комитети, че за най-малкия опит да се „влияе" върху съдилищата, в смисъл „смекчаване" отговорността на комунистите, ЦК ще изключва от партията.

4. С окръжно да се съобщи на Народния комисариат на правосъдието, че комунистите трябва да бъдат осъждани от съдилищата по-строго, отколкото некомунистите.

За неизпълнение народните съдии и членовете на колегиума на Народния комисариат на правосъдието подлежат на освобождаване от работата.

P.S. Върхът на позора и безобразието: партията е на власт и защитава „своите" мерзавци!!" (Т. 45, с. 54–55)

„Др. Шейнман!

Вашите думи, че сега Държавната банка е „мощен апарат" (22/II), предизвикаха у мен смях. Под секрет: това е връх на детинщината, връх на комунистически-велможната детинщина.

***

Държавната банка сега = игра на бюрократична кореспонденция с хартийки. Ето Ви истината, ако искате да знаете не сладникавото чиновническо-комунистическо заблуждение (с което всички Ви хранят, като велможа), а истината.

И ако Вие не пожелаете да гледате тази истина с отворени очи през цялото комунистическо заблуждение, то Вие сте човек, който в разцвета на годините си е затънал в блатото на бюрократичната лъжа. Ето това е неприятната истина, но истина." (Т. 54, с. 191)

В писмо до Йофе Ленин пише:

„Първо, Вие грешите, като повтаряте (нееднократно), че ЦК – това съм аз. Туй може да се пише само в състояние на голямо нервно раздразнение и преумора. Старият ЦК (1919–1920) ме би по един от гигантски важните въпроси, което Вие знаете от дискусията. По организационни и персонални въпроси е имало безброй случаи, когато съм оставал в малцинство." (Т. 52, с. 100)

„23 май 1918 г.

До началник-канцеларията
на Съвета на народните комисари
Владимир Дмитриевич Бонч-Бруевич

Тъй като не изпълнихте настоятелното ми искане да ми посочите на какво основание от 1 март 1918 г. заплатата ми е повишена от 500 на 800 рубли месечно и поради явната незаконност на това повишение, извършено от Вас самоволно заедно

със секретаря на Съвета Николай Петрович Горбунов в пряко нарушение на декрета на Съвета на народните комисари от 23 ноември 1917 г., налагам Ви строго мъмрене.

Председател на Съвета на народните комисари В. Улянов (Ленин)" (Т. 50, с. 78)

„До другаря Сталин
Строго поверително
Лично
Копие до другарите Каменев и Зиновиев

Уважаеми др. Сталин!

Вие сте си позволили грубостта да извикате жена ми по телефона и да я наругаете. Макар че тя е изразила съгласие да забрави казаното, все пак този факт е станал известен чрез нея на Зиновиев и Каменев. Аз нямам намерение да забравям толкова лесно онова, което е направено против мен, а излишно е да казвам, че направеното против жена ми аз смятам за направено и против мен. Затова Ви моля да помислите, съгласни ли сте да си вземете думите назад и да се извините, или предпочитате да скъсаме отношенията помежду си.

5 март 23 година

С уважение, Ленин" (Т. 54, с. 330–331)

В писмо до Адоратски от 31.VIII.1921 г. Ленин изисква на гражданите да се оказва необходимата юридическа помощ, за да се научат те „да воюват за своето право по всички правила на законната в РСФСР война за правата." (Т. 50, с. 154)

Селянинът Ф. Романов отива в някакво учреждение, където подава жалба. Съответният служител проявил пренебрежително отношение към жалбата: „И без това сме затрупани с работа, нямаме време за глупости." По този повод Ленин пише резолюция: „До Аванесов в Държавен контрол за арестуване на чиновника, който е отговорил така." (Т. 50, с. 323)

Когато научава, че гражданката В. Першикова е арестувана за това, че обезобразила портрета му, Ленин в телеграма до председателя на губернския комитет на ЧК в Царицин пише: „Не бива да се арестува човек за обезобразяване на един портрет. Веднага освободете Валентина Першикова, а ако е контрареволюционерка, следете я." (Т. 50, с. 270)

Гражданинът Булатов се обърнал към Ленин с жалба, за което е бил арестуван от органите в Новгород. В телеграма до Новгородския изпълком Ленин пише: „Доколкото разбирам, Булатов е арестуван за това, че ми се оплака. Предупреждавам, че за това ще арестувам председателите на губернския изпълком, на ЧК и членовете на изпълкома и ще искам да бъдат разстреляни." (Т. 50, с. 322)

„На нас ни е нужна пълна и правдива информация. А истината не бива да зависи от това, на кого трябва да служи." (Т. 54, с. 447)

„Всички теории са добри, ако отговарят на обективната действителност." (Т. 50, с. 185)

„Да се заобикалят декретите не може: дори за едно такова предложение дават човека под съд." (Т. 50, с. 269)

„И не е ли смешно да се страхуваме да разгледаме въпроса в литературата. ... Защо да е позволено да се спори на събрания и да се пишат писма, а изясняването на спорните въпроси в печата да е „най-зловредното нещо, което може само (???) да забавлява нашите врагове." Не разбирам това. Само литературната полемика може точно да установи границата, за която говоря, понеже по този въпрос отделни лица много често и неизбежно изпадат в крайности." (Т. 46, с. 54–55)

„Явно е какво не достига: не достига култура на онзи слой от комунистите, които управляват. Но ако вземем Москва – 47 хиляди отговорни комунисти – и ако вземем този огромен бюрократичен колос, тази грамада – кой кого води? Много се съмнявам дали може да се каже, че комунистите водят тази грамада. Ако си говорим истината, не те водят, а тях ги водят." (Т. 45, с. 98)

„Аз страшно се боя от много реорганизации. Ние реорганизираме непрекъснато, а практически нищо не вършим. Запомнете ми думата: ако има зъл враг на Комисариата на финансите, това е увлечението по реорганизациите и слабата практическа работа." (Т. 54, с. 133)

„Нужни са не нови декрети, не нови учреждения, не нови начини на борба. Нужна ни е проверка на годността на хората, проверка на фактическото изпълнение. Следващата чистка ще се предприеме срещу комунистите, които си въобразяват, че са администратори." (Т. 45, с. 15)

„Трябва да осъзнаем и да не се боим да осъзнаем, че отговорните комунисти в 99 случая от 100-те не са поставени на такава работа, за която са годни сега, не умеят да вършат своята работа и трябва сега да се учат." (Т. 45, с. 118)

„Машината на съветската администрация трябва да работи акуратно, точно и бързо. От нейната разпуснатост страдат интересите не само на частните лица, но и цялата работа на управлението получава мним, привиден характер." (Т. 54, с. 102)

„Е, ако бъде взето приблизително такова решение, ще можете ли да отречете ползата от него? Неговото обществено значение, 1000 пъти по-голямо от скриш-

но-партийни-цекистко-идиотското потулване на отвратителния въпрос за отвратителната канцеларщина, без да му се дава гласност?

Принципно Вие сте архинеправ. Ние не умеем да съдим публично за отвратителната канцеларщина: за това всички нас и особено Народния комисариат на правосъдието трябва да ни обесят на вонящи въжета. И аз още не съм загубил надеждата, че нас някога заслужено ще ни обесят за това." (Т. 54, с. 88)

„Тъй като въпросът е решен от Президиума на ЦИК, който според Конституцията стои над Съвета на народните комисари, нито аз като председател на ЦНС, нито Съветът на народните комисари имаме право да изменим решението." (Т. 50, с. 264)

„С бюрократите трябва да се води война по всички правила на изкуството и да се привличат към отговорност онези партийни другари, които ходят и се оплакват или разправят анекдоти за това, че в еди-кое си учреждение била направена еди-каква си гадост, ходят из цяла Москва и разправят анекдоти за бюрократични извращения. А вие, другари, съзнателни комунисти, какво сте направили за борба с това? – Аз се оплаках. – А до кое учреждение сте подали тази жалба? Оказва се до никое, а пък жалбата е трябвало да бъде изпратена и до СНК, и до ВЦИК, т.е. като се използват всички права, които дава нашата конституция. … Къде у нас народните съдилища са издавали присъди, че работник или селянин, принуден да отиде в някое учреждение четири или пет пъти, най-после получава нещо формално правилно, а по същество издевателство? Та нали вие сте комунисти, защо вие не устроите капан за тези господа бюрократи и защо не ги замъкнете в народния съд и в затвора за това разтакаване?" (Т. 43, с. 312)

„Централният комитет потвърждава, че без да изключва когото и да било от II Общоруски конгрес на Съветите, той и сега е напълно готов да върне напусналите и да признае коалицията с тези напуснали в рамките на съветите, че следователно приказките, че болшевиките не искали да поделят властта с никого, са абсолютно лъжливи." (Т. 35, с. 43)

За автора на публикувана в „Правда" статия Ленин пише:

„Авторът трябва да се учи не на „пролетарска" наука, а просто да се учи. Нима редакцията на „Правда" не ще разясни на автора неговите грешки? Та нали това е фалшификация на историческия материализъм! Игра на исторически материализъм!" (Т. 54, с. 294)

„По мнението на ЦК необходимо е да се предостави на всички партийни членове колкото може по-пълна свобода да критикуват централните партийни органи и да отправят нападки срещу тях: в такива нападки ЦК не вижда нищо страшно,

щом те не се придружават от бойкот, оттегляне от положителна работа и прекратяване на паричните средства." (Т. 46, с. 338)

„А трябва да се научим да ценим науката, да отхвърляме „комунистическото" високомерие на дилетантите и бюрократите…" (Т. 42, с. 332)

„Комунист, който не е доказал своето умение да обединява и скромно да насочва работата на специалистите, като вниква в същността на въпроса, като го изучава подробно, такъв комунист често е вреден. Такива комунисти има у нас много и аз бих ги дал дузина за един добросъвестно изучаващ своята работа и знаещ буржоазен специалист." (Т. 42, с. 334)

„Аз, струва ми се, съм много виновен пред руските работници…" (В записка от 30.XII.1922 г. Т. 45, с. 356)

В реч от февруари 1922 г.:

„Необходимо е широките безпартийни маси да проверяват всички държавни работи и да се научат сами да управляват." (Т. 40, с. 122)

„Бюрократите са ловки хора, мнозина от тези мерзавци са архимошеници. С голи ръце не можеш да ги хванеш." (Т. 52, с. 194)

В писмо до Курски от 31.III.1922 г.:

„Сега ми съобщиха, че Московският губернски отдел на Държавното политическо управление е обжалвал решението на Московския революционен трибунал пред отдела за съдебен контрол на Народния комисариат за правосъдието. Моля Ви лично да се запознаете с това дело, да се отнесете извънредно внимателно към него, да се постараете съвместно с Работническо-селската инспекция да съберете допълнителни материали за дейността на тези учреждения, ако е необходимо, да се назначи по споразумение с др. Аванесов ревизионна комисия – не от чиновници и лигльовци, а от хора, които ще могат действително да ревизират както трябва, да издирят нужните материали и да намерят виновните." (Т. 54, с. 223)

„Вчера случайно прочетох в „Известия" едно стихотворение от Маяковски на политическа тема. Аз не спадам към поклонниците на неговия поетичен талант, макар че напълно признавам своята некомпетентност в тази област. Но отдавна не съм изпитвал такова удоволствие от политическа и административна гледна точка. В своето стихотворение той жестоко иронизира заседанията и осмива комунистите, загдето те все заседават и презаседават. Не зная как е относно поезията, но относно политиката гарантирам, че това е съвсем правилно. … Достатъчно е човек да види как заседаваме, как работим в комисии, за да каже, че старият Обломов продължава да съществува..." (Т. 45, с. 12–13)

В проекторезолюция за предстоящите задачи на партийното строителство Ленин предлага:

„(2) Да се създадат литературни органи, способни да осъществяват по-системна и по-широка критика на грешките на партията и изобщо критика в самата партия (дискусионни листове и др. п.).

(3) Да бъдат изработени напълно точни практически правила за мерките за премахване на неравенството (в условията на живота, в размера на работната заплата и пр.) между „специалистите" и отговорните работници, от една страна, и масите – от друга страна, неравенство, което нарушава демократизма и представлява източник на разложение на партията и намаляване авторитета на комунистите." (Т. 41, с. 283)

В писмо до Молотов от 23.III.1922 г. :

„Най-сетне, необходимо е да се разграничат много по-точно функциите на партията (и нейния ЦК) и на държавната власт; да се повиши отговорността и самостоятелността на работниците от държавния апарат и държавните учреждения, а на партията да се остави общото ръководство на работата на всички държавни органи заедно, без сегашната твърде честа, безредна, често пъти дребнава намеса." (Т. 45, с. 64; вж. също и т. 45, с. 116)

В писмо до Курски от 17.I.1922 г.:

„Трябва да се научите и примерно сурово да наказвате тъкмо отговорните виновници за тия „организационни дефекти", а не някакви други лица. Вие никога няма да заловите саботьора в разтакаването." (Т. 54, 121)

Из „Левичарството…":

„Открито да се признае грешката, да се разкрият нейните причини, да се анализира породилата я обстановка, да се обсъдят внимателно средствата за поправянето на грешката – ето това е признак на сериозна партия…" (Т. 41, с. 39)

Из „Дневник на публициста" (22 септември 1917 г.):

„Грешката на нашата партия е очевидна. За борещата се партия на най-прогресивната класа грешките не са страшни. Страшно би било, ако продължаваме да грешим и ако изпитваме фалшивия срам да си признаем и да се поправим." (Т. 34, с. 257)

Из „Тезиси към II конгрес на Комунистическия интернационал":

„Дълг на комунистите е да не премълчават слабостите на своето движение, а открито да ги критикуват, за да се избавят по-скоро и по-радикално от тях." (Т. 41, с. 177)

В реч от 23.IV.1920 г.:

„Тези думи ме навеждат на мисълта, че нашата партия сега може да изпадне в много опасно положение – именно в положението на човек, който се е възгордял.

Това положение е доста глупаво, позорно и смешно. Известно е, че неуспехите и упадъкът на политическите партии твърде често са се придружавали от състояние, „в което тези партии са имали възможност да се възгордеят..." (Т. 40, с. 306)

Из „Заключително слово…" от 30 март 1920 г.:

„А ни казват: „Сбъркали сте!". Възможно е. Поправете ни. Предайте въпроса в Политбюро. Това ще бъде официално решение. Дайте протокола. Ако той докаже, че сме нарушили конгресно решение – дайте ни под съд." (Т. 40, с. 250)

В реч от 2.X.1920 г.:

„Но вие бихте направили огромна грешка, ако бихте се опитали да извадите от това заключение, че може да се стане комунист, без да се усвои онова, което е натрупано от човешкото знание. Би било погрешно да се мисли, че е достатъчно да се усвоят комунистическите лозунги, изводите на комунистическата наука, без да се усвои онзи сбор от знания, последствие от което е самият комунизъм. Образец на това, как се е появил комунизмът от натрупаните човешки знания, е марксизмът." (Т. 41, с. 293)

В реч от 15.III.1920 г.:

„Второ, позовавам се на буржоазията: ние от кого ще се учим, ако не от буржоазията." (Т. 40, с. 210–211)

„Не измислена нова пролетарска култура, а развитието на най-добрите образци, традиции, резултати от съществуващата култура от гледна точка на марксисткия мироглед и жизнените условия и борбата на пролетариата в епохата на неговата диктатура." (Написано на 9.X.1920 г. Т. 41, с. 448)

В писмо до Молотов от април 1921 г.:

„Др. Молотов. Ако паметта не ми изневерява, във вестниците е отпечатано писмо или окръжно на ЦК относно 1 май и там се казва: да се разобличава лъжата на религията или нещо подобно.

Така не може. Това е нетактично. Тъкмо по случай Великден трябва да се препоръча друго:

Не да се разобличава лъжата, а да се избягва, безусловно, всякакво оскърбление на религията." (Т. 37, с. 519)

По предложенията за работата на ВЧК от 3.XII.1918 г.:

„По-строго да се преследва и да се наказва с разстрел за лъжливи доноси." (Т. 37, с. 519)

„Но капитализмът не може да бъде убит отведнъж. Той се възражда под формата на „совбури", на съветска бюрокрация, която под различни предлози заграбва вестниците." (Февруари 1921 г. Т. 42, с. 318–319)

„Борбата с бюрократизма ще изисква десетки години. Това е най-трудната борба и всеки, който ви каже, че ще се освободим отведнъж от бюрократизма, ако приемем антибюрократична платформа, ще бъде просто шарлатанин, любител на хубави думи. Крайностите на бюрократизма трябва да се поправят веднага. Трябва да хващаме тези крайности и да ги поправяме, без да наричаме лошото хубаво и черното бяло." (Февруари 1921 г. Т. 42, с. 240)

В писмо до Курски от 28.II.1922 г.

„Всичко, което има в литературата и в опита на западноевропейските страни в защита на трудещите се, да се вземе непременно." (Т. 44, с. 120)

В заключително слово от февруари 1922 г.:

„Всички революционни партии, които са загивали досега – са загивали от това, че са се самозабравяли и не са умеели да виждат в какво е тяхната сила и са се страхували да говорят за своите слабости." (Т. 4, с. 120)

В „Бележки на публициста" (1922 г.):

„Да не се боим да признаваме грешките си, да не се боим от многократните, повторните усилия да ги поправяме – и ние ще стигнем до самия връх." (Т. 44, с. 409–410)

В „Кризата в партията" (1921 г.):

„Трябва да имаме мъжеството да гледаме горчивата истина право в лицето. Партията е болна. Партията тръпне в треска." (Т. 42, с. 226)

В „Чистката в партията" (1921 г.):

„Да чистим партията, като се съобразяваме с указанията на безпартийните трудещи се, е велико дело." (Т. 44, с. 117)

В проект за писмо от април 1921 г.:

„За това е необходимо:

редовно да се свикват не само общи събрания за масата от работниците и селяните, а и за всички отговорни длъжностни лица да правят делови отчети пред работническите и селските маси. Такива отчети да се организират задължително не по-рядко от веднъж месечно, за да се даде възможност на масата от безпартийните работници и селяни да критикува съветските органи и тяхната работа." (Т. 43, с. 238)

На съвещание през 1918 г.:

„Фактите за злоупотреби са очевидни, спекулата е чудовищна, но какво направиха войниците и работниците сред масите, за да се борят срещу нея? Ако не се вдигнат масите за самодейност, нищо няма да излезе." (Т. 35, с. 303)

В писмо до Булатов от 25.XII.1918 г.:

„...населението непременно трябва да се убеди, че основателните жалби имат сериозно значение и водят до сериозни резултати." (Т. 50, с. 225)

В телефонограма до Комисариата на вътрешните работи:

„Изпращам привети и поздравления на комунистическата фракция по случай Новата година. От сърце желая всички ние да правим през Новата година по-малко глупости, отколкото през старата…" (Т. 50, с. 236)

В писмо до „Искра" от 1903 г.:

„Широка гласност – ето най-вярното и единствено надеждно средство за избягване на разцепленията, които могат да бъдат избегнати, за намаляване до *minimum* вредата от онези разцепления, които вече са станали неизбежни." (Т. 8, с. 91)

В статия от 1910 г.:

„Буржоазните фарисеи обичат фразата: *de mortius aut bene aut nihil* (за мъртвите или добро, или нищо). На пролетариата е нужда истината и за живите политически дейци, и за мъртвите, защото тези, които заслужават името политически дейци, не умират за политиката, когато настъпи физическата им смърт." (Т. 20, с. 8)

В статия от 1907 г.:

„Единството на партията ни е извънредно скъпо. Но по-скъпа ни е чистотата на принципите на революционната демокрация." (Т. 15, с. 53)

В писмо до Молотов от 9.II.1923 г.:

„Виждам, че ние, Политбюро, сме направили голяма грешка." (Т. 54, с. 221)

Из „Бележник на публициста" (1922 г.):

„Трябва да призная една грешка, която направих на III конгрес на Коминтерна поради прекомерна предпазливост. На този конгрес стоях на крайния десен фланг." (Т. 44, с. 406)

Отчетен доклад, 23.XII.1921 г.:

„И тук няма защо да се страхуваме да признаем това, а напротив: само тогава ще се научим да побеждаваме, когато няма да се страхуваме да признаваме поражения и недостатъците си, когато ще гледаме истината, дори и най-печалната, право в очите." (Т. 44, с. 298)

В писмо до Мясников от 5.VIII.1921 г.:

„Ние лошо прокарваме лозунга: издигайте безпартийните, проверявайте работата на партийците чрез безпартийните." (Т. 44, с. 77)

В статия от май 1917 г.:

„Да критикува това, което не му харесва, е свещено право на всеки публицист." (Т. 32, с. 58)

В статия от септември 1917 г.:

„Защото свободата на печата значи: всички мнения на всички граждани могат свободно да се оповестяват." (Т. 34, с. 206)

В заключителното слово на Седмия конгрес на РКП(б) през 1918 г.:

„Колкото и да крещите „не", истината ще победи: ние сме в своето собствено семейство, ние сме на своя собствен конгрес, няма какво да крием и трябва да говорим истината." (Т. 36, с. 27)

В реч от 1918 г.:

„Но силата на работническата организация, на работническата революция е – без да си затваря очите за истината, да си дава най-точна сметка за положението." (Т. 36, с. 346)

Из „Пролетарската революция и ренегатът Кауцки" (1918 г.):

„Възможно е моето разрешение да не е вярно. За нас нищо не е така желателно както една марксистка критика на нашия анализ отстрани." (Т. 37, с. 267)

В реч от 30.XII.1920 г.:

„Последното, което исках да ви кажа и за което вчера трябваше да се наругая като глупак, това е, че аз недогледах тезисите на др. Рудзутак." (Т. 42, с. 213)

В писмо до Горки от 24.III.1908 г.:

„…щом един човек се е убедил в дълбоката погрешност и вредата на известна проповед, той е длъжен да се обяви против нея." (Т. 47, с. 147)

В писмо до редакцията на в. „Звезда" от 23.IV.1912 г.:

„Защото подло е да се позволява да се ругае, когато не може да се хвали." (Т. 48, с. 60)

Из „Два недостатъка" (1917 г.):

„Критикувайки другите партии, ние трябва да критикуваме и самите себе си." (Т. 32, с. 188)

В писмо до „Правда" от 1.VIII.1912 г.:

„Откога гневният тон против това, което е лошо, вредно и невярно (та нали редакцията „принципно" е съгласна!), пречи на всекидневния вестник? Напротив,

колеги, ей богу, напротив. Да се пише за вредното без „гняв" – значи да се пише скучно." (Т. 48, с. 76)

В писмо до М. Улянова от 1.V.1899 г.:

„Разбира се, неприятна е полемиката между свои и аз се стараех да смекча тона, но да се премълчават разногласията вече е не само неприятно, а направо вредно." (Т. 55, с. 157)

В писмо до И. Арманд от 26.XII.1916 г.:

„Не. Не. Енгелс не е непогрешим. Маркс не е непогрешим." (Т. 49, с. 347)

В писмо до Политбюро от 16.III.1922 г.:

„Не трябва да се самозалъгваме. Това е вредно. Това е главният източник на нашия бюрократизъм." (Т. 45, с. 46)

В реч от 1920 г.:

„От нашата партийна програма се вижда – документът е твърде добре известен на автора на „Азбуката на комунизма", вече от тази програма се вижда, че нашата държава е работническа с бюрократическо извращение." (Т. 42, с. 201)

В плана за статията „Предстоящите задачи на съветската власт" (април 1918 г.):

„С две шепи да се черпи хубавото от чужбина: съветска власт + пруски ред по железниците + американска техника и организиране на тръстовете + американско народно образование *etc, etc* + + = социализъм." (Т. 36, с. 520)

В реч от 6.III.1922 г.:

„Най-лошият наш враг е бюрократът, това е комунистът, който заема отговорен (а след това и неотговорен) държавен пост и който се ползва с уважението на всички като добросъвестен човек." (Т. 45, с. 14)

В писмо до Соколников от 22.II.1922 г.:

„Цялата работа на всички стопански органи у нас страда най-много от бюрократизма. Комунистите станаха бюрократи. Ако нещо ни погуби, ще бъде това.

В доклад от 17.X.1921 г.:

„Комунистическо високомерие – това значи, че човек, като е член на Комунистическата партия и още не е изхвърлен оттам, си въобразява, че може да реши всички свои задачи чрез комунистическо декретиране." (Т. 44, с. 168)

В същия доклад:

„Но можем ли да продължаваме да показваме на народа какво искаме да строим. Не бива! В такъв случай и най-простият работник ще започне да ни се поди-

грава. Той ще каже: „Какво току все показваш как искаш да строиш, покажи на дело – как умееш да строиш. Ако не умееш – пътищата ни се разделят, върви по дяволите!". И той ще бъде прав." (Т. 44, с. 163)

В писмо до Осински от 12.I.1922 г.:

„Най-лошото у нас е прекомерното изобилие на общи разсъждения в печата и политическата пукотевица при крайно недостатъчно изучаване на местния опит. И по места, и горе могъщи тенденции се борят против неговото правдиво разгласяване и правдиво оценяване. Боят се да изкарат кирливите ризи, боят се от голата истина, пропъждат я с поглед и нещо повече, просто с повърхностно отношение…" (Т. 54, с. 239)

В доклад от 17.X.1922 г.:

„Обсъждането – задружно, а отговорността – еднолична. От неумението да осъществим това начало страдаме на всяка крачка." (Т. 44, с. 160)

Френският журналист (социалист) Анри Гилбо писал на Ленин, че възнамерява да напише книга на тема „Ръководителите на болшевишката революция и строителите на Руската съветска република". Отстрани на писмото Ленин написал: „Не заслужава за отделни личности." (Ноември 1919 г. Т. 51, с. 363)

В „Предстоящите задачи на съветската власт" (1918 г.):

„Сега стана нужда да прибегнем до старото, буржоазно средство и да се съгласим да заплащаме много високо „услугите" на най-големите от буржоазните специалисти. Всички, запознати с положението, виждат това, но не всички вникват в значението на подобна мярка от страна на пролетарската държава. Ясно е, че тя е компромис, отстъпление от принципите на Парижката комуна и на всяка пролетарска власт, чиито принципи изискват заплатите да се свеждат до равнището на заплатата на средния работник, и изисква борба с кариеризма на дело, а не на думи." (Т. 36, с. 166)

Из проект за постановление на СНК, прието на 2.I.1918 г.:

„Като констатира, че е необходимо да се вземат най-енергични мерки за намаляване заплатите на висшите служители и чиновници във всички без изключение държавни, обществени и частни учреждения и предприятия, Съветът на народните комисари постановява:

1. Да се определи максимална заплата на народните комисари по 500 рубли месечно за бездетните и по 100 рубли за всяко дете." (Т. 35, с. 103)"

На заседанието на Совнаркома от 16 юли 1918 г. В. И. Ленин изнася доклад за необходимостта да се повишат заплатите на народните комисари във връзка със

заболяването на народния комисар на продоволствието А. Д. Цюрупа поради недохранване. (Бел. ред. Т. 36, с. 357)

Из Проектопрограмата на РКП(б) от 1919 г.:

„При това на едно от първите места се поставя борбата със злоупотребите на онези представители на съветската власт, които, използвайки подло званието комунисти, в действителност провеждат не комунистическа, а бюрократична, началническа политика, и безпощадно изгонване, като се установи по-строг контрол с помощта на профсъюзите, така и по други пътища." (Т. 47, с. 147)

В реч от 30.XII.1920 г.:

„Нашата сегашна държава е такава, че масово организираният пролетариат трябва да защитава себе си, а ние трябва да използваме тия работнически организации за защита на работниците от собствената им държава и за защита на нашата държава чрез работниците." (Т. 42, с. 201)

В записка от 30.XII.1922 г.:

„Казват ни, че било нужно единство на апарата. Откъде изхождаха тези уверения? Не изхождаха ли от същия руски апарат, който, както посочих в един от предишните броеве на своя дневник, ние заехме от царизма и само едва-едва помазахме със съветско миро." (Т. 45, с. 357)

В писмо от 28.XII.1922 г.:

„Ръководителят на държавно учреждение трябва да притежава във висша степен способността да привлича хората към себе си и в достатъчна степен солидни научни и технически знания за проверка на тяхната работа. Това е основното. Без него работата не може да бъде правилна." (Т. 45, с. 351)

В писмо до Цюрупа от 1922 г.:

„…първостепенна задача в момента са не декретите, не реорганизациите, а подборът на хората; установяването на индивидуална отговорност за вършеното, проверка на фактическата работа." (Т. 44, с. 358)

В. И. Ленин
(Полное собрание сочинений)

„В отделни случаи меншевиките бяха прави против болшевиките, например по въпроса за бойкота на столипинската Дума в 1907. … Аз се оказах неправ по отношение на Леви." (ПСС. Т. 44, с. 420)

„Социалистическият орган е длъжен да води полемика: нашето време е време на отчаяна безпътица и без полемика не може да се мине." (ПСС. Т. 48, с. 71)

„Вашата критика от „Луч" ме зарадва, тъй като всяка критика от Русия приветствам: без критика е едно мъртвило." (ПСС. Т. 48, с. 167)

„Нашият ЦК се превърна в група строго централизирана и високо авторитетна, но работата на тази група не е поставена при условия, съответстващи на неговия авторитет. В това отношение трябва да помогне предлаганата от мен реформа и членовете на ЦКК, известен брой от които следва да присъстват на всяко заседание на Политбюро, трябва да образуват сплотена група, която „без оглед на лицата" трябва да следи за това, никой авторитет, нито генсекът, нито който и да е друг член на ЦК, да може да им попречи да поставят въпрос, да проверяват документи и изобщо да получат безусловна осведоменост и най-строга правилност по делата." (ПСС. Т. 45, с. 387)

(В бълг. изд. цитатът е в Т. 33, с. 486, но е изпуснат пасажът „нито генсекът, нито който и да е друг член на ЦК" – Бел. ред.)

Март 2016 г.

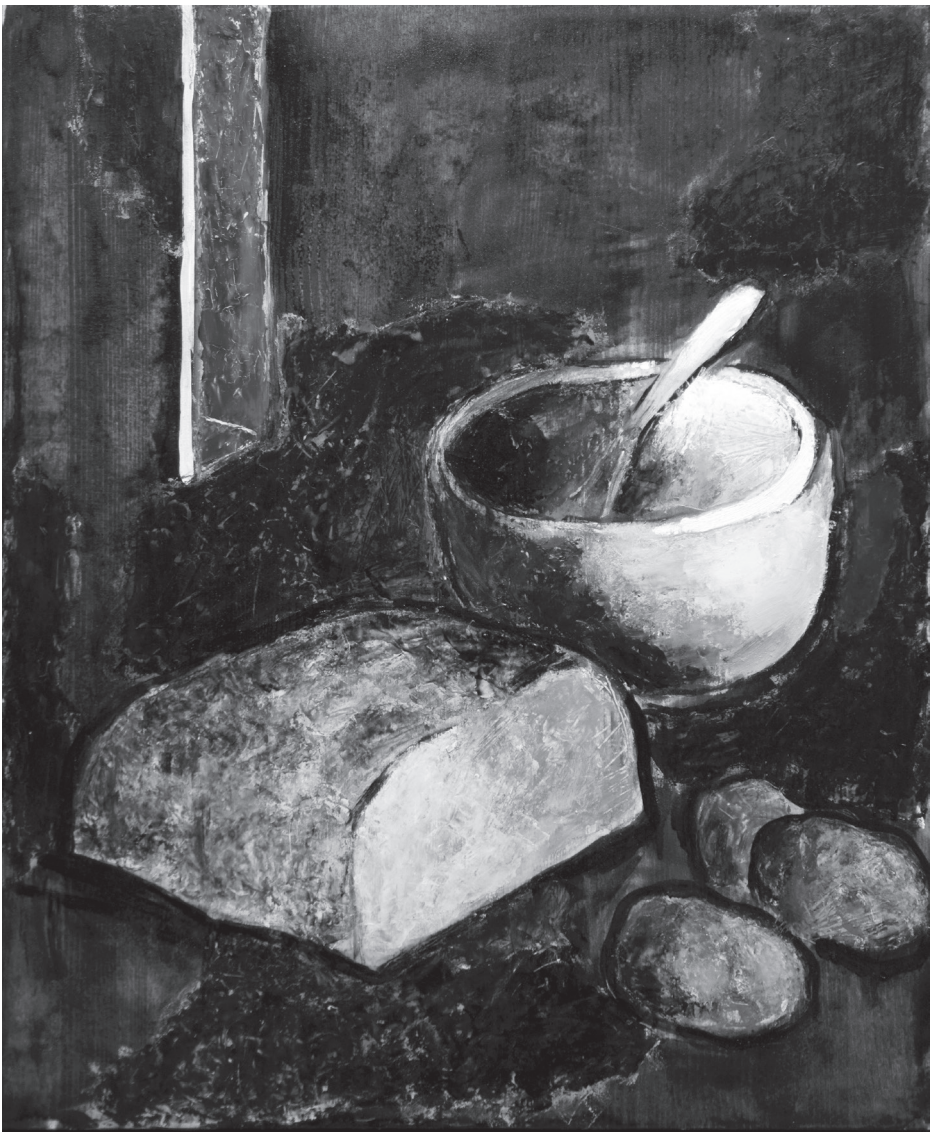

Светлин Русев

ДЕВЕТИ СЕПТЕМВРИ 1944 – ТРИУМФ НА НАРОДНАТА ВОЛЯ

Минчо Минчев

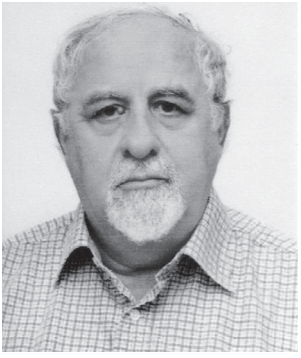

Минчо Минчев *– професор, доктор на философските науки. Преподава във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Директор е на Българския евразийски център. Бил е председател на ИО „Марксистка платформа“ в БСП. Автор е на шест монографии и на над 100 научни студии и статии по проблеми на съвременната философска и политическа мисъл.*

Триумф на народната воля – с това определение ще остане в българската история тази знаменита дата, великото събитие, случило се на нея.

И няма никакво значение какво ще чуем за него – добро или лошо, величаене или хули. За едни то е преврат, за други – революция. А то е и едното, и другото. По технологията на вземането на властта – преврат, по своите последствия – революция.

Въпреки тази помирителна характеристика на това събитие, то разединявало нацията. А това било нещо лошо!

Втората оценка не е вярна! Първата е вярна, но с едно уточнение – Девети септември разединява нацията, но не като я раздвоява на две равни части, а като отделя народа от престъпната монархофашистка върхушка от онова време и от нейните кръвни и идейни потомци днес.

Деветосептемврийското народно въстание, което предхождаше преврата и продължи и след него, съвсем не бе начало на разединението на нацията, нито пък негов край. То бе негова връхна точка. То бе водораздел не само между две епохи, но и между два непримирими един с друг свята, които съществуват и днес.

Както винаги от четвърт век насам, темата за Девети септември 1944 г. отново възбуди духовете, а върху препатилите глави на българите „свободните медии” пак изсипаха водопад от лъжи и злоба.

Когато преди двадесет и седем години бе дадено началото на капиталистическата реставрация у нас, политическата върхушка на социалистическа България сериозно вярваше в т.нар. *национално помирение*.

Наистина нещо трябваше да се направи, за да не може извършеният под външен натиск държавен преврат на 10.XI.1989 г. да се използва за реанимиране на десния реваншистки екстремизъм. Но това, което стори тогавашната върхушка на БКП по отношение на миналото, граничеше с открито предателство към антифашистките сили у нас.

Българската реакция – както потомствената, така и зараждащата се в края на 80-те години на XX век – не разбра „посланието" на завзелата на 10 ноември властта ново-стара върхушка в БКП и се зае да рита по отворената врата, водеща към светлия капитализъм.

За тази появила се сякаш от нищото реакция гръмогласно заявеният антикомунизъм бе своеобразна индулгенция за нейното четиридесетилетно сервилничене пред силните на деня. И сега около великата дата пак чухме истеричния фалцет на омразата и интелектуалната глупост.

В отговор на този изблик на агресивен реваншизъм лява, прогресивна България трябва най-после без колебание, спокойно и аргументирано да каже истината за великото събитие, станало преди седем десетилетия на 9 септември 1944 г. Наистина нещо бе казано, но много тихо...

Затова нека оттук нататък се съсредоточим само върху фактите, отразяващи в историческа дълбочина поредица от реални събития, започнали преди много години.

Необходимо е да се проследят и най-близките събития, случили се няколко месеца преди великата дата в света, в Европа и в България.

За да се обясни поведението на целия спектър от политически сили, действащи по това време в българското общество, трябва да се върнем, макар и за малко, назад в историята на Третото българско царство.

Този кратък анализ на далечното и близкото минало с оглед на актуалните реалности на настоящето е изцяло в рамките на историята и затова неговата специфика е *клиополитическа**.

* * *

Девети септември 1944 г. всъщност бе връхната точка на гражданската война между народа и българската прогерманска, а тогава и пронацистка буржоазия. А самата война започна открито през октомври 1918 г. с Войнишкото въстание и жестокото му потушаване.

---

* *Клиополитика* – термин за обозначаване на научно направление в политологията, което анализира историческите явления, обусловили настоящото положение на дадена нация или държава. Клиополитиката е съпоставима с геополитиката, но докато втората взема предвид действието на материалните фактори, влияещи върху актуалното състояние на определена нация или държава, клиополитиката изследва нематериалните фактори, формиращи настоящето, но чието съществуване е изцяло в миналото. Оттам и в името на това научно направление влиза Клио – музата на историята в античната митология.

За четвърт век – от 1918 до 1944 г. – тази вътрешнобългарска война откроi трите политически силови кръга, които даваха облика на националната ни история през този период. Всеки от тях има своята история, т.е. произход и развитие.

Най-старият кръг се представяше от българската буржоазия, образувала се от лоялни към османската власт чорбаджии, главно търговци и лихвари, които бяха изначално русофобски настроени.

След Освобождението тази буржоазия се сроди с бързо сформиращата се от средите на бивши поборници („чапкъни и нехранимайковци") буржоазия. Неин обобщаващ социален типаж и литературен герой бе Бай Ганьо, а неин реален предводител – Стефан Стамболов.

Като цяло тази хибридна буржоазия имаше три общи характерни черти: тя бе лихварско-корупционна и нейният капитал почти изцяло отсъстваше от производството. Втора нейна характерна черта бе твърдата ѝ протурска за едната и прозападна за двете геополитическа ориентация. И третата ѝ характеристика – нейната истерична русофобия.

Вторият силов буржоазен кръг в българския политически живот се формираше от част от чорбаджийското съсловие и от успелите по-бедни или по-богати самостоятелни производители – майстори занаятчии. Потомците на тази буржоазия също бяха ориентирани и на Запад, но за разлика от първите – не към милитаристичните Германия и Австро-Унгария, а към Франция и Англия. Те бяха и славянофили, и русофили.

Третият силов кръг на българската политическа сцена се формираше от бедните и дребнособственически прослойки от града и селото. Тогава това бе народът.

Първите два силови обществени кръга съставляваха класата на българската буржоазия и до Първата световна война те се сменяха в държавното управление; те бяха *партиите на властта* – актуална и потенциална.

Третият силов кръг бе представен от партиите на народа – БЗНС и социалдемократите – „тесни" и „широки". Те влязоха във властта и в управлението на държавата едва след Първата световна война, т.е. след втората национална катастрофа.

Тези три политически силови кръга, освен социално-класовата си база, освен своето партийно представителство, имаха и своите собствени социокултурни особености, среда и начин на живот.

С годините след Освобождението различията между тях се задълбочаваха, а отношенията им все повече и необратимо се изостряха, за да се стигне до повратната точка – Деветосептемврийското народно въстание.

* * *

От разгрома на Войнишкото въстание и незаконното възкачване на княз Борис на овакантения от баща му престол през 1918 г. до есента на 1944 г. в България бяха извършени три държавни преврата – на всеки десет години по един.

Първият, състоял се на 9 юни 1923 г., бе дело на обединилите се две фракции на българската прогермански и проанглo-френска буржоазия срещу управлението на БЗНС. Този преврат осуети направения от земеделската партия опит да установи и утвърди народна власт в България.

Вторият, военен преврат, извършен след десет години – на 19 май 1934 г., по замисъл бе антимонархически и целеше чрез въвеждането на „непартийна" военна диктатура да се спре разгулът на буржоазната т.нар. демокрация и да се ограничат изстъпленията на фашизиращата се ВМРО. Получи се обратното. Пострадаха пак народните сили – комунистите и земеделците. Спечели прогерманската вече фашизираща се българска буржоазия, а укрепилият се на трона цар Борис III стана водач на пронацистките сили в страната. Започна десетилетието на монархо-фашисткия режим у нас.

Третият, военен преврат, извършен на 9 септември 1944 г., бе вече дело на народните сили и на прогресивните кръгове в армията. Той бе пряко насочен против пронацистката, германофилска буржоазия. Прозападната англо- и франкофилска буржоазия остана встрани от преврата и от вече започналото в страната народно въстание.

През целия десетгодишен период на монархофашистка диктатура в България – 1934–1944 г., тази буржоазия имаше колебливо и пасивно, макар и антифашистко поведение. Тя отказа да се включи в създадения от народните сили Отечествен фронт и си остана легална „на негово величество цар Борис III" опозиция.

* * *

Как по-точно протичаха събитията на финалната права, преди народните сили да поемат съдбата на България в свои ръце?

На 6 юни 1944 г. бе открит Вторият фронт срещу нацистка Германия. Започна настъплението на обединените англо-американски военни сили в Западна Европа. Тяхната авиация напълно господстваше във въздуха и методично сриваше със земята немските градове. За по-прозорливите вече бе ясно – Германия губи войната.

На 20 юли 1944 г. бе извършено покушение срещу А. Хитлер и върхушката на Вермахта.

През август нацистите бяха изгонени от Париж – символа на свободна Франция. По същото време Червената армия проведе успешно Яш-Кишиневската операция и на 23 август бе освободен Букурещ.

Какво ставаше по това време в България? В края на май след деветмесечно управление падна правителството на Добри Божилов. Но не заради водената от него изцяло угодническа прогерманска политика, а заради неспособността му да се справи с въоръжената антифашистка съпротива и най-вече с „четите", т.е. с партизанското движение.

На негово място дойде правителството на Иван Багрянов, което трябваше да изпълни две взаимноизключващи се задачи – „да направи завой" към благо-

приятен за антихитлеристката коалиция неутралитет и в същото време – да ликвидира „шумците", т.е. – партизаните.

На това правителство историята даде дълъг за тогавашната ситуация срок – точно три месеца, за да изведе България от задънената улица и да съхрани капиталистическия строй в страната.

Това бе изключителен шанс за българската буржоазия и тя виртуозно... го проигра.

Тиражираните измислици на нейните кръвни и идейни потомци, че някаква сделка между У. Чърчил и Й. В. Сталин, изписана върху… салфетка в Ялта, определила съдбата на България в следвоенния половин век се разбиват на пух и прах при дòсега с фактите.

Когато от юни до септември се води битката за България, срещата в Ялта предстоеше. Тя се провежда между 4 и 11 февруари 1945 г., т.е. цели пет месеца след 9 септември 1944 г. За съдбата на България „тримата големи" са говорили на Техеранската конференция. Там У. Чърчил заявява, че англичаните „нямат намерение да воюват на Балканите, затова ще настояват Турция да влезе във войната с нападение срещу България". По този повод британският премиер пита Й. В. Сталин как Съветският съюз би погледнал на това, като се има предвид традиционно доброто отношение на русите към българите и обратно.

Сталин винаги е настоявал вторият фронт да бъде открит на Атлантика, а не на Балканите. Но идеята на У. Чърчил – Турция да накаже България, като я нападне, не го напуска чак до 5 септември 1944 г., когато СССР обяви война на България и така пресече реализацията на замисъла на Чърчил.

* * *

Но нека се върнем отново в България през горещото лято на 1944 г., когато на 1 юни на власт идва новото правителство на Багрянов. Но вместо да направи налагащия се от обстоятелствата и обещан от него „завой" във външната политика на страната, то още повече засилва репресиите срещу партизаните, въпреки обещаната от Багрянов амнистия за предалите се на властите. „Амнистията" се оказва коварен ход на фашистката власт – никое друго правителство от 1941 до 1944 г. не се е оцапвало с толкова много кръв като Багряновото. При това борбата срещу партизаните се води с планирана жестокост.

На 21 юни министърът на вътрешните работи и здравето проф. Ал. Станишев издава прословутата заповед N 4273, според която „нелегалните чети трябва безпощадно да се унищожават". В тази заповед антифашистите, които получават военно-политическа помощ отвън – от Англия и от СССР, са определени като „национални предатели".

Кого са предавали те, след като са водили борба на страната на вече видимо побеждаващата във войната антихитлеристка коалиция? И всъщност – на коя страна се оказват днешните позакъснели апологети на тогавашната „законна власт" в България?

В друга заповед, вече от 3 август 1944 г., в борбата срещу „шумкарите" към полицията и жандармерията се присъединява и армията. Тогава няма как да се избяга от въпроса: на коя страна е правителството на Ив. Багрянов с неговия прословут „завой"? На страната на антихитлеристката коалиция или на страната на нацистка Германия?

Фактите са неопровержими – кървавата разправа с антифашистите се засилва с всеки изминат ден. Без съд и присъда се избиват партизани и техни ятаци, изгарят се къщите им; по безмилостния Закон за защита на държавата за минимална вина се съдят и разстрелват по бързата процедура дори малолетни...

В същото време над България надвисва смъртна опасност отвън. На 28 юли министърът на външните работи Първан Драганов докладва пред Ив. Багрянов и министрите на войната и на вътрешните работи за растящата заплаха от намеса на Турция във войната, тъй като западните съюзници не могат да отделят сили за инвазия на Балканите. Те са им нужни в Западна Европа и в Северна Италия.

Включването на Турция във войната е трябвало да се извърши в самото начало на септември; както вече стана дума – за подобна съдба на страната ни У. Чърчил загатва още в Техеран.

Ясно е, че правителството на Ив. Багрянов е знаело за това, но е продължавало да демонстрира своята сервилна вярност към нацистка Германия, рискувайки след войната Югоизточна България да бъде предадена на Турция.

Това се подкрепя и от едно друго събитие, станало тогава. На заседание на Министерския съвет от 28 юли министър-председателят и неговите министри, вместо да използват благоприятната обстановка и да обърнат оръжието срещу нацистка Германия, с писмо до В. Кайтел искат разрешение (?) от него да изтеглят българските войски от Сърбия и Македония... за да ги хвърлят срещу партизаните. Тоест те искат разрешение от нацистите за продължаване на братоубийствената гражданска война!

Явно Турция също е била информирана за това писмо, защото на 1 август нейният пълномощен министър в София Т. Ментеш иска среща с П. Драганов и му предлага на мястото на оттеглящата се българска войска от Сърбия и Македония да дойдат части на турската армия. Българският външен министър не се съгласява с това, но на другия ден – вече 2 август 1944 г., Турция скъсва дипломатическите си отношения с Германия и заявява пред съюзниците, че е готова за бойни действия на Балканите.

Срещу кого? Естествено – срещу силите на Оста. А това са германската и българската армия...

Положението по това време започва стремително да се променя и в друго отношение – още на 11 август съветският пълномощен министър в София Л. Кирсанов запитва лично Ив. Багрянов готова ли е България да скъса с Германия и да се обърне срещу нея.

Това е било откровено подсказване България да поеме нещата в свои ръце и да премине на страната на сигурните вече победители. Още повече че подготовката

на Яш-Кишиневската операция е била приключила и едно скъсване с Германия би ускорило идването на Червената армия на Балканите, а на бъдещата мирна конференция България би била третирана по друг, много по-благоприятен за нея начин.

В отговор на запитването на Л. Кирсанов правителството на Ив. Багрянов решава отново да поиска съгласието на германците за... скъсване с тях?!

Колко сериозно е гледала Москва на подобна крачка от страна на България говори фактът, че скоро след отрицателния отговор на Ив. Багрянов съветският пълномощен министър е бил отзован от поста му за несправяне с поставената задача.

От дневника на Богдан Филов – тогава регент с най-голяма тежест в управлението на страната – личи, че е очаквал немците да удържат позициите си на север от Молдавия. Освен това Б. Филов, по някакви негови си причини, е смятал, че така демонстрираната вярност към Третия райх ще повиши цената на България в готвените преговори с американците и англичаните за примирие... Така може би е мислил и Ив. Багрянов.

В какво друго е вярвала управляващата тогава германофилска, пронацистка политическа гарнитура? В някакво чудо? В някакъв рязък обрат на Източния фронт? В евентуален разрив между СССР и западните съюзници? Или в митичното тайно супероръжие на Хитлер?

Може би във всичко това вкупом, което нагледно демонстрира пълната липса на разум и на елементарно чувство за самосъхранение на прогерманската българска буржоазия.

На 19 август Ив. Багрянов връчва на Л. Кирсанов отговор на нотата на съветското правителство. Българският премиер в 11 точки излага своята позиция за обрат във външната политика на страната.

Това е бил златен шанс да се спаси поне част от територията на България в Беломорието, а за българската буржоазия и още нещо – да се съхрани капиталистическият строй в България и след войната. Тогава този шанс е бил безвъзвратно пропуснат.

За да се хареса на англо-американците, Ив. Багрянов е заявил публично своята готовност да изпълни техните, различни от съветските, искания – да изтегли българската армия от Македония и Южна Сърбия.

С това прави поредната колосална и съдбоносна за България грешка!

По това време българската войска е наброявала над 400 хиляди души – отлично обучени, добре екипирани и мотивирани за бойни действия. Но срещу кого?

В голямата си част младшото офицерство е патриотично, но и антигермански настроено. А генералитетът и старшото офицерство – прогермански.

Какво следва от това?

От средата на август 1944 г. започва изтеглянето на немската група армии „Е" от Гърция към Югославия и Унгария, за да не бъде отрязана от север. То е могло да стане само по два коридора – по долината на Вардар или по долината на Струма. А те са били под контрола на българската армия. Изходът от това поло-

жение е бил – България да обяви война на хитлеристка Германия и да задържи с боеве изтеглянето на немците за не повече от 10–15 дни – до идването на Червената армия.

По същото това време започва Яш-Кишиневската операция на Червената армия, която за броени дни завършва с пробив на немската отбрана и с капитулацията на Румъния на 23 август. Но прогерманската клика в България още се надява, че Червената армия няма да премине Дунав в преследване на немците. Защо филовци, багряновци и прочие са се надявали на това – бе и си остава загадка.

Не е загадка обаче тяхната омраза към Съветска Русия и тяхното антикомунистическо заслепление. Те не са им позволили да преценят какво е означавало да бъде спряна с бой оттеглящата се група армии „Е" на Вермахта. Означавало е, че немалка част от Беломорието, а може би и от Вардарска Македония щяха да останат в пределите на страната, както остана Южна Добруджа заради участието на българската армия на страната на съюзниците през последната фаза на войната. Няма съмнение, че спирането на групата армии „Е", изтеглящи се от Гърция, щеше да ускори победата над хитлеристкия Райх.

* * *

След преврата в Букурещ на 23 август 1944 г. се открива последната фаза в битката против монархофашизма в България. Особено значение за нейния изход имат събитията, белязали една дата, на която обикновено не се отделя особено внимание – 26 август 1944 година. Те стават на различни места в България и извън нея и имат съдбоносно значение не само за развитието на събитията в следващите две седмици до 9 септември, не само за следващите 4–5 години, но и за десетилетия напред.

На 26 август при регентите – принц Кирил, проф. Филов и ген. Михов, се явяват Ив. Багрянов – министър-председател, П. Драганов – министър на външните работи, ген. Русев – министър на войната, и началникът на Генералния щаб на армията ген. Трифонов и вземат решение: да се изтегли корпусът от Македония и Сърбия и да се започне разоръжаването на немските войски в България.

На същия ден крайните пронацистки елементи в страната подготвят военен преврат за завземане на властта и за въоръжена съпротива срещу Червената армия. Целта е била да се забави за известно време нейното настъпление в България, докато завърши изтеглянето на групата армии „Е" на Вермахта от Балканите.

По чисто технически причини този смъртоносен за България план се отлага, а след това се и проваля.

Пак на 26 август 1944 г. изпратеният преди 10 дни в Анкара Стойчо Мошанов – представител на проанглийската фракция на българската буржоазия, започва разговори с представители на САЩ и Великобритания. Той е трябвало да договори със западните съюзници начина, по който България да излезе от Тристранния пакт и изобщо от войната. С това изплашената българска буржоазия се е надявала да избегне навлизането на Червената армия в страната.

Стойчо Мошанов докладва на регентите за първите резултати от своята мисия, а те решават на 29 август той да замине за Кайро за нови разговори с англо-американците...

И отново на 26 август, при самолетна катастрофа над град Брянск, загиват Станке Димитров и група водещи функционери на БКП, които е трябвало да оглавят въстаническата армия НОВА, да отвоюват свободна територия и да посрещнат Червената армия като съюзническа военна сила. Така след войната България е имала шанса да бъде възприета като участник в антихитлеристката коалиция.

Това е трябвало да бъде народният „завой" към държавите – победителки във войната. Но с гибелта на групата на Ст. Димитров се изчерпват всички възможности за еднозначно решение на политическата криза в България. Настъпва времето на хаотичните импровизации на българската политическа сцена.

В първия ден на септември правителството на Иван Багрянов подава оставка. На негово място идва правителството на Константин Муравиев, което е лишено от всякаква представителност. То стои някъде „по средата" между прогерманската клика и широкото народно движение, представено от Отечествения фронт.

Правителството на К. Муравиев не разполага с никакво време. Неговите действия са крайно противоречиви – то обявява война на Германия, след като е облекчило окончателното изтегляне на Вермахта от България; обявява амнистия на политическите затворници, но продължава кървавата разправа с партизаните.

Може би искреното желание на кабинета е било да направи обещавания, но неизвършен от Ив. Багрянов „завой". Муравиев не вижда друг изход от положението, освен насочването на Червената армия отвъд Дунав на запад и очакването в България да дойдат англо-американските съюзници от юг.

Както стана ясно, в България е щяла да дойде от югоизток турската армия. С обявената от СССР война на България на 5 септември този катастрофален за родината ни сценарий бе провален. Дали Червената армия е била освободител, или окупатор днешните историци – апологети на фалиралата тогава българска буржоазия, могат да спорят колкото си искат, но едно е безспорно – тази армия спаси България от турска окупация и от загуба на съществена част от нейната територия.

* * *

Но защо бе такова поведението на българската легална опозиция по това време?

Българската демократична, англо-френски ориентирана буржоазия бе съвсем обезсилена след преврата на 19 май 1934 г. Нейните партии изчезнаха от политическата сцена. В общественото пространство се рееха само имената на техните лидери – генерали без армии. Те бяха антифашисти, но приемаха член-

ството на страната в Тристранния пакт като неоспорима неизбежност. В Народното събрание те имаха достойно поведение и защитаваха последните остатъци от буржоазната демокрация. Но в своите публични прояви срещу монархофашистката диктатура на прогерманската фракция на българската буржоазия те бяха колебливи и нерешителни.

Колебливо и нерешително се държаха те и в съдбоносния месец август 1944 г., когато за всички здравомислещи хора бе ясно, че Германия губи войната и на Балканите най-близо е Червената армия. Вместо да направят очаквания дори от Берлин „завой" към излизане от войната, буржоазно-демократичните сили тръгнаха да водят безсмислени преговори с англо-американците, с които България бе в състояние на война, а не със СССР, с който страната ни имаше дипломатически отношения от висок ранг.

Това показва пълната липса на разум у изхабената политически, морално и психически демократична българска буржоазия.

Съставеният на 2 септември 1944 г. от нейни представители кабинет на Константин Муравиев бе закъснял и неадекватен на сложната ситуация. Това бе правителство на отчаянието, а не на волевото усилие за спасение на България.

В състав от 14 души новият кабинет включваше освен К. Муравиев известни личности, но представляващи вече полузабравените си от народа партии: Демократическата – четирима, БЗНС „Врабча"– трима, Народния блок – двама. Имаше и четирима безпартийни и един военен.

Този кабинет просъществува само една седмица и не успя да овладее положението в страната – липсваха му каквито и да са ресурси за извеждане на България от кризата. Нещо повече – един по-продължителен престой на този кабинет на власт неминуемо щеше да доведе страната до трагедия, до гражданска война с много жертви, както в съседна Гърция.

На 5 септември СССР обяви война на България и това направи безпредметни безволните хитрувания на правителството. Дните от 5 до 15 септември 1944 г. вече имаха характер на народно въстание – страната бе парализирана от стачки, разбиваха се затворите, полицията продължаваше да стреля по демонстрантите, на много места старата власт се съпротивляваше с оръжие в ръка.

* * *

Поемането на властта от правителството на Отечествения фронт на 9 септември сложи окончателно край на монархофашисткия режим у нас; сложи край и на всички политически комбинации на двете фракции на българската буржоазия.

Единствен спасител на Отечеството от нова национална катастрофа тогава можеха да бъдат само народните слоеве от града и селото.

Без да чака повече, след като СССР обяви война на България, народът въстана. От 6 септември започна превземането на властта в различни части на страната. Само на отделни места фашистката полиция и жандармерията все още оказваха въоръжена съпротива. И така бяха дадени още жертви.

Народното въстание изпревари превратa на 9 септември и продължи след него, давайки своя принос и за това, че армията остана в казармите и не отправи нито един изстрел срещу настъпващите части на Третия украински фронт.

Това даде възможност на партиите на народа, обединени в Отечествения фронт, да съставят на 9 септември първото народно правителство, което същия ден сключи примирие със СССР. Оплакваната и до днес от българската реакция съветска военна инвазия срещу България трая точно 4 дни.

А още по-оплакваната съветска окупация на страната след това трая 32 месеца; по-точно – от 8 септември 1944 г. до пролетта на 1947 г., не много след като на 10 февруари същата година бе подписан мирният договор между България и страните – победителки във Втората световна война.

След това съветската армия се изтегли окончателно от България и никога повече не установи свое трайно присъствие в нея.

Измислица на съвременните доморасли реакционери е и твърдението, че на Девети септември 1944 г. бил извършен комунистически преврат.

В програмата на отечественофронтовското правителство нямаше нищо комунистическо. Това бе програма за установяване на антифашистка, народнодемократична, а не на социалистическа власт. И това бе решено не само от партиите в ОФ, то бе еднозначно подкрепено и от Москва.

Съставът на самото отечественофронтовско правителство също го доказва. В него влизаха по четирима представители на ПК „Звено", БЗНС „Пладне" и БРП; по двама от левицата на БРСДП и двама независими.

Премиерът Кимон Георгиев не бе комунист. Комунист бе Добри Терпешев, който бе вицепремиер заедно с лидера на БЗНС „Пладне" в страната – Никола Петков.

Впоследствие народнодемократичната форма на управление в България показа на дело своята жизненост, но трая само четири години поради завихрената във втората половина на 40-те години на миналия век от Запада Студена война.

През 1948 г., заобиколена от три враждебно настроени към нея държави – Турция, Гърция и Югославия, България бе пред избор – или ускорено развитие по социалистически път, или реваншистка буржоазна диктатура и неминуем нов кръг на възобновена гражданска война.

За обичащите Отечеството си честни българи е ясно изборът на кой от двата пътя бе правилният. Следвайки този път, въпреки всички неизбежни трудности по него, народът ни преживя най-хубавия период от своята нова история.

* * *

Реанимираната днес българска реакция ненавижда тази дата. Нищо чудно – на нея българската буржоазия претърпя тотален исторически крах. Тя показа своята негодност да защити не само Отечеството ни, но и самата себе си. Заслепена от страх и омраза, тя изпускаше един след друг благоприятните моменти за изход от положението, до което бе докарала страната с късогледата си политика.

Подготовката за това фиаско започна точно три десетилетия преди великата дата Девети септември, тогава, когато в обществения живот на страната взе връх прогерманската буржоазия. Чрез политическата си клика тя тласна България в Първата световна война на страната на една обречена коалиция. Тогава, за разлика от нея, гръцката, сръбската и румънската буржоазии утроиха териториите на своите държави.

В резултат на пагубната си политика нашата буржоазия за краткото си съществуване направи така, че с изключение на източната си част, България граничи и днес със себе си на север, запад и юг.

Тази буржоазия разстреля разбунтувалите се войници, гнили три години в окопите, за да бранят интересите ѝ. Тя свали с кървав преврат през юни 1923 г. законното народно правителство на Ал. Стамболийски, смаза с нечувана жестокост народното въстание през септември 1923 г. Цели двадесет години тя водеше ту затихваща, ту разгаряща се, но несекваща вътрешна война срещу трудовия народ на България.

Затова на 9 септември бе сложено началото на нейния исторически край.

Един логичен и справедлив край!

Това е основното убеждение на народните, левите сили в България. Това убеждение трябва да лежи в тяхната стратегия за спасението на нашия народ и държава.

КОНТРОЛЪТ НАД ЕЛИТИТЕ

Славчо Кънчев

Славчо Кънчев *– председател на УС на Асоциацията за борба против корупцията в България, член на СБЖ. Автор на повече от 1000 статии в периодичния печат, на научни публикации по социология и право, на сборници с публицистика.*

Апатията е смърт, лишена от поезията на смъртта, смърт в най-грозната форма; апатията е най-несимпатичното качество на един народ.

Д-р Кръстю Кръстев

Преди години, когато проф. Збигнев Бжежински посети България, в отговор на журналистически въпрос относно ситуацията в страните от Централна и Източна Европа, намиращи се тогава в условията на т.нар. преход, той твърде безкомпромисно, но същевременно в академичен стил типологизира тази общност като „държавите, които преди наричаха себе си „социалистически".

Едно интелигентно, но и иронично вербално намигване към самата същност на политическата практика на марксистко-ленинската идеология. Практика, твърде бързо изпратила в музея на революционния ентусиазъм мобилизиращия лозунг „Вся власть советам!", докато институциите на властта останаха да функционират само формално, и мутирала идеята за социалистическа демокрация във високоустойчив модел на партократичния бюрократизъм.

Но не е ли аналогично повторение на описаната девиация от първоначалните теоретични разработки и настоящата ситуация – по отношение на доктрината на либералната демокрация, чиято основна ценност е плурализмът, а вследствие на това управлението трябва да гарантира равно третиране на всяка разумна концепция за добър живот, както и да формулира и поддържа правилата, които подпомагат гражданите да направят живота си такъв, какъвто те искат? И което е по-важ-

но: нямат ли общ генезис двете девиантни явления? При некропатията на „социалистическата демокрация" мнозинството граждани се изтласкват вън от реалния властови механизъм като субекти – със съответните икономически и психологически загуби, а в условията на либерална демокрация все по-нарастващи по абсолютна стойност многопосочни вектори на влияние на специалните групи осъществяват през финансови потоци изборните успехи на позиционирани изгодно спрямо техните интереси политици. Опасност, за която проф. Збигнев Бжежински алармира: „американската политическа система – силно зависима от финансовите инжекции за политическите кампании – става все по-уязвима за силата на много богатите, но тясно политически мотивирани вътрешни и външни лобита, способни да експлоатират наличната политическа структура, за да наложат своя „дневен ред" за сметка на националните интереси". В тревогата си той в никакъв случай не е първият. Още Франклин Рузвелт пише до един от най-близките сътрудници на Удроу Уилсън (американски политик, демократ, президент на САЩ през 1913–1921 г.): „Истината е ... и вие много добре го знаете, че финансовите елементи от по-големите центрове са притежавали правителството още от времето на Андрю Джексън (американски политик, демократ, президент на САЩ през 1829–1837 г.), и аз не изключвам напълно от това правило и администрацията на Удроу Уилсън."

Що се отнася до актуалната глобална ситуация по отношение на либералната демокрация, нетълкувателно красноречиви са самите заглавия на публикации в юбилейното (януари 2015 г.) издание на „Джърнъл ъф демокраси" (печатния флагман в своята сфера) по случай двадесет и пет годишнината от неговото основаване „В залез ли е демокрацията?" на съиздателя на списанието Марк Ф. Плетнър, както и „Защо демокрацията се представя толкова недобре?" на знаменития Франсис Фукуяма.

Ето защо в този ред на мисли е напълно уместен обобщаващият, кардинален въпрос в съвременната политология, който не е поставен директно досега в нея и по тази причина не му е отговорено: не е ли налице обща центробежна сила, която изтласква и двете идеологии в процеса на тяхната реализация твърде далеко от теоретичното ядро, до степен, която компрометира техните реализации? Толкова далеко, че двете политически практики (всяка по свой път) придобиват пресечна точка от естество на „черна дупка" спрямо изходната теоретична претенция за легитимиране на парадигма за демокрация. В тази пресечна точка като модел на функциониране, предварително изключени априори и в двете теоретични конструкции поради своята антиконцептуалност, различията между двете политически практики по отношение на мнозинството от гражданите са от втори ранг. Тоест продуктивни са, но не притежават потенциал да анихилират силите, довели до изкривяването (деформирането) и на двете идеологии при тяхното приложение и до превръщането им в два вида от един и същи тип, след като демонстрират общ деструктивен процес спрямо съответния идеал за демокрация, със съвпадащ краен отрицателен резултат в сферата на взаимоотношенията „управлявани – управляващи". Това обстоятелство от своя страна провокира двете политически практики да се предефинират в една.

Шокиращо заключение, нали? Тази обща политическа практика, чиято теория непременно съдържа множество разработки за социален инженеринг и манипулиране на масовото съзнание (макар и под друго име), е коректно да носи наименованието „константна елитокрация". Константа във времето не по отношение на състава си, а като социален феномен.

„Подривна акция" на извънземни пришълци ли е, или съществува съвсем просто и обективно обяснение за дефицита на внимание от страна на академичното тяло към проблема за влиянието на елитите върху реализирането на социални парадигми? Намеса, която преформатира изходната „демократична" теория в изгодни за елитите политически практики.

Факт е, че неминуемо идва момент, в който всяка идеология, съумяла да прескочи голготата на себеутвърждаването си в публичното пространство, поражда и своите бенефициенти. Като умели имитатори на безкористно поведение, всъщност те започват да се облагодетелстват от пропагандирането на идеологията. А в ролята на първи и последни трубадури на която и да е идеология винаги са били представителите на интелектуалната прослойка. Те възвестяват сред масите изгрева ѝ и пак те се опитват да застопорят нейния залез тогава, когато популярността ѝ започва да тлее.

Но и когато са придворни поети на господстваща идеология, и когато са страстни и неовладяеми дисиденти, палещи фенерите на конкуриращи доктрини за социален инженеринг, те са със самосъзнанието на „настойници" парекселанс, владеещи дори нещо по-сложно от „царското умение" за управление, за което пише Платон в своята „Държава". Но понеже са в ролята на интелектуални гурута на съвременните управници, които често са с недостатъчен умствен капацитет за постовете си, те са всъщност псевдонастойници в управленската сфера. Ето защо каквато и да е евентуална идея за контрол върху резултатите от приложението на техния идеологически продукт би била разнопосочен негативен фактор спрямо интелектуалния елит както в икономически, така и в чисто психологически аспект. Че то си е чиста проба безумна наглост „профанният плебс" да контролира притежателите на тон *magister dixit*. Затова и темата за „константната елитокрация" е тема табу. Както гласи един футболен афоризъм: „Най-сигурният начин да не ти вкарат гол е да си махнеш вратата."

Дори италианският учен Вилфредо Парето, който в своя „Трактат по обща социология" пръв въвежда понятието „елит", като анализира неговата същност. Във фокуса на анализа си той не прокарва неопровергания от обективната политическа практика извод, а напротив – изцяло потвърден от нея, че самоцелното функциониране на елита единствено заради удовлетворяване на неговите икономически и психологически потребности е обратно пропорционално на установения контрол върху него. Въпреки извода, че двадесет процента от причините довеждат до осемдесет на сто от събитията (20:80), който Вилфредо Парето извежда на основата на емпирични наблюдения върху ролята на елитите, тоест че една пета от населението генерира четири пети от обще-

ствената действителност, Рубиконът не е прескочен – не е изведено заключението за императивната необходимост от „контрол като висш израз на доверието" по посока отдолу нагоре по нивата на социалната пирамида. По-късно, през 1895 г. Гаетано Моска в съчинението си „Елементи на политическата наука", последвано от забележителния труд на германския теоретик Роберт Михелс „Политическите партии – социологическо изследване на олигархичните тенденции в модерната демокрация", както и от труда на видния югославски дисидент Милован Джилас „Новата класа" , не продуцират каквато и да е цялостна конструкция за упражняване на ефикасен контрол върху елитите в полза на демокрацията.

Впрочем кое е най-характерното за дискурса в областта на политологията, откакто през 1992 г. Франсис Фукуяма изложи в своето произведение „Краят на историята и последният човек" претенциозната теза за либералната демокрация като единствено възможната в цивилизационния процес обществено-политическа формация, чиято структура съдържа необходимия потенциал за вътрешносистемно минимизиране на появилите се напрежения и противоречия, без да изпада в колапс и да генерира екстремни ситуации, чието разрешаване е възможно единствено чрез революционна трансформация на обществото? Това е, че разговорите по темата могат да бъдат все по-пълно възстановени чрез откъси от други разговори, водени някъде другаде на планетата по същото време независимо дали върху територията на апологетиката, или на критиката, но със стремеж към обективност у участниците в дискусиите.

Критическата теория – по отношение на „държавите, които наричаха себе си социалистически", или в конкретния случай с либералната демокрация, или по отношение на страни с авторитарно управление – има две основни задачи: първата от тях е да предложи емпирично обоснована диагноза на основните кризисни тенденции и несправедливости в настоящата епоха; втората е да очертае пътищата на прогресивната социална трансформация.

Изпълнението на първата задача изисква разработване на теоретична реконструкция на феномена на властта в цялата му дълбочина и комплексност, в качеството му на едната страна на обществения договор. Но подобен подход неминуемо би довел до изложение на концепции, които в качествено отношение не биха представлявали нищо по-различно от една или друга парафраза на вече изказани мисли. Възможен е и друг подход – аналитичната сонда да достигне ядрото.

Тъй като именно общественият договор конституира властта и се явява основа и фактор, предпоставящ съществуването и функционирането на властовите институции, целесъобразно е точно той да бъде разгледан дали равнопоставя и ако равнопоставя, в каква степен, двете договарящи се страни (властделегиращите и властприлагащите) спрямо своя контролен аспект. Тоест доколко реципрочно ефикасни са установените нормативни системи за контрол върху изпълнението на договора от двете страни поотделно.

Всъщност как възниква общественият договор?

От самото начало на своето съществуване човекът е живял в колектив, свързан с насочена към обща полза трудова дейност. За да бъде осигурено препитанието, е бил нужен съвместният труд на много хора. Самотният индивид е бил безсилен пред природата. Ето защо още от зората на своето битие като хомо сапиенс човешките същества инстинктивно са се търсили и обединявали в групи – първобитната община, характеризираща се с браковете между групи; после родовата община, чиито членове са били свързани чрез кръвно родство по майчина линия (основа за поява на кръвнородствени фамилии); по-късно – племената, последвани от по-организирани социални общности като съюзи на племена, прераснали в държави. Ето как хората създавали колективен живот, който улеснявал продължението на рода им и осигурявал тяхното оцеляване.

Успехът на това съвместно съществуване е изисквал и е зависел от това, всеки индивид да промени в една или друга степен собственото си поведение, съгласявайки се на компромиси, които често са включвали отказ от някои навици, традиции, свободи и вярвания, тоест наложително е било всеки индивид да се откаже от някои права и да приеме някои задължения. Това е било необходимо, за да се улесни функционирането на новото обществено обкръжение, в което всички да могат да се ползват от облагите – емоционални близости, интелектуални, социални, икономически и духовни възможности, лична реализация и защита от опасности, глад и болести. По същество индивидите участват в сделка и сключват договор, който ги обвързва като група/общество, или, с други думи, депозират своето съгласие да образуват взаимносвързано множество от хора.

Условията на обществения договор, или размяната на лишения срещу облаги, ще определят, първо, създаването, и второ, съдбата на новото общество. То ще е жизнеспособно и просперираща в дългосрочна перспектива ако и само ако облагите на повечето от участниците в него са по-съществени от необходимите жертви, които всеки трябва да направи в името на съвместното съществуване.

Но още Томас Хобс, когато разглежда във философски аспект преминаването от т.нар. природно състояние, при което няма обща сила, която да поддържа реда, и всички хора са в състояние на война помежду си – война на всички срещу всички, към състояние на наличие на социален договор, съзира основния проблем за неговото функциониране. За да придобие този договор законна сила, е необходимо да има субект, който да наложи неговото изпълнение. Затова договарящите се страни трябва да се съгласят помежду си и да изберат някое лице, което ще има задължението да наложи условията на споразумението. В ситуацията Томас Хобс открива едно регресивно противоречие: ако лицето, което е избрано да налага изпълнението на договора („повелителят"), е страна по договора, ще бъде необходимо да бъде намерено и друго лице, което да наложи изпълнението на договора между „повелителя" и подчинените.

Цялата по-нататъшна практика и разработената теория на държавното управление или заобикалят, или директно отказват да поставят като централен проблема за непрекъснатия в пространствено-времевия континуум ефикасен контрол (включително и в условията на либерална демокрация) върху „малцинствената" страна в обществения договор – страната на управленския елит, на който са делегирани властовите пълномощия от страна на суверена. Има някои изключения – частични опити и постижения в тази насока, отразени в основните закони на няколко северноамерикански щати (предимно западни, където населението исторически обусловено е по-свободолюбиво и привързано към принципа на справедливостта), на Швейцария и някои други държави, като в една или друга степен там това е отражение на демократичното начало.

Контролът върху управленския елит е наложителен, защото изборният процес има за резултат делегирането на власт. Но за да не се превърне той и в механизъм за отчуждаване на властови права на суверена, е императивно изискуемо делегирането на власт да представлява отменимо прехвърляне, тоест суверенът да може по свое желание и във всеки момент да си го върне със съответна демократична процедура, определена предварително по негов избор. Това изискване е неотменно за съществуването на демокрацията, понеже е възможно в определен период управлението на държавата да напусне територията на демократичния процес и да се окаже, че то се извършва под прикрития контрол на определени групи по интереси, като вече не преследва благото на мнозинството.

Всъщност т.нар. разделение на властите в условията на представителната демокрация е противодействие срещу съсредоточаването на властовия потенциал в ръцете на малцина, но в не по-малка степен се явява и солидно препятствие срещу радикални промени в модела на държавното управление. Дори вариантът на нормативна уредба, представен от някои теоретици като най-резултатен израз на участието на суверена в управлението – чрез пълно реализиране на прекия избор на представителите и на трите власти: законодателната, изпълнителната и съдебната, не е панацея за проблема, а само негово модифициране.

Основното противоречие, конституиращо неравнопоставеността на двете страни в обществения договор, нейната същностна характеристика е свързана с подчертан дефицит на система за контрол и съответно на санкции спрямо страната нарушител, и то когато това е управляващият елит. В същото време общественият договор чрез изградената нормативна база през своето историческо развитие постепенно все по-пълно и по-диференцирано обхваща контрола и санкционирането на суверена, ако той се отклони от изпълнението на своите задължения или превиши правата си (или си присвои права). Въпреки общата постановка на Джон Лок за правото на народа като суверен да смени управника, ако той не смогне да управлява съобразно с желанието на народа, липсата на изрично включена в обществения договор клауза за инициирането на подобна процедура (освен чрез отрицателна изборна бюлетина, но едва при

следващите избори) поставя в неравностойно положение суверена. Спрямо него е налице непрекъснат времево контролно-санкциониращ механизъм като следствие от обществения договор, какъвто механизъм, непрекъснато действащ спрямо управленския елит, не е заложен като клауза от договореностите със суверена.

Отзоваване на лица, заемащи изборни длъжности – без непременно да са извършили криминални престъпления, чрез референдуми, инициирани от суверена, което всъщност представлява акт на възвръщане на прехвърлени властови пълномощия от страна на суверена; ограничаване на броя на мандатите за заемане на изборни длъжности (обикновено не повече от два); невъзможност за промяна на конституцията без пряко допитване до гражданите (това е налице във всички американски щати с изключение на Делауеър); облекчени условия за провеждане на референдум; възможност за индивидуални жалби на гражданите до Конституционния съд – ето част от политическите практики, чието въвеждане допринася за установяване на равноправие между държателя на „пълния пакет акции от властта" – суверена, и множеството от лицата, на които той е делегирал правомощия за упражняване на власт и ги е трансформирал във властприлагащи. И това е само началото!

Голямата дискусия относно предимствата и недостатъците на неолибералната доктрина и т.нар. модел на социална държава е напълно деформирана от пълното разминаване между заявените намерения чрез предизборните платформи и последвалите политически практики поради подмяната на изборния вот, тоест вследствие на неизпълнението на поетите предизборни ангажименти. Заявените предварително принципи и намерения за инженеринг за изграждане и функциониране на социална държава в полза на мнозинството от гражданите обикновено се оказват безсъдържателна фикция под влияние на глобалния натиск на транснационалния капитал за хегемония на неговите интереси при провеждането на реалните национални политики и в трите сфери на властта, особено подчертано през последното десетилетие на миналия и от началото на този век. Напоследък показателен пример е споразумението за Трансатлантическо партньорство и инвестиции между САЩ и ЕС. В неразривна връзка с тези действия е и апетитът на управленските елити за обогатяване, задоволяван чрез използване от длъжностните лица както на правата, предоставени им от заемания пост, така и на асиметрията в информацията, с която те разполагат, спрямо обикновените граждани. А от страна на политиците – посредством статусните им позиции. А суверенът преднамерено и целенасочено е лишен от законовата възможност за своевременна реакция в своя защита.

Все по-често у нас се споменава понятието „подмяна на електоралния вот" – отклоняването от дадените на суверена обещания в предизборния период, в реалната политическа практика на управленския елит. По този начин се оголва трагичната същност на дефицита на равнопоставеност на двете страни на обществения договор.

Ето че на практика общественият договор по отношение на суверена е долнопробна стока, чието съдържание катастрофално се различава от рекламния етикет. В този случай цената на общественото съгласие обективно се оказва прекалено висока за суверена в сравнение с облагите – много от които остават пуснали котва в безкрайното пространство на несбъднатото очакване. Така че стимулът за гражданите да останат страна по договора вече го няма. При това положение пред индивида има две възможности: или да търпи и да страда, или да се опита да промени условията на договора – чрез сила или по мирен път. Ето къде е втората задача на критическата теория – да посочи пътищата за прогресивна социална трансформация чрез разбиване на индивидуалистичната конструкция на либерализма, налагана на отделния индивид, за да бъде той омаломощен като социален потенциал на противодействие – срещу когото са озъбени глобалните конфигурации на дисциплинарната и капиталистическата власт.

В днешния си вид общественият договор у нас представлява приватизиране (без справедлива компенсация!) на правата на суверена в полза на управляващия елит. Безкомпромисното кремиране на тази въпиюща несправедливост сега е единствената гаранция, че тя няма да просъществува всегда, ныне и присно и во веки веков!

Както пише още през XIX век английският икономист и философ Джон Стюърт Мил: „Правата и интересите на всеки човек или на който и да е човек са защитени от неспазване само когато заинтересованият човек сам е способен и по навик предразположен да ги защищава. ... Защитеността на човешките същества от злото, което могат да им нанесат други хора, е пропорционална на способността им да бъдат, и в действителност да са, *само-защитаващи се.*" (подч. – авт.)

Каква е конкретната ситуация в България днес по отношение на контрола върху елитите?

Високото ниво на неопределеност на технологията на политическия процес позволява на представителите на властта да използват бюджетните средства и другите обществени ресурси за решаване на свои лични и частни групови проблеми. Ако съществуващият институционален механизъм ограничава политическата конкуренция или – още по-зле – ако прави невъзможен контрола от страна на суверена, тогава правителството самò задава критериите за оценка на своята дейност. Ето как правителството не предоставя друга система за оценка на ефективността на провежданите от него мероприятия, освен да бъде съдено на основание на това, в каква степен те съответстват на целите и интересите, които правителството самò е формулирало.

Омаломощили предварително суверена посредством приемането на изгодна за интересите им конституция (чрез механизма на Велико народно събрание, тоест върху територията на политическия сегмент, върху който оперират политическите актьори, а не чрез всенароден референдум) и присвоили несъразмерно голяма операционна сила в държавния мениджмънт, прави-

телството, законодателният орган и групите за специални интереси имат потенциала да наложат на широките слоеве от населението както учредяването на определени институции, така и нормативната база, която реализира тяхното функциониране. Именно така се осъществява нееквивалентният обмен. На практика „вътрешните хора" на властта посредством съответния институционален механизъм дават на суверена в ролята му на аутсайдер такъв избор: да играе по наложените му от тях правила или при неспазване на правилата да бъде санкциониран – в една или друга степен, по един или друг начин – от правоохранителните органи.

Възможен е и друг вариант в играта „тука има, тука нема" между управляващите и гражданите, който е „по-интелигентният", но всъщност е едно по-твърдо отношение към суверена. Чрез пълния контрол върху дневния ред и на трите власти силните актьори на политическия пазар изобщо не дават възможност на аутсайдера суверен да избира между благоприятни за него решения, понеже алтернативи просто не са включени като възможни решения. И в двата случая – което е и целта на властприлагащите (само суверенът е властимащ!) – гражданите трябва да направят „доброволен" избор в рамките на действащите институции измежду ограничените от властта алтернативи и накрая, естествено, се оказват жертви на манипулации от страна на господстващите политически сили.

Всъщност политическият пазар в този случай се явява бутафорен камуфлаж за прикриване на подчертано егоцентричен, ориентиран към удовлетворяване на интересите на управляващите процес на нормотворчество.

При липса на наложен пълен и непрекъснат във времето контрол върху елитите битието на неелитарното мнозинство от граждани попада под валяка на неопределеността, аналогично на изведеното следствие от основното уравнение в квантовата механика, създадено от Е. Шрьодингер: при никакви обстоятелства не е възможно да се измерят едновременно абсолютно точно и координатите, и импулсът на една частица. При социоикономическите процеси също при никакви обстоятелства не е възможно да бъдат изчислени едновременно размерът на „далаверата" на елитите (твърде често под воала на „законността") и пропуснатите ползи на неелитите. Понеже това не е „игра с нулев резултат", или с други думи – плюсовете за елитите да са равни на минусите за останалите граждани. О, не! Ситуацията е катастрофално губеща за обществото. Коефициентът на „полезно действие" на елитите е много нисък. Тук механизмът не е аналогичен на дребното джебчийство: с колкото олеква твоят джоб, с толкова да се пълни кесията на крадеца.

Корупционните практики, които са само един от механизмите за обогатяване на елитите, са типичен пример за асиметрията в съотношението „изгоди за елита – загуби за неелита". Понастоящем нашествието на глагола „корумпирам", и още по-точно – на съществителното „корупция", в българските медии постепенно създаде една твърде схематизирана представа за процеса „предложил (поис-

кал) – дал (взел) рушвет" в цялото многообразие на неговите форми, но с немалко туширане на злокачествената и многопосочната ерозия на социалния морал. С преекспониране на „технологията" и до голяма степен с елиминиране на далеко отиващите икономически последствия от корупционните практики. Понеже еднократният акт на корупцията е не само и не толкова едноличното (или множественото) незаконно обогатяване; неговата важност негативно се мултиплицира в последиците от престъпно извършеното деяние, което е било заплатено с рушвета. Недобросъвестно сключената приватизационна сделка или необложената с данък фирмена печалба; необмитеният внос или прикритите нарушения на Кодекса на труда; неправилно даденият лиценз или неспазването на правилата за възлагане на държавни поръчки, нерегламентираното финансиране на политически партии или несанкционираното замърсяване на околната среда... Пропуснатите ползи и причинените вреди на неелитарното мнозинство от гражданите са колосални, неизмеримо превишаващи „тридесетте сребърника", заради които представители на елита извършват корупционни деяния.

Също неподлежащи на изчисления са загубите, които понася множеството извън елита, когато той – в ролята си на „пета колона" – провежда както външна, така и вътрешна политика в изгода на чуждестранни интереси. И с оглед на своите властолюбиви амбиции. При подобна поведенска матрица елитът е невъзможно да изпълнява предполагаемата си идеална функция, именно която го легитимира: да бъде инициатор и координатор на позитивни обществени процеси, като рефлектира обективните необходимости в цялостна визия за развитие към благоденствие – духовно и материално. Както констатира Лестър Търоу: „Преуспяващите общества трябва да се обединяват около някоя убедителна легенда с подкрепяща я идеология... За да се скрепи едно общество, то трябва да има утопична визия като основа на някои общи цели, за чието постигане членовете му могат да работят съвместно." И още: „Без убедителна визия за едно по-добро бъдеще се възцарява социалната и икономическа парализа."

Ето защо, когато се разглеждат процесите от различен характер в обществото, на пръв план се появява проблемът за поведението на т.нар. управленски елити. Според изключително точното заключение на социолога Израел Адам Шамир именно те – „елитите", са онези, които в съдбоносни за страните си, а и за света моменти, „обикновено изоставят народите си и преди всичко бедните на произвола на съдбата, като преди това задължително обират държавната хазна".

По тази причина във всичките ми публикации, анализиращи т.нар. преход в България след 10 ноември 1989 г., думата „елит" съм изписвал или в кавички, или съм я допълвал с обяснението, че това е всъщност псевдоелит. Понеже терминът „елит" – без кавички, неотменно съдържа в себе си цял комплекс от личностни характеристики, които се изявяват в изградената морално-ценностна система на този елит, легитимираща се чрез неговите действия при осъществяването на държавното управление, както и при останалите му изяви в обществено-политическия живот.

„Елит", който позорно дезертира от тези свои задължения, воден от стремежите си към удовлетворяване на своите лични интереси, които не само превръща в доминираща нагласа, но и заради тях запокитва в девета глуха интереса на сънародниците си, се нарича „олигархия". Такава е понастоящем ситуацията в България.

Каква е равносметката? Истинската демокрация е нереализуема без механизъм за непрекъснат и всеобхватен контрол от страна на суверена върху индивидите, на които е делегирал властови пълномощия.

Има ли светлина в дъното на тунела, без тя да е от идващ влак?

Да, ако се позовем на мисълта на френско-алжирския революционер Франц Омар Фанон: „Всяко поколение трябва да открие своята мисия и да я изпълни или да ѝ измени." На пълнолетното българско население на възраст от 20 до 70 години не му се налага да броди през девет земи в десета, за да открие своята мисия. В Древна Гърция смисълът на демокрацията като форма на държавно управление е бил тя да е в полза на демоса, тоест на свободното, пълноправно население, в което не е била включвана аристокрацията; немалко от тези граждани на градовете републики (люлката на съвременната идея за демокрация) са били бедни. Още при прохождането на демокрацията хората са били напълно наясно как знатните и богатите могат да влияят на изборите, затова при демократичното управление повечето длъжности са били попълвани чрез жребий от гражданите. Изключение се правело само за стратезите и военачалниците. Следователно избирателното право е необходимо, но не е достатъчно условие за демокрация. Когато социалната действителност показва драпантна разлика в доходите на едно корнукопично (произлиза от метафоричния образ на рога на изобилието в древногръцката митология) малцинство спрямо мнозинството, моделът на държавното управление не е истинска, а фалшива демокрация. А изборите са мошеник, който непрекъснато мами.

Практиката – и не само у нас – неоспоримо доказва, че не е възможно да бъде реализирано демократично управление без плътен контрол над елитите. Не само над управленския, а и над икономическия. В противен случай, както са казвали древните римляни: *„Abyssus abysum invocat"*, тоест „Едно бедствие влече след себе си друго бедствие."

Още Платон в „Държавата" е отразил проблема, породен от възможността на елита да злоупотребява с властта заради собствената си изгода. Макар и в напълно идеалистична насока, той е дефинирал рамката, в която би трябвало да се разполага съотношението „власт–материални облаги". Въпреки че неговата въображаема държава в основата си е стопанско предприятие – сбор на различни занимания и професии, необходими за цивилизования живот – ръководещи, направляващи и защитаващи държавата са блюстителите (настойниците), които водят аскетичен живот, лишени от друга собственост, освен от най-необходимото. Доходът им е рязко ограничен до техните нужди. „Ако те, когато и да е, придобият свои собствени къщи, земя или пари, те ще станат домакини и съпрузи

вместо блюстители; врагове и тирани вместо съюзници на другите граждани." Може да има свободно предприемачество само в основата на държавното съществуване, но властта трябва да бъде у тези на върха, които споделят чисто комунистическа етика. Близо две хилядолетия и половина тази концепция на Платон остава неразвита по-нататък в цялостна теоретична база на държавното управление и служи единствено да легитимира своя автор като мислител, който е надминал не само своите предшественици, а и своите наследници.

Макар и заявена с амбицията да реализира държавното управление в полза на мнозинството, представителната демокрация чрез своите апологети непрекъснато акцентира върху възможността за правене на избор по щандовете на политическия пазар между различните идеологии и планираните – възможно е дори в детайли – техни политически практики, от една страна, а, от друга страна, между субектите за осъществяването им. Но в центъра на вниманието не е контролът над изпълнението на вече установения конкретен вариант на обществения договор. Както по отношение на поетите ангажименти – уви, неподписани! – от страна на лицата, на които суверенът посредством изборния процес делегира властови пълномощия, така и спрямо най-често попадащия под валяка на несправедливостта феномен в обществото – разпределението на доходите. Това автоматично довежда до асиметрия в собствеността на елитарното малцинство и на неелитарното мнозинство, и то не единствено като имущество, а и в друга компонента на синтетичното понятие „собственост" – свободата, според възгледа на Джон Лок.

Всъщност какво представлява свободата на един индивид?

Както е добре известно, съвременното общество може да бъде справедливо към своите граждани и перспективно в развитието си само когато хармонично съчетава тяхната свобода с дейността им за общото благо. Обаче свободата на всеки човек има три несводими една към друга сфери на проявление: *фактическата свобода*, определена от благата, с които той разполага; *формалната свобода*, измервана с неговите права в обществото; и *пълната свобода*, която той постига при преодоляване на духовната си ограниченост. На свой ред неговата фактическа свобода има три взаимнодопълващи се страни: личните му качества – физически и духовни, които той има, като използва за себе си и законно се разпорежда с признатата му собственост – материални, живи и идеални вещи; и социалното му положение, с което той неотменимо разполага. Поради това отделните хора може съществено да се различават по фактическата си свобода. Ето как елитарното малцинство и неелитарното мнозинство са неравнопоставени по отношение на свободата си като неявна функция на доходите.

Натрупването на необосновани диспропорции в тази сфера е задвижвало неведнъж механизъм за смяна на елита, понякога посредством революционен катаклизъм, и на цялата обществено-икономическа формация. А после историята с онеправдаването на суверена отново се е повтаряла след установяването на новия елит. Както заключава християнският теолог Свети Августин

Аврелий: „При липса на справедливост какво е суверенитетът, ако не организиран грабеж?". Отново не е институционализиран ефикасен и непрекъснат във времето контрол от страна на суверена върху стриктното изпълнение от елита на клаузите по новия обществен договор. Нов като състав на елита, но стар според философията си.

Тази несправедливост, този организиран грабеж ще продължава дотогава, докато суверенът не проумее, че справедливостта спрямо него ще тържествува само и единствено ако той си я осигури. Това го е знаел още Цицерон: *„Respublica est res populi"* (Републиката е дело на народа*).*

ЛИТЕРАТУРА

1. *Арабаджийски, Н.* Публично управление. С., Класика и стил, 2008.
2. *Бжежински, Зб.* Стратегическа визия. С., Обсидиан, 2012.
3. *Бухай, Ш.;* Фей, Хан и др. Изкуството да управляваш. С., Ника-НТ-89 Пергамент, 2009.
4. *Грийн, Р.* 48-те закона на властта. С., Сиела-софт енд пъблишинг, 2001.
5. *Купряшин, Г. Л.*, Л. И. Соловьев. Теория и механизмы современного государственного управления. М., Издательство Московского университета, 2013.
6. *Лок, Дж.* Два трактата за управлението. С., ГАЛ-ИКО, 1996.
7. *Макрейл, Й.* Великите мислители на Запада. С., Библиотека 48, 2003.
8. *Манолов, Г. Л.* Въведение в политическата наука. С., Университетско издателство „Паисий Хилендарски", 2013.
9. *Марченко, М. Н.* Проблемы теории государства и права. М., Проспект, 2015.
10. *Роткопф, Д.* Суперкласата. С., Бард, 2009.
11. *Търоу, Л.* Бъдещето на капитализма или как днешните икономически сили оформят утрешния ден. С., Весела Люцканова, 2000.
12. *Sachs, J.* The Price of Civilization. London, The Bodley Head, 2011.

ТЕРОРИЗМЪТ – НОВАТА ЕВРОПЕЙСКА ВОЙНА

Зорница Илиева

Зорница Илиева *– журналист на свободна практика, автор във в. „Дума“, „Гласове“ и други. Главен експертен сътрудник към Комисията по външна политика, отбрана и сигурност на 39-ото и 40-ото Народно събрание. Приоритетни теми в дейността ѝ: външна политика в региона на Балканите, Турция, Близкия изток, както и геополитическите промени, сигурността и отражението им върху България.*

След поредния терористичен акт, този път в Брюксел, редица западни експерти започнаха да казват, че „Европа е пред война“, и да се питат „дали пък тя не е започнала“. Други, като Алекс Алексиев, бързат да напишат, че „Европа отказа да се защитава“, и твърдят, че „не са виновни джихадистите, а тези, които им позволяват да правят това, което правят“. И посочват за виновни „държавните служби в Белгия и Франция, които, движени от някаква политическа коректност, от някаква абсолютно погрешна идея за мултикултурализъм, позволяват да се случват тези зловещи събития“. Даже вещаят гибел на европейската цивилизация. Всъщност няма значение дали ще се каже, че се води нова война на европейска територия, или ще се поддържа тезата, че това е поредната европейска криза. Този път тя е с други измерения и то следствие на трансформация на регионалните религиозно-териториални конфликти в Близкия изток. Тази трансформация по своя характер е реакция на арабския свят и може да се определи като битка срещу ценности. Защото става въпрос за идеология, за политически амбиции, които използват исляма като средство, като механизъм за постигане на целите. По това вече не се дискутира. Но има спор дали това не е процес, който се подтиква отвън, провокира се отнякъде, и под сурдинка се споменава кой и защо е избрал точно това време. След атентатите в Брюксел вече е пределно ясно, че целта е постигната. Всяването на страх и парализирането на общество, институции и служби неминуемо предвещават разпад и влияния, които ще проличават все по-ясно.

В Европа сякаш едва сега прозряха, че терорът не е дело на „Ислямска държава", независимо че тя поема авторството на терористичните актове, а е следствие от разрастването на радикалния ислям, който води началото си поне от втората половина на XX век. Именно доминирането му в мюсюлманските общности в Западна Европа (и не само) дава основание за извода, че само радикалният ислям в момента командва, управлява и насочва ислямските общности в Европа, т.е. воюва с Европа. Битката се води на територията на Европа и в ущърб на европейската цивилизация. Това е различното днес. В крайна сметка се оказва, че на този етап Европа изостава от радикализиралите се ислямисти, като демонстрира липса на превенция, липса на работещ синхрон и ефективност в действията на държавните и специалните служби, липса на координация между службите на различните страни – членки на ЕС, липса на практика за споделяне на разузнавателни информации и предоставяне на съответни данни между националните държави. Всеки ревниво пази тайните си и не се доверява на съюзници. Каквото и друго да ни казват по този въпрос. Като при истинска война. Въпросите от рода на „защо се случва всичко това" и „защо Европа губи войната" са много. Включително и защо след 11 септември вече не се случват подобни терористични акции в САЩ например.

Всеки анализ показва, че причините за тези терористични атаки са комплексни, но една от основните е: в ЕС няма единно становище и яснота, че това е реална война, която изисква обща стратегия за борба с ислямския тероризъм и съответно последователна и дългосрочна политика, която да ликвидира последствията от провали във външната политика и в цялостната политика за сигурността в Съюза. Наблюдателите не спестяват истината, че сегашните лидери на Европейския съюз не са в състояние да реагират адекватно на резките промени в областта на сигурността на страните членки и действат под диктат. Без значение дали е задокеански, или на олигархични кръгове и едър капитал, който мисли и действа глобално, геополитически и то не от вчера. С призиви „не на страха", „ние ще се справим", „трябва да свикнем да живеем в такава среда", със заклинания, сълзи и декларации няма да се реши европейската дилема. С германски лозунги по митинги като „Данке, Виктор Орбан, ела да ни спасиш" само ще се налее масло в огъня, защото не е тайна съществуването в ЕС на тенденция да се противопоставят Меркел и Орбан като избор на път за справяне с бежанската криза, за спечелване на битката с джихадистите и за бъдещето на Съюза като единна структура. Не може да се скрие и фактът, че мислещите европейци вярват на Орбан, когато казва, че „Европа има намордник, макар и копринен". Просто въпросите стават все повече и никой не ги подрежда по приоритет.

Прави са онези, които твърдят, че преди да се реши какви мерки да се предприемат, за да не губи Европа тази нова война на своя територия, трябва да се намерят отговорите на няколко съществени въпроса. А именно: защо има тероризъм, кои са всъщност терористите, кои са причините, т.е. корените на появилия се ислямски тероризъм, има ли връзка между него и насилственото прилагане на т.нар. англосаксонски морални ценности, които чрез войни и „цветни революю-

ции" активираха радикалния ислям в Близкия изток, дали проповядваният от ИД „джихад срещу кръстоносците" има своето морално оправдание поради колониалното минало на арабските народи, когато Западът е използвал страните и прекроявал границите им в своя полза?

Списъкът може да се продължи с още въпроси: извърши ли Европа предателство, като си затваря очите пред държави като Саудитска Арабия, където права на човека, най-вече на жените, не съществуват като понятие и демокрацията е непознато явление? И не само си затваря очите, както правят САЩ, ами търгува с такива страни, изнася там оръжие и позволява намесата им в разгромяването на държави в Близкия изток в името на собствени интереси и амбиции за влияние като първостепенен регионален лидер. Защо Западна Европа участва в разрушаването на държави като Либия, Египет, Сирия и Ирак, а сега се чуди как ѝ се случват тези терористични атаки? След като се позволи разрушаване на арабския свят, защо никой не си даде сметка, че това ще има катастрофални последици не само за региона, но и за самия Запад? Защо Брюксел позволи на Франция и Германия еднолично да вземат решения, които засягат всички страни членки, и тези техни решения да се съгласуват „на тъмно", а след това да се предоставят под формата на декларации, споразумения, протоколи, които в крайна сметка доведоха до разногласия в ЕС и до разделение в различни посоки – изток/запад, център/периферия, север/юг, бедни/богати? Защо Юнкер е избран и прикачен от канцлера Меркел по начин, който го поставя в позиция на „кукла на конци", повтаряща заклинания за оправдан оптимизъм и нестихващ патос в мнимата битка с терористи и заплахи? И не на последно място – дали чиновниците от Брюксел са в състояние наистина да се справят с предизвикателствата на времето, в които войната с терора заема водещо място, след като те никога не са воювали, никога не са изпитвали тегобите на чужди намеси и зависимости? Или, както писаха във „Фигаро" – „Можем само да се учудваме от невероятната наивност и неподготвеност на европейските лидери.

Либералната дребна буржоазия, която ръководи Европа, има диаметрално противоположни ценности и светоглед спрямо онези на хората, с които се налага да се бори. Когато Европа бе ръководена от хуманисти, вярващи, офицери и войници, които са срещали смъртта, от революционери, военачалници, борци за свобода, дисиденти или писатели, често смачкани от историята и свикнали с нейния трагичен характер, без да забравяме съзнанието за собствената им ограниченост, тогава войната беше нещо сериозно, а международните отношения – бойно поле. Способни ли са юристите, чиновниците и технократите, които ни управляват, професионалистите по политика и административно право, които са ходили само в големите столици и са се срещали само с лидерите на държавите в големи хотели, които не четат, които гледат на религията като на дреболия и нямат историческо съзнание, способни ли са те да воюват с „Ислямска държава" и да спорят със Саудитска Арабия, Ердоган или Башар Асад? Това е истинският въпрос, защото те не са били избирани за това, а за да бдят за запазването на пенсиите и социалните плащания." Бих добавила – и за запазване на собствените си привилегии и при-

добивки. След като от години се знае какво представляват гетата в европейските столици, където са огнищата за заразяване с джихад, където са наркопласьорите и престъпните групи, обхващащи деца трето поколение на мигранти от арабските страни или Африка, след като се знае, че сред бежанските потоци има обучени в Сирия и Ирак джихадисти, които искат да ударят Европа и да причинят смъртта на повече хора, след като се знае, че мюфтии разпространяват радикални ислямистки идеи в многобройните джамии из целия континент, след като се допуска децата, изповядващи мюсюлманска религия, да бъдат обучавани и възпитавани в затворения кръг на собствени детски градини и училища и да се учат основно чрез Корана и така нататък.

Какво направи стара Европа? Заговори за квоти, издигна бариери, преговаря с „тарикати" (по израз на „Фигаро") като Ердоган и се разкъсва от разногласия, раздори и думи клишета, които не означават нищо. Европейското общество замечта за ефикасни и безмилостни власти, но вижда една безсилна и неспособна да взема решения Европа и това действа не само отчайващо, но и подтикващо към стремеж за промени, които популистки се предлагат от все повече крайни десни, леви или националистически партии. Става пределно ясно, че се води радикална война, в която идеолозите на „Ислямска държава" залагат на привличането на все повече млади мюсюлмани с европейски паспорти, които са готови на джихад и извършват все по-чудовищни злодеяния. Постига се ефект с верижни последствия. „Ислямска държава" всъщност изправя европейци и християни срещу мюсюлмани, предизвиква контратероризъм и провокации, които могат да променят хода на избори, да принуждават правителства да дават обещания за стабилност, да подтикват хората да избират кандидати, които са негативно настроени към исляма, да настройват европейските държави една срещу друга, да създават конфликтни ситуации, които ще водят до разединение и разпад.

С други думи, Европа може и да изгради стратегия за борба с терористите, но няма доктрина за борба с идеологиите. А ИД точно това е направила – превърнала е своята борба в идеология, която на всичкото отгоре съумява да привлича все нови и нови привърженици, които боравят с мрежите за международна комуникация (интернет и телевизии), нямат проблеми при връзките с организираната престъпност и всяват ужас с проявите на насилие и разрушения на териториите под неин контрол. И още нещо – Европа не си е изградила собствено становище какво прави в Близкия изток и поставя знак на равенство между Асад и „Ислямска държава", продава оръжие на Саудитска Арабия, която воюва с Йемен, чуди се как да приеме постигнатото от Русия в Сирия и намира за добро решение договарянето с Ердоган, за да си даде глътка въздух от проблема с бежанците. Цената не само е висока и унизителна, цената е загробваща, защото Турция всъщност е една от причините за миграционния проблем на Европа. Още повече че самата тя е в ситуация на нестабилност и нарушаване на човешки права, води гражданска война на своя територия и на практика подкрепя ИД в стремежа си да не допусне обявяване и признаване на сирийска кюрдска автономия или независимост. Ето

какво казва тези дни израелският военен министър Моше Ялон: „ИД се финансира с турски пари" и „турското правителство не се явява част от сътрудничеството в борбата с ИД". Той де факто потвърждава информациите на Москва за участие на Ердоган и семейството му в доставки на петрол от ИД, която контролира част от територии на Сирия. С това правителство ЕС седна на една маса и прие договорки, които трудно се преглъщат от редовите европейци.

В тази ситуация Европа наистина не разбира каква е целта на войната, какви са средствата, кои са съюзниците и има ли план за битка. Защото ИД не само го знае за себе си, но го и реализира на практика. Всички повтарят, че потокът от мигранти няма да спре, че това е процес, който ще продължи с години, че мултикултурализмът се е провалил и интеграция на тези хора не е постигната. Просто защото те въобще не възнамеряват да се интегрират. Повечето от тях заявяват, че идват в Европа за по-добър живот, а не за да се интегрират в една чужда за тях цивилизационна среда. Това няма как да не провокира противоречия с местното население и ще поражда естествена ксенофобия и неприязън. Именно затова призивите за укрепване на външните граници и за създаване на строг контрол по тях имат основание. Въпросът е как това да стане на практика, за да се спре мигрантският поток, който, каквото и друго да се говори, би разрушил християнска Европа. Защото тези хора идват с фанатичната си вяра и дори не им идва наум, че не Европа трябва да се съобразява с тях и да ги устройва, а те трябва да приемат и спазват правилата и ценностите ѝ, ако наистина искат да живеят там. Разбира се, че знак на равенство не може да се постави между бягащите от военните действия в Сирия и Ирак, от една страна, и другите от Близкия изток и Магреба, които пристигат за по-добър живот и социални помощи, от друга. Но сред всички тях са и джихадистите, които се връщат в Европа обучени и с опит от битките, които водят ИД и другите радикални групировки. Повечето от тях се оказват с европейски паспорти и тук е другият проблем, който гневи и общество, и институции, и специални служби в Европа. Да се каже, че това е следствие от пропускливите граници на Европа, следствие от синдрома на политическата слабост на Брюксел или от самоналожената уязвимост на ЕС, това няма да реши проблема.

Не бива да се пренебрегва като фактор и икономическата криза в Съюза. Ясно трябва да се каже, че днес младите живеят по-зле от своите родители, а децата им ще живеят още по-зле. Не само у нас, но и в самата Европа. Песимизмът обхваща все по-голяма част от европейските общества. Оформя се усещане за слабост, за поглъщане от придошлите, за липса на прозрачност в политиките на Брюксел, за погрешни решения на европейските лидери и това катализира гняв и негативизъм. Всъщност политическият ислям стана идейна среда на недоволните от собствените им режими в Близкия изток и в Северна Африка и де факто – средство за поддържане на достойнството на редовите араби срещу западната инвазия. И това се получи, когато Западът предизвика срутването на панарабските светски социалистически режими, от които Асад наистина бе последният мохикан. Без да се пропускат и стремежите на монархиите от Залива да прокарат

канал за доставки на газ до Европа през сирийска територия, което не бе допуснато от сирийската власт. Процесът няма как да не се свърже и с цялостното дискредитиране на социализма в света след 1991 г., когато Западът се обяви за победител и наложи демокрацията като система за управление. В Близкия изток обаче тези процеси придобиха религиозен характер, който прикрива политически цели. И стават благодарение на благословията на онзи Запад, който днес е принуден да воюва с творенията си поради факта, че ги изпусна от цялостен контрол.

Казват, че няма пряка връзка между бежанската криза и тероризма. Убедени сме, че бежанската криза е следствие от намесата на Запада в Либия, Сирия, Ирак и действията на Турция в региона. Но къде остават корпорациите, които печелят от тези процеси? Именно тук е ролята на левите сили, които би трябвало да отсеят уважението към човека, състраданието към угнетените и идеите за братство, които са им същност, от явленията, които предизвикват бежански потоци и водят до терор и насилие. Да се страда за християнските ценности не означава да се мразят всички бежанци и мигранти. Какво става с нашата бедност и дали пък тя не е в основата на нашето недоволство, което се трансформира в недоволство към пришълците? Все пак политическите конфликти винаги се дължат на икономически фактори, от което следва, че щом тероризмът е политическо действие, тогава той произхожда от икономически противоречия. Религията е само идеологическата маска, която прикрива тези политически и религиозни противоречия.

Тероризмът наистина е свързан с организираното политическо движение и винаги с участието на подкрепящата го държава. Достатъчно информации се появиха, че САЩ са създатели на Ал-Кайда и на ИД, защото са се нуждаели от средство за борба с политически противници и за налагане на интереси в този регион. Всяка от големите сунитски или шиитски държави има своите радикални групировки, които САЩ поддържат и които воюват помежду си, а заедно – срещу Дамаск. Но тези радикални джихадистки групировки се оказаха основен източник на терора в Европа. Неслучайно кралят на Йордания (според „Гардиън") е заявил на среща в Американския конгрес, че „Ердоган вярва в радикалното ислямистко решение на проблемите в региона и фактът, че терористи ходят в Европа, е част от турската стратегия". Не е трудно да се направи връзка и с рекетирането на ЕС от страна на турското управление, намерило израз най-вече при подписването на прословутото споразумение, на което бабуваше канцлерът Меркел. Но да се говори, че този проблем може да се реши чрез „разчленяване на Турция", т.е. обособяване на източна Кюрдска федерация, Румелийска република в Източна Тракия и централна Анкарска република за гарантиране права на алевитите в страната на Ердоган, е най-малкото пресилено и неуместно на този етап. Нито чрез избори, нито чрез преврат могат да се осъществят такива „мечти", защото Ердоган е достатъчно силен, опозицията достатъчно слаба, а турската армия отдавна обезглавена. Така че усилията трябва да са в посока диалог, прецизиране на европейските реакции и „вземане в ръце" на самия ЕС. Защото дори и Турция да има интерес от терористичните актове в Европа, за да може да изнудва ЕС, тя няма

тази мощ, че да застане пряко срещу обединена Европа. Тя е проект, който има здрави основи и е достатъчно напредничав, за да защити целите си. Важното е да се съвземе от парализата и новите ѝ лидери да имат веруюто на хора като Орбан, Земан, а защо не и на Путин. Та те не предлагат нищо друго, освен съхраняване на единството на ЕС и поставянето му в позиция на самостоятелен играч, без „намордник". Геополитически играч, който има своите интереси и няма да допуска да страда от решения като санкции срещу Русия. Куба е красноречив пример как санкциите не носят дивиденти и как идва момент, когато отношенията трябва да се реактивират, за да се постигне баланс или интерес при нови условия. Щом цяла Латинска Америка зави наляво и постигна успехи, САЩ са принудени да действат по друг начин. Вижте какво става във Венецуела, Бразилия, а сега и в Куба.

Но от световната сцена би трябвало да се върнем бързо на наш терен. Защото ние също си имаме интереси, колкото и да не ни се вярва, тъй като отдавна сме предоставили част от своя суверенитет на Брюксел. А за другите обвързаности по-добре да не говорим сега. Първият въпрос след терористичните атаки в Париж и в Брюксел би трябвало да бъде: има ли радикализация и у нас и има ли процес на противодействие срещу намесата на ислямисти в България? Има ли у нас недоволство от икономическата ситуация, има ли стрес от случващото се по света, има ли хора без образование и социални перспективи, има ли насилие? Ползват ли наши съграждани социални мрежи, където познатите 27 жени, говорещи добър английски, играят ролята на ПР-специалисти за ИД и със сладникав глас казват „Ела, теб всевишният те води, ела, не мисли, семейството ще те разбере, защото всевишният ще се погрижи за теб и за него"? Имат ли наши млади хора достъп до такива мрежи, които са доказателство, че проектът ИД всъщност се разраства – поради желанието на подрастващите за активност, като протест срещу натиск от страна на родителите, и ги кара да се чувстват силни сред общност, в която има еднакви разбирания?

Директорите на наши училища в т.нар. смесени райони в едно изследване споделят анонимно, че учениците им по време на часа за молитви получават съобщения по мобилните телефони с указания как да се държат – да не се подчиняват на учителите, да ги ядосват, за да бъдат постепенно сменени от арабски преподаватели. След VIII клас задължително се променя облеклото им, момичетата още на 5 години се забулват, родителите също се променят – майките започват да носят забрадки, бащите пускат брада и отказват да разговарят с жени учителки. Съобщава се за случаи по Коледа – чупени са коледните елхи. Мартеници не се носят, защото това бил „гяурски обичай". Децата се призовават да посрещат враждебно учителите, да не уважават българските институции, демонстративно да отказват да слушат в час нашата история и т.н. Всички тези хора гледат арабски телевизии и никой не знае какво им проповядват в джамиите, защото там се говори на арабски, даже не на турски. Тази година са бойкотирали 3 март, а детегледачките в детските градини са забулени. Всичко се финансира от арабски фондации и обществото ни няма информация за тези явления. Те остават само за тесен кръг

хора. В такъв случай етническият ни модел дали не е изчерпан – се пита проф. Дроздина, която е правила тези проучвания. Къде остава ролята на държавата и на службите? Нали е известно, че „мафията се появява там, където няма държава". А радикализацията и влиянието на ислямистите не е ли нещо като мафия? Ако има такива ситуации у нас, къде са Главното мюфтийство и Министерството на образованието? Защо няма друга реакция, освен медийна, за дейността на пригоденото за джамия помещение в „Люлин"?

Каква да е превенцията и кога да започне? Кой ще спре изявите на Дианета (Дирекция по религиозните въпроси, пряко подчинена на премиера на Турция) у нас и финансирането на фондации и организации, които насаждат различен ислям и игнорират традиционната за нашите съграждани мюсюлманска религия? Как да се противодейства на проникването на ислямистите сред нашите цигански общности? Ето поле за изява на политици с леви убеждения, защото на тях то най-много им подхожда предвид идеите да заемат позиции в интерес на България. Още повече че в дъното са социалните проблеми и бедността, която принуждава семейства да предоставят децата си на чужди грижи с непредвидими последици. А ще страда страната ни. Защото бежанците може и да не искат тук да остават, но някои чужди сили явно са заинтересовани да дестабилизират държавата ни и за тази цел последователно използват религията като оръжие за реализиране на набелязаните стратегии. Къде отиде светското начало на нашата т.нар. турска общност? Няма време, защото разделителните линии отдавна са очертани.

БСП е призвана да запълва пропастта, ако мисли за България.

Светлин Русев

ИКОНОМИЧЕСКИ ПРОТИВОРЕЧИЯ, ЗАСТРАШАВАЩИ БЪДЕЩЕТО НА ЕС

Иван Ангелов

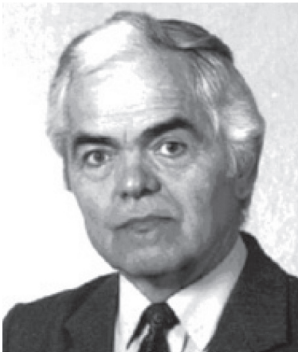

Иван Ангелов *– член-кореспондент на БАН, професор, доктор на икономическите науки. Работил е повече от 11 години в ООН. От 1960 г. работи в Икономическия институт на БАН. Специалист по макроикономическа политика. Ръководител е на научен колектив, който 13 поредни години публикува независими анализи за текущото състояние на икономиката и прави средносрочни и дългосрочни прогнози. Има над 230 научни публикации, между които 14 монографии.*

Фундамент на всяка интеграционна общност е общността на интереси. Тя не може да съществува без общи интереси. Във високоразвитите и икономически еднородни интеграционни общности, като правило, има по-голямо сходство на интересите, по-силна взаимна икономическа допълнимост и по-лесно се решават възникващите икономически и други противоречия между тях. В тези общности се постига и по-справедливо разпределение на благата и на тежестите на интеграцията, по-справедлива солидарност.

Европейският съюз, за съжаление, не е такава общност. Той започна добре през 1957 г. със шест най-развити държави. Разшири се след това на 12 също високоразвити икономики и продължи до 15 с леко икономическо „разводняване", приемайки Испания, Гърция, Португалия и Ирландия. Така беше, докато се спазваха критериите от Копенхаген за приемане на нови членове. Отклонението от тези критерии се прояви най-силно с приемането на десетте източноевропейски държави.

Това стана не поради незнание или недоглеждане. Ръководните европейски политици знаеха, че тези страни не са икономически готови за присъединяване, но надделяха съображенията от стратегически военно-политически характер – географската им близост до Русия и стремежът да бъдат завинаги изолирани и отдалечени политически и икономически от нея. А при нужда и използвани срещу нея. Това беше бетонирано и с приемането им в НАТО. Така *основателите на ЕС заложиха под него мощна*

военно-политическа мина със закъснител. С евентуалното присъединяване на страните от западните Балкани, на Молдова и Грузия икономическата разнородност и доминирането на военно-политическите над икономическите цели на ЕС ще се засилят. А ако бъдат приети Турция и Украйна, ще стане още по-лошо не само по икономически, а и по други причини, но това едва ли ще се случи през близките 15–20 години. Ако изобщо се случи.

Наред с всичко друго, настоящето и бъдещето на ЕС зависят от наличието на все по-остри икономически противоречия в него: между ядрото и периферии-те; между Севера и Юга; между Запада и Изтока; вътре в самите страни членки. По своето икономическо съдържание ЕС все повече се отдалечава от понятието интеграционна общност. Ще му бъде и все по-трудно да функционира нормално поради растящата му икономическа, социална и друга разнородност.

Кои са източниците на тези икономически противоречия?

1. *Важен източник на икономически противоречия в ЕС, и особено с новите страни членки, бяха наложените им условия за присъединяване.* Тук ще се спра само на наложената *висока „входна такса" при присъединяването на България.* Под „входна такса" в случая разбирам *нетната разлика между вредите и ползите* от присъединяването ни към общността в обозримото бъдеще.

Под *„вреди" за България* разбирам загубите от наложеното ни принудително предсрочно закриване на 4 ядрени блока, особено на третия и четвъртия с обща мощност 880 мегавата, и огромните разходи, които трябва да направим след време за възстановяване на същите енергийни мощности; пропуснатите ползи поради отнетата ни възможност да произвеждаме и продаваме на местния и на външния пазар съответно количество електроенергия; така наречените „подготвителни условия" през предприсъединителния период, а и след присъединяването, изразяващи се в разгрома на производствения и експортния потенциал на българската икономика; платения членски внос от присъединяването ни досега, чийто годишен размер вече достигна 950 млн. лв.; наложеното ни под натиска на правителствата на САЩ, на някои големи европейски държави и на ръководството на ЕС отказване от изграждането на АЕЦ „Белене" и на газопровода „Южен поток"; продължителното демографско ограбване чрез привличане на най-квалифицираните, най-младите и предприемчиви кадри, а също и на генетичния ни потенциал, което се измерва с много десетки милиарди евро.

Под *„ползи" за България* разбирам получените средства от предприсъединителните фондове на ЕС; от структурните фондове по оперативните програми; от кохезионния и други фондове на Европейския съюз.

От разликата между тях извеждам *нетна годишна сума, която предстои да получаваме* през следващите години и десетилетия. Допускайки условно, че нетната годишна разлика ще се запази през следващите години, установявам, че изравняването между вреди и ползи ще настъпи някъде към 2050 г. Ако добавя загубите ни

от демографското ограбване и от разгрома на производствения и експортния ни потенциал, евентуалното изравняване ще настъпи някога през втората половина или към края на настоящото столетие. Ако изобщо настъпи!

Този тревожен факт поражда голямо недоволство всред българските и европейските граждани, остро чувство, че сме измамени при присъединяването, че *докъм средата на това столетие, а може би и по-късно, ще бъдем нетни платци в общия бюджет на ЕС.* Неслучайно обществената подкрепа за присъединяването към ЕС в началото беше в 75–80%, постепенно спадна до 50–60%, в някои страни членки е дори под 50%, а във Великобритания с последния референдум се стигна до напускане на общността. Подобни резултати са вероятни, ако се проведат референдуми и в други страни членки.

Това означава, че *най-бедната страна членка – България, трябва да направи огромни няколкомилиардни разходи в щатски долари* за възстановяване на преждевременно закритите енергопроизводителни мощности. И то за да си ги достави на по-висока цена от големите европейски или американски компании като *Westinghouse*, тъй като не ни се разрешава да ги поръчаме от Русия, каквито бяха закритите четири малки реактора и отлично работещите досега два „хилядника" в АЕЦ „Козлодуй". Това естествено ще бъде източник на трайни подозрения, недоверие и негодуване към новите ни, западни „приятели". Особено като ги сравняваме с предишните ни партньори в СИВ. Тези сравнения не са в полза на новите ни партньори в ЕС. Това няма да допринася за бъдещата стабилност и за успешното развитие на ЕС. По-скоро обратното.

2. Друг източник на икономически противоречия в ЕС е *липсата на симетрична либерализация за движението на стоки, капитали и хора между страните членки,* широко рекламирана преди присъединяването.

Либерализация на стоковите потоци (продукти и услуги) има и това е от съществена полза за гражданите на новите страни членки на битово равнище. Особено за гражданите от Източна Европа, които сега могат да купуват повече и по-качествени стоки в своите магазини, без да се налага да посещават западноевропейските страни или прословутите в миналото валутни магазини в своите страни („Кореком" у нас).

На пръв поглед старите и новите членки на общността са равнопоставени. Формално границите са отворени за движение на стоки в двете посоки. Но трябва да си даваме сметка, че тази либерализация на стоковите потоци е изгодна много повече за старите страни – членки на ЕС.

При отворени граници формално могат да изнасят стоки и двете страни, но реално го правят само по-развитите, защото са по-конкурентоспособни по качество и цена на стоките. Новите страни членки не могат да си го позволят поради по-ниската си конкурентоспособност и трупат големи дефицити в търговските си баланси. Освен това те са принудени да ограничават или да закриват изцяло производства и отрасли на своя територия поради вноса на по-конкурентни стоки от развитите страни. По тази причина в България и в другите нови

членки настъпи тотална разруха на много производства[1]. Стотици милиони хора в Източна и Южна Европа загубиха работните си места. Загубени са семейни доходи за стотици милиарди щатски долари. В огромни мащаби спаднаха постъпленията в националните бюджети на страните членки.

Официално отчитаната безработица в България сега е около 10%. Нашата статистика следи редовно броя на така наречените обезкуражени безработни (около 180–200 хил. души), без обаче да ги включва при безработните, защото процентът им би нараснал до около 18–20. Други около 1,5–2,0 млн. души бяха принудени да напуснат България през последните 25–26 години поради липса на препитание тук. От тях около 800 хил. до 1 млн. души са в работоспособна възраст. Ако не беше този „отдушник", безработицата у нас, а и в другите източноевропейски страни – членки на ЕС, щеше да е над 40%.

Дори само тези две числа са достатъчни за средногрaмотния човек да разбере каква социално-икономическа катастрофа е преживяла България, а и други източноевропейски страни през последните 26 години, щом е била принудена да изхвърли на улиците и дори да прогони в чужбина почти половината от трудоспособното си население. Разходите по отглеждането, образованието и квалификацията на тези два милиона българи и пропуснатите ползи, защото те би трябвало да останат тук и да работят за България, са огромни. Те не подлежат на точно изчисление, но навярно се измерват с много стотици милиарди, дори трилиони евро – общо за новите страни членки от Източна Европа. Обратните трансфери към България на работещите в чужбина наши сънародници (около 1,0–1,5 млрд. лв. годишно) покриват нищожна част от загубите и пропуснатите ползи.

Има либерализация и на капиталовите потоци. Преди кризата от 2008–2009 г. преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) у нас бяха значителни (до 8–9 млрд. евро през отделни години) и създаваха повърхностно впечатление, че стимулират икономическото развитие на България и на други нови членки на ЕС от Източна Европа. За съжаление те най-често не се насочваха в приоритетните за нас направления. Мои изследвания през онези години потвърдиха, че около 75% от общия размер на ПЧИ отиваха в четири области: покупка и спекулативна търговия с недвижими имоти, в хотели и ресторанти, във финансово посредничество и в търговия и ремонт на автомобили и мотоциклети, където се насочваха приблизително толкова ПЧИ, колкото в цялата преработваща промишленост на България. С такава структура на ПЧИ никоя страна по света не е преуспявала. Ние няма да бъдем изключение. България по-скоро губи от такава структура на преки чуждестранни инвестиции, защото те се превръщат в ефикасна модерна форма за присвояване от богатите страни на създаден в България национален доход.

Получавахме и средства от различните фондове на ЕС, включително и аграрни субсидии. По-сериозните анализи показват, че много голяма част от подаряваните ни средства по линия на структурните фондове се връщаха обратно в развитите европейски страни под формата на астрономически струващи консултантски услуги от техни експерти, на проучване и проектиране на съответните

обекти от техни проектантски институции, на доставка на машини и съоръжения от техни производители, на изграждане, пускане и усвояване на обектите под ръководството на техни експерти, с помощта на техни специалисти.

През последните години се говори и пише много за огромните помощи на Западна Европа за Гърция. Анализи на сериозни гръцки и други западни финансисти показват, че след 2010 г. на Гърция са дадени около 216 млрд. евро, но от тях само 10 млрд. са постъпили в гръцкия национален бюджет, а останалите са преведени на различни западноевропейски банки кредитори. Следователно „спасяват" не толкова и не само Гърция, а своите собствени западноевропейски банки, които също са виновни за големия публичен дълг на Гърция. Да не говорим за отговорността на Европейската комисия, която в продължение на години си затваряше очите пред опасно растящия гръцки публичен дълг.

Субсидиите за земеделието бяха така разположени във времето, че България и другите нови страни членки в началните години получаваха около 10–15% от това, което се превеждаше на старите страни членки, и едва на седмата година се изравнявахме с тях. Тази неравнопоставеност, заедно с 3–4 пъти по-ниската производителност на труда в българското земеделие в сравнение със западноевропейските страни, бяха достатъчни за разоряването на нашето селско стопанство[2]. Производството на редица земеделски продукти, особено на плодове и зеленчуци, и броят на селскостопанските животни намаляха в пъти.

Преди години България беше нетен износител на земеделски продукти. Сега внасяме около 80–85% от потребяваните у нас плодове, зеленчуци, месни, млечни и други хранителни продукти. Към това трябва да се прибави и несправедливото разпределение на получаваните аграрни субсидии вътре в нашата страна по разпореждане на Европейската комисия. Огромната част от субсидиите получават най-крупните няколкостотин зърнопроизводители, а нищожна част се насочва към производството на плодове и зеленчуци и към животновъдството в дребните земеделски стопанства.

Имаше либерализация на движението на потоците от хора. Макар и с редица ограничения, много хиляди наши граждани след присъединяването могат да работят за повече или по-кратко време в западноевропейските страни, а още повече пътуват без гранични формалности на кратки екскурзии из Европа. Това наистина е важно улеснение. Тези, които работят обаче, най-често са заети с нискоквалифицирани дейности и получават най-ниски заплати, но те са все пак по-привлекателни от още по-мизерните заплати в България или от липсата на препитание тук. Ако придобиват нови квалификации и ако един ден се завърнат в родината в работоспособна възраст, биха внесли обратно нещо полезно, но и това едва ли ще се случи с много голяма част от тях. Тези, които ще се завърнат, ще са от нискоквалифицираните. Висококвалифицираните са се устроили по-добре и повечето от тях, и най-вече мнозинството от техните деца, никога няма да се завърнат в България заради негативните битови и национални условия.

Общият баланс от несиметричната либерализация на трите потока – стоки, капитали и хора преди, и особено след присъединяването, е силно негативен за България и за другите източноевропейски страни в огромни размери, навярно в порядъка на трилиони щатски долари. Той е и ще продължава да подхранва в по-бедните страни членки чувство, че са подведени и ограбени, и ще бъде източник на остри икономически и други противоречия и на непредсказуеми конфликти.

3. *Общият европейски пазар е сърцевината на ЕС и същевременно – мощен извор на трудноразрешими икономически противоречия.* Общият пазар е добро начинание за високоразвити, взаимнодопълващи се и сходни по конкурентоспособност икономики. С други думи, за икономически и социално еднородни интеграционни общности. В такива общности възникващите сблъсъци на икономически интереси се разрешават на пазара с инструментите на конкуренцията. Едни печелят, други губят, но и за губещите последствията не са толкова драматични и рядко са фатални, защото имат възможности за маневриране и за евентуално спечелване в други сделки.

Както посочих в началото, ЕС беше такава общност, но с приемането на все по-бедни страни загуби това си качество. С очертаващото се по-нататъшно разширение този дефект на ЕС ще се задълбочава. *За икономически разнородна общност, каквато е сега ЕС, либерализираният общ пазар е изгоден за силните и фатално неизгоден за слаборазвитите страни членки.* Ако Общият европейски пазар продължи да функционира както досега, слаборазвитите страни членки като България нямат шанс да се сближат и още по-малко – да се изравнят в обозримото бъдеще по производителност на труда, по конкурентоспособност и по качество на живота с най-развитите страни членки[3]. Механизмите на конкуренцията не могат да играят конструктивна роля, както е в икономически еднородните общности.

Необходим е вътрешнообщностен механизъм за защита на по-слаборазвитите неконкурентоспособни икономики. Неслучайно всички сегашни най-развити страни (в Европа, САЩ, Япония) са прибягвали до активна икономическа протекция в миналото, когато са били на нашето сегашно равнище на икономическо развитие и с ниската ни конкурентоспособност. Необходима е също подходяща защита срещу вноса на хранителни земеделски продукти от страни членки или от трети страни на юг от нас, с по-благоприятни природно-климатични условия за отглеждане на по-евтини плодове и зеленчуци. При нашите условия ние никога не можем да се конкурираме успешно с Гърция, южна Италия, Испания, Турция, Северна Африка, Близкия изток в производството на такива продукти. Това, заедно с допускането на мащабен нелегален внос, вече поражда деструктивни последствия за нашето земеделие. Ако не се вземат бързо ефикасни мерки, ще се стигне до още по-голяма разруха в земеделието, особено в производството на плодове и зеленчуци, и в животновъдството с много тежки икономически, социални и други последици.

Нетният баланс от досегашното функциониране на Европейския общ пазар е крайно негативен за нас и за другите източноевропейски страни членки. България вече понася и ще продължи да понася още по-големи загуби, измервани с милиарди щатски долари всяка година. Общо за по-бедните десетина страни – членки на ЕС, загубите може да се измерват със стотици милиарди, та дори и с трилиони евро. Това ще подкопава стабилността на ЕС и ще бъде извор на все по-големи икономически противоречия и дори конфликти през следващите години.

4. Известно е, че от много десетилетия *съществува взаимна икономическа допълнимост между ЕС и Русия.* Европейските страни разполагат с най-високи технологии и с най-квалифицирани кадри в различни области на стопанската дейност и извън нея. Русия пък притежава най-големите в света суровинно-енергийни ресурси. Русия заедно със страните от Евро-Азиатския съюз имат многобройно население, което ще е неограничен пазар и за Европа.

Обединяването на модерните технологии с огромните природни ресурси би било солидна основа за един гигантски производствено-стопански комплекс, който едва ли ще има равен на себе си в настоящето и в бъдещето на света, с изключение може би на Китай, но той няма такова изобилие на ресурси. Очевидно това не е изгодно за глобалните интереси и аспирации на САЩ и те правят и ще правят всичко възможно, за да предотвратят обединяването на усилията на ЕС и на Русия. От това ще страдат преди всичко народите на Европа и Русия – сега и през следващите десетилетия.

Гигантското икономическо противоречие ще бъде източник на невиждани глобални конфликти. Ако правителствата и народите на европейските държави и на Русия осъзнаят своите фундаментални интереси и си взаимодействат, през следващите десетилетия могат да създадат мощна Евро-Азиатска общност с най-високо благоденствие. Ако не го направят, ще загубят много, а ще спечелят големите американски корпорации, особено във финансовия и военния сектор. Това рано или късно ще предизвика негодувание всред европейските народи.

5. *В европейските страни протичат много сложни демографски процеси,* които се дължат на комплекс от икономически и други причини. Тук ще се ограничa само до икономическите корени на тези процеси, макар че е трудно, дори невъзможно да се определи в каква степен крайните резултати се дължат на едни или други фактори.

Раждаемостта, продължителността на живота и смъртността варират в европейските страни. Средната раждаемост в ЕС през 2013 г. е била 10,0 промила, средната плодовитост на жените – 1,55 живородени деца от една жена, средната продължителност на живота – 80,6 години, средната смъртност е 9,9 промила. В крайна сметка се формира *възрастовата структура на населението общо за ЕС и по страни.* През 2014 г. средно за ЕС-28 населението от 0 до 14 години е било 15,6%, от 15 до 64 години – 65,8% и над 65 години – 18,5%. Тази структура също варира по страни.

По добре известни причини много голямо значение има делът на най-младото поколение (от 0 до 14 години). Най-нисък е този дял в Германия – 13,1%, в България – 13,7% и в Италия – 13,9%, а най-висок е в Турция – 24,6%, в Ирландия – 22,0% и в Албания – 19,2%[4].

Остър е демографският проблем в Германия. Сериозни проблеми имат и други развити европейски страни. Плодовитостта на жените в Германия е 1,39 живородени деца на една жена, в Португалия – 1,21, в Испания – 1,27, в Гърция – 1,30, в Унгария – 1,35, в Италия – 1,39. Само за сведение, в България е 1,48. Страни като Германия, вместо да провеждат активна политика за по-висока раждаемост, а чрез нея и за по-висок дял на младото поколение във възрастовата структура на населението, предпочитат да си го внасят наготово от по-бедните страни. Така, колкото и да е парадоксално, *бедните страни готвят кадри за богатите,* те правят разходи за поддържане на по-висока раждаемост, за отглеждане и особено за образование на младите хора и ги предоставят като готови специалисти на богатите държави.

Това аз наричам *демографско ограбване на бедните страни от богатите.* Има различни оценки за количествено измерване на това ограбване. Те обаче се обединяват в заключението, че ограбването на най-активните мозъци и на генетичния потенциал на бедните страни облагодетелства богатите с много стотици милиарди, а може би и над 1,0–1,5 трилиона щатски долара годишно. Тези невидими на пръв поглед трансфери от бедните към богатите, за които световните медии предпочитат да мълчат, превишават многократно трансферите от богатите към бедните под формата на широко рекламираните официални държавни помощи, а също и трансферите на имигрантите до техни близки в родните им страни. Така богатите експлоатират допълнително бедните, като се възползват от съществуващите в Европа и в Америка и активно култивирани от тях обществени настроения за свободата на хората да избират мястото си на живеене.

Всяко посегателство върху тази свещена свобода се смята за недопустимо. Тази неприкосновеност дори е обявена за съвременна, неподлежаща на оспорване модерна евро-атлантическа и дори глобална ценност. Това затруднява бедните страни да въвеждат ограничения за емиграцията на млади хора, макар че богатите не се колебаят да въвеждат ограничения за притока на хора и стоки към тях, когато интересите им го налагат. Те с удоволствие привличат висококвалифицирани специалисти и брутално отхвърлят нискоквалифицираните. А нали и едните, и другите са човешки същества, заслужаващи достойно третиране!

Демографското ограбване на бедните страни ще придобива все по-голяма актуалност през следващите години и десетилетия. Народите и правителствата на тези страни ще осъзнават все по-силно вредите, които то нанася на техните икономики, и растящото недоволство от несправедливостта спрямо тях. Защото демографското ограбване се очертава като най-мощния и най-циничен канал за експлоатация на бедните страни от богатите.

6. *Най-важните решения за ЕС вземат САЩ и още две-три страни, а цената за последствията плащат всички.* Известно е, че фундаменталните

решения за Европа ги вземат властите на САЩ и ги възлагат за изпълнение на две-три най-големи страни в ЕС. Те на свой ред ги оформят като решения на заседанията на Европейския съвет и ги налагат на всички останали страни. Много често дори без демократично обсъждане. Така беше с участието в „Арабската пролет", в бомбардировките над Либия, с войните срещу Ирак и Афганистан, с войната срещу Сирия с участието на много хиляди наемници от десетки страни, с подготовката и провеждането на въоръжения преврат в Украйна, с икономическите санкции срещу Русия и последното – споразумението с Турция за ограничаване на миграцията и свързаното с него отпадане на визите за турски граждани в Европейския съюз.

Разпределението на политическите, финансовите и другите отговорности между страните – членки на ЕС, се представя като солидарност. В много редки случаи това е основателно и може да се нарече „справедлива солидарност". Много често е по-правилно да се нарече *„натрапена солидарност"*. Едно от последните от този род е насилственото квотно разпределение на мигрантите по страни членки, срещу което се бунтуваха няколко европейски държави. Нима страните членки участваха на „квотен принцип" в равностойна открита дискусия при вземането на решенията за война срещу Афганистан, Ирак, Либия, Сирия и други страни! Или в голямата лъжа на ръководителите на САЩ и Великобритания пред целия свят за притежаване на „оръжия за масово поразяване" от Ирак!

Дефектите на ЕС проличаха особено релефно през 2015–2016 г. по време на масовото преселение към Европа. Ръководствата на ЕС и на страните членки се оказаха неподготвени да се справят с тази криза. През цялото време, дори и досега, те се занимават с последствията от нея, а не с нейните първопричини: оскотяващата бедност и войните[5]. Ръководството на ЕС не смее дори да назове главните причинители – американските власти. ЕС понася огромни политически, икономически, социални и други загуби, които ще растат през следващите години и десетилетия. Това ще поражда все по-остри икономически и други противоречия, които ще дестабилизират още повече Европейския съюз.

7. *Няма механизми за съчетаване на национални с общностни икономически интереси.* Независимо от многогодишната фразеология за междунационално и регионално сближаване, от противоречащото твърдение за движение с една скорост, от наличието на предприсъединителни, структурни и кохезионни фондове, от изискването за солидарност между страните членки и т.н., в ЕС все още няма ефикасни действащи механизми за съчетаване на национални с общностни интереси. А това е абсолютно необходимо за всяка интеграционна общност, където съжителстват различни държави със свои национални и с общностни интереси, при неизбежни противоречия и дори конфликти между тях.

В ЕС има сериозни възражения срещу възприетата доминация на правните актове на общите институции в Брюксел над националните правни актове. Това

твърдение се ползва с всеобщо одобрение, без да се държи сметка за деструктивните му последствия. Големите страни членки злоупотребяват с фразеология за абстрактни общностни интереси, за европейски и евро-атлантически ценности, за солидарност и други подобни клишета, а при вземането на най-важните решения реално обслужват собствените си национални и дори корпоративни интереси.

Някои средни и по-малки страни членки правят опити да се борят повече или по-малко успешно за своите национални интереси, а държави като нашата се подчиняват сляпо на „страните началници" и в най-добрия случай техните управници получават само лицемерни вербални похвали или демагогски потупвания по рамото, с които те незнайно защо се гордеят. На сесии на Европейския съвет или на Европейския парламент от години се говори за солидарност и общност на национални интереси, а на практика се трупа все повече неудовлетвореност между народите на страните членки, защото те не чувстват забележимо подобрение на своя живот след присъединяването си към ЕС, освен по-големия избор на стоки в националните магазини, по-свободното пътуване, частично и за работа в Европа. За тези „благодеяния" на големите страни членки обаче малките страни членки плащат много скъпо с разрушаването на националните си икономики, с демографското си ограбване, с огромната безработица, с масовата бедност, с растящото неравенство, с националното си унижение.

8. *Единната валута с единна парична политика и различна бюджетна политика е източник на сериозни икономически противоречия.* Почти всички големи американски и европейски учени от различните икономически школи (от Милтън Фридман до Джоузеф Стиглиц) бяха песимисти за ползата от еврото и за неговото бъдещето. Още преди въвеждането му те предупреждаваха, че единната валута само с единна парична политика, но без единна бюджетна политика и при несъвпаденията на икономическите цикли в различните страни и региони ще ощетява слабите страни членки в Южна и Източна Европа и ще облагодетелства страните от Западна и Северна Европа.

Тези опасения се потвърдиха, особено по време на дълговите кризи в Гърция, Испания, Португалия, Италия, Ирландия. Гърция например имаше сравнително по-малко болезнено решение на кризата през 2015 г., но поради обвързаността си с еврото и произволния догматичен натиск на неолибералната „Тройка" беше принудена да продължи по път, който не води към конструктивно решение и произвежда само социални страдания и национални унижения за милиони гърци – най-малко виновните за дълговата криза. Ако можеха да се върнат към драхмата и да я обезценят, или дори без отказ от еврото, но едновременно със значително отписване на дълга (за което дори и МВФ настоява), разсрочване (отлагане във времето) на неговото обслужване, при по-ниска лихва, можеха да поемат по по-конструктивен, макар и труден, но поносим път.

Натрапеното им решение за свръхрестриктивна политика с 30–40-годишно непрекъснато първично положително салдо до 3,5% от БВП води към безкрай-

на социално-икономическа криза, от която няма изход. Ако България трябва *да извлече някаква поука* от този произволен експеримент, тя е: *първо*, не бива да допускаме прекалено висока публична задлъжнялост (не повече от 30–40% от БВП) и *второ*, не бива да бързаме за еврозоната, докато тя не се стабилизира и обстановката там не се проясни.

9. *Икономическите противоречия между новите имигранти и местното население в страните от ЕС.* През последните години Европа преживява нова криза, която се добавя към познатите ни досега класически форми на кризите. Постоянният поток от хора между бедните и богатите страни, а също и между самите богати държави, почти никога не е прекъсвал. С изключение на природните и обществените екстремални ситуации (световни и големи регионални войни), когато тези потоци са били относително стабилни, умерени по мащаби и поради това – поносими и смятани за нормални.

Последствията от фундаменталните причини за сегашните кризи, главно оскотяващата бедност на стотици милиони хора в Африка, Азия, Карибския регион и Южна Америка, обаче се натрупваха и настъпват времена на социални експлозии. Достатъчна беше авантюрата на САЩ и на техни европейски съюзници, които организираха „цветните революции" в няколко източноевропейски страни, „Арабската пролет" в арабски държави от Атлантика до Индийския океан, преките военни агресии в Ирак, Афганистан, Либия, Сирия и Йемен, за да прелее чашата на търпението и да започне поредното масово преселение към Европа. И забележете, не към богатите арабски и други страни, производители и износители на нефт и природен газ, а към цивилизована Европа. Избраното направление на тези мощни миграционни потоци не е случайно. То ще има множество деструктивни последствия от различен характер. Тук ще се спра накратко само върху икономическите последствия и пораждане от тях нови противоречия.

Идващите в Европа стотици хиляди, а през следващите години – навярно милиони, включват и ще включват две групи хора. Първо, бягащи от хаоса, разрушенията, военните действия. Досега те са между 25 и 30% от общия брой на мигрантите. *Второ,* икономически мигранти – бедни, хора с дребен бизнес и лица с авантюристични наклонности, които търсят по-добри условия за работа и живот за себе си и за своите деца. Като правило това са млади здрави хора. Те са около 70–75% от всички мигранти.

Появата на тези големи маси хора в европейските страни *ще се почувства веднага на пазара на труда.* Повечето от тях, без образование и квалификация, ще търсят препитание дори при най-ниски заплати. Това ще увеличи предлагането на работна сила, ще затрудни местните хора с ниска квалификация в намирането на работа и ще потиска трудовите им възнаграждения. Това ще породи остри конфликти между местните хора и имигрантите, потърпевши от които ще са местните.

Не след дълго имигрантите ще започнат да предявяват все по-големи изисквания за по-добри и по-високо платени работни места. Поради ниската им квалификация и неблагоприятната икономическа конюнктура в Европа те няма да ги получат и ще си останат с по-нисък статут в обществото не само по доходи. Когато станат милиони и дори десетки милиони, ще се почувстват по-силни да искат повече и да негодуват за ниския си статут в обществото. Обединени в своите гета, ще започнат да протестират по-организирано и все по-агресивно. Една от видимите форми на такива протести е масовото опожаряване на автомобили по улиците на европейските градове през последните години. Това ще усложнява обстановката. Някои от тях може да бъдат привлечени в терористични групи и дори да организират терористични актове. Така се появяват терористите от второ и трето поколение. През последните 10–15 години те вече проведоха терористични актове в Испания, Франция, Великобритания, Белгия и други европейски страни. В бъдеще тези актове навярно ще се умножават.

Имигрантите знаят, че *в европейските страни има добре развити социални системи.* Те ще настояват още в началото да се включат в тях и да ползват облагите им. Постепенно ще стават още по-настойчиви за участие в програмите за здравеопазване, образование, отпуски по майчинство, детски надбавки и много други. Поради ограничения размер на социалните фондове това ще предизвика намаление или замразяване на помощите за местните хора и ще породи недоволство всред тях. *Тези социални системи са създавани от десетилетия с труда и предприемчивостта на техните деди и прадеди,* а новодошлите ще искат да се възползват веднага наготово и наравно с тях, без да са правили осигурителни плащания през целия си трудов живот, както правят местните хора, които ще имат основания да настояват за различно третиране на имигрантите. Това ще изостря допълнително отношенията между тях.

Научавайки от медиите и от други източници за благоденствието в Европа, *все нови и нови потоци от хора от бедните страни ще се стремят към нея.* А Европа не може да подслони стотиците милиони бедни и бедстващи хора по света, и то в рамките на едно или две десетилетия, защото тя самата ще обеднее и ще се срине тотално, с катастрофални последствия за живеещите в нея около 500 млн. души. Само в Африка сега живеят около един милиард бедни. Очаква се към средата на столетието да станат около 2,5 милиарда. Това ще бъде източник на все по-масови миграционни потоци в бъдеще с присъщите им още по-мощни и непримирими икономически противоречия, които ще допринасят за дестабилизацията и дори за разпадането на ЕС.

10. *През последните години се води активна дискусия по бъдещия характер на ЕС. Какъв да бъде той: гъвкаво икономическо обединение на самостоятелни национални държави със запазени големи компетенции на националните институции или монолитни Европейски съединени щати* с централизация на всички важни държавни решения в Брюксел. С други думи – икономическа конфедерация или политико-икономиче-

ска и военна федерация от рода на САЩ, Русия, Германия. Опитът през годините след Маастрихт показа, че ЕС се движи към обединение от типа на Европейски съединени щати, т.е. към постепенно превръщане в монолитна свръхдържава, която изпразва от управленско съдържание институциите на националните държави членки.

Това отнема от суверена, т.е. от народите на страните членки, всички техни фундаментални права. Лишава от смисъл наличието на национални парламенти и правителства с настоящите им управленски компетенции, провеждането на национални избори с участието на различни партии с конкуриращи се програми по икономическата, финансовата, социалната, демографската и всякаква друга политика. Всички тези политики и инструментите за тяхното прилагане ще се разработват (и в нарастваща степен вече се изработват) до най-големи подробности от назначени (а не избирани от народите на страните членки) високопоставени чиновници в центъра и се налагат на тези страни за изпълнение. Огромният 40-хиляден административен апарат на ЕС започва да се занимава с все по-дребни управленски решения, които налага на страните членки. Преди години започнаха да регулират колко криви могат да бъдат краставиците. В началото на тази година научихме за техни решения колко изкривени могат да са бананите. Сега научаваме за намерението им да забранят отглеждането на известните у нас розови домати, и т.н. Поредицата от управленски недоразумения няма край!

Очертават се обаче още по-опасни управленски решения. *Народите на страните членки ще бъдат лишени от правото да избират кой и как да ги управлява* както на национално, така и на регионално равнище. Стават излишни парламентарните избори, референдумите и другите инструменти на пряката и представителната демокрация. Дали в тяхната държава ще се провежда рестриктивна монетаристка, или гъвкава социалноориентирана икономическа политика? Дали във фокуса на стопанската дейност да е човекът, или печалбата? Дали да се прилага политика в интерес на капитала, в интерес на труда, или балансирана спрямо техните интереси? Това ще се решава в Брюксел от най-висши назначени чиновници, а не избрани и контролирани от народите на страните членки. Същото важи за политиката по здравеопазването, образованието, науката, за политиката по доходите, пенсионната политика, за данъчната политика, демографската политика, енергийната политика, екологичната политика и така нататък.

В различните страни членки има различна структура на БВП от гледна точка на източниците на растежа – съотношение между вътрешно и външно търсене, а също и различна структура на вътрешното търсене – потребление на домакинствата, колективно потребление, инвестиционно потребление. Въпреки тези различия, които предполагат различна държавна политика, сега се налага еднаква макроикономическа политика за цялата общност и особено в еврозоната, в която доминират ограниченията върху вътрешното потребление, които почти не засягат или въздействат периферно на външното търсене.

Германия е доволна и дори настоява за такава политика, понеже много важен източник за нейния растеж е големият нетен експорт поради високата ѝ конкурентоспособност. Така се натрупват излишъци в германския платежен баланс и дефицити в платежните балансите на южно- и източноевропейските страни, които потискат техния растеж. В същото време ограниченията потискат и доходите, а чрез тях и индивидуалното потребление в повечето други членки на общността, където то е главен източник на растежа. В България например то заема 69,2% от БВП през 2015 г. Така растежът в другите страни се ограничава по две направления – чрез негативния нетен експорт и потисканото вътрешно потребление.

Провеждането на такава централизирана наднационална икономическа и финансова политика не е възможно в условията на Европа с нейните вековни национални държави, дълбоко вкоренена национална идентичност, различно ниво на социално-икономическо развитие и различни структури на източниците на растежа. Защото такава централизирана политика улеснява едни страни (главно Германия) и създава допълнителни затруднения за останалите, особено за по-слаборазвитите. Това ще поражда все по-остри икономически и социални противоречия, прерастващи в конфликти между страните членки.

Този тип централизирано наднационално федерално устройство предполага централизация и във всички други аспекти на държавната политика и на държавните институции. Нейните привърженици настояват за обща армия, „за да се икономисват средства по издръжката ѝ" (германският министър на финансите Волфганг Шойбле). Те настояват също за общо министерство на финансите, което да провежда стриктна обща фискална и социална политика, общо министерство на отбраната, обща прокуратура, общ съд, общи органи на сигурността и така нататък.

Това ще означава *ликвидация на всички най-важни атрибути на националната държава, вкоренени дълбоко в живота на европейските народи от векове.* То би лишило от всякаква власт суверена (народите на страните членки) и предопределя концентрирането на властта в малка група висши администратори в Брюксел, които народите на страните членки не са избирали и упълномощавали да ги управляват. Те навярно ще отдават еднаква тежест на финансовата и на социалната стабилност, докато висшите администратори в Брюксел ще се интересуват главно от финансовата стабилност и от интересите на корпорациите. Това на практика означава ликвидиране на държавността на държавите – членки на ЕС, превръщане на сегашните самостоятелни национални държави в обезправени административни области (провинции) на единната свръхдържава – Европейски съюз.

Цинично неприкрито доказателство за това е, че най-висшите ръководители на ЕС и на Европейската комисия след изтичане на мандата им в общността *постъпват на работа на най-високи постове в световните финансови и нефинансови корпорации.* Най-пресният пример за това е назначаването на бившия председател на Европейската комисия Жозе Мануел Барозу на много висок пост в световноизвестната финансова корпорация „Голдман Сакс". Това е открито

признание и благодарност за добрата му служба в интерес на световните корпорации като председател на Европейската комисия, а не толкова на народите на европейските страни – членки на Европейския съюз.

Европейският съюз трябва да се завърне към завещанието на бащите основатели, декларирано в Римските договори от март 1957 г., осъвременени по подходящ начин към настоящите условия. Европейският съюз трябва да се развива като *гъвкаво обединение на самостоятелни национални държави, което ще провежда договорена между тях обща политика в икономиката, финансите и други области, запазвайки основните компетенции на националните държави с техните институции и преди всичко компетенциите на суверена – народите на тези държави, да решават кой и как да ги управлява.* Всеки опит да се натрапи моделът на монолитната федерация на САЩ при уникалните европейски условия ще срещне непреодолимата съпротива на европейските народи, ще се провали и ще доведе до разпадане на сегашния Европейски съюз. Мнозинството от гражданите в Европа са за Европейски съюз, но не в сегашния му вид!

Колкото по-твърда е политиката на концентриране на решенията в *центъра на сегашната свръхдържава – Европейски съюз,* толкова повече ще се изострят икономическите противоречия между страните членки, толкова по-сигурно е неговото разпадане в недалечното бъдеще.

10 август 2016 г.

ЛИТЕРАТУРА

1 Виж Иван Ангелов. Разгромът на българската икономика. Публикация № 267 в моя сайт в интернет на адрес www.iki.bas.bg/Cvita/angelov/index.htm

2 Виж пак там – таблици 1 и 2.

3 За подробности виж публикациите на Иван Ангелов, №№ 248, 249, 250, 259, 267, 268, 275 в моя сайт на посочения по-горе адрес.

4 За повече подробности виж моя публикация № 277 в моя сайт на посочения по-горе адрес.

5 За повече подробности виж моя публикация № 278 в моя сайт на горния адрес.

ОГРАНИЧЕНОСТТА НА ВОДНИТЕ РЕСУРСИ – ОБЕКТИВНА РЕАЛНОСТ В ПРЕСТРУКТУРИРАНЕТО НА ВОДНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ

Ралица Димитрова

Ралица Димитрова *– магистър по публични финанси, бакалавър по мениджмънт, докторант на самостоятелно обучение към катедра „Управление и администрация" на Икономическия университет – Варна. Научните ѝ интереси са: стратегически мениджмънт, управление на публичния сектор, публични финанси, управление на природополването и природоопазването, екология и устойчиво развитие.*

Човешките общества на всички етапи от своето развитие са се стремили да си създават възможно по-комфортни условия за живот, като са приспособявали природната среда и са използвали природните ресурси. В съвременния свят нарастването на населението, повишаването на глобалния световен обмен на идеи, технологии, ресурси и готова продукция и глобалното изменение на климата създават нов контекст за управление на природните ресурси. Сред тях с най-голямо стратегическо значение за човечеството са водните ресурси.

Водните ресурси на планетата определят живота на човека и заемат жизнено място в неговия бит и дейност. В съвременното общество е немислимо развитието на нито един клон от човешката производителна дейност без участието на вода. Тя е едно от първостепенните условия за развитието на националното богатство и най-вече на енергетиката, металургията, химичната, циментовата, хранително-вкусовата промишленост, селското стопанство, почивното и курортното дело, водоснабдяването на селищата. Водните ресурси включват всички годни за ползване води – реки, езера, блата, подземни води, ледници, морета. В настоящия етап на обществено-икономическото развитие най-достъпни за експлоатация са пресните води в реките, езерата, язовирите и плитко залягащите подземни води. Водните ресурси са използваемата част от природните води на определена територия в зададен интервал от време. Формират се предимно от валежите и се проявяват като повърхностни и подземни води.

България е с ограничени водни ресурси, които са крайно неравномерно разпределени по сезони и по територия. Основни причини за това са малката територия на страната и наличието на по-голям обем водни ресурси в планинските райони в сравнение с низините и равнините. Тяхното количество е най-голямо през пролетта и в началото на лятото, а най-малко – в края на лятото и през есента. Всички водни ресурси на страната се формират в три големи отточни области – Дунавска, Беломорска, Черноморска, които се отличават със своите хидрографски характеристики. С цел да се компенсира неравномерността в разположението на водните ресурси в България са построени 2025 язовира с общ обем над 6 млрд. м^3. Това количество се осигурява с 38% от повърхностния дебит на водните източници. Големите язовири у нас са „Искър", „Копринка", „Жребчево", „Кърджали" по р. Тунджа, „Студен кладенец" и „Ивайловград" на р. Арда, „Батак", „Доспат", „Въча" в Западните Родопи, „Ал. Стамболийски" на р. Росица, „Камчия", „Тича" на р. Камчия и р. Тича и др. Над 1/3 от речния отток е регулиран от големи и малки язовири. Всички язовири в страната се изграждат заради неблагоприятните климатични и хидроложки условия. Върху територията на България средногодишно падат 74 млрд. м^3 валежи. От тях само около 19 млрд. м^3 се оттичат чрез реките в страната, а останалата част, която съставлява над 70% от валежната водна маса, се губи в изпарение. Следователно нашите водни ресурси се попълват едва с 30% от водните ресурси с валежен произход. Този баланс е важен показател за всички видове води – повърхностни и подземни в страната, и за факторите, които им оказват пряко влияние.

Водните ресурси се характеризират по два показателя – количество и качество. За тяхната количествена характеристика се прилагат два признака – водни ресурси на човек от населението и използване на водните ресурси. Качествената им характеристика се определя от антропогенната дейност, която води до загуба и замърсяване на водите.

На територията на България се събират между 9 и 24 млрд. м^3 вода в зависимост от влажността през дадена година. По показателя средногодишно количество вода на човек от населението България се нарежда на едно от последните места в Европа с около 2400 м^3 вода, което е два пъти по-малко в сравнение с количествата на повечето европейски страни. Във всички реки у нас се изхвърлят 5,5 млн. м^3 замърсени води. От това количество едва 37–39% са пречистени в съответствие с установените норми. За пречистването на големите количества вода в големите градове са изградени пречиствателни станции. Те включват най-малко две нива – механично и биологично. Нашата страна има изградени 50 такива станции, които са крайно недостатъчни. По-специално това се отнася за градове с население от 10 000 до 50 000 души.

От изложеното става ясно, че България разполага с ограничени водни ресурси и всяко тяхно изменение води до промени в качеството и обема им. От една страна, стопанските субекти се опитват да регулират водните ресурси чрез построяване на язовири, напоителни системи, диги, пречиствателни

съоръжения и др. От друга страна, те оказват отрицателно въздействие върху водите, което се изразява в замърсяване с токсични вещества и променяне на качеството им, и те стават непригодни за използване. Косвено хората също влияят върху водните ресурси – при изсичане на горите, залесяване, разораване на почвите, пресушаване на езера и блата, при добив на полезни изкопаеми. Важно значение за опазване на ограничените водни ресурси оказва и промяната на политически, икономически и социални условия, например преходът към пазарно стопанство на страната. Смяната на формите на собствеността, бързата приватизация и общата икономическа стагнация ограничават използването на водите, но без съществено подобряване на качеството, стопанисването и управлението им. Увеличават се предизвикателствата, натискът и конфликтните ситуации между ползвания, ползватели и различните групи заинтересовани лица. До 1990 г. около 1,2 млн. ха земеделска земя (приблизително 29% от обработваемата земя) в страната се поливат. След 1990 г. се наблюдава тенденция към драстично намаляване на размера на поливните земеделски земи. Напояваните площи за периода 1997–2000 г. са средно от 4% до 8% от годните за напояване земи. Заради лошото състояние на инфраструктурата за напояване напоителните системи работят с големи загуби на вода – за периода 2000–2010 г. до 80%. Като основни проблеми могат да се очертаят липсата на инвестиции за модернизация на водното стопанство, липсата на ресурси за поддържане на техническа изправност на наличния водностопански фонд, бавното формиране на реален свободен пазар на водата. Досега това е реалната ситуация във водния сектор.

Като се оцени тази сложна ситуация и се отчетат последиците върху ограничените водни ресурси вследствие влиянието на различни фактори, става ясно, че е необходимо коренно преустройство на сектора и разработване на нова обоснована концепция за опазване на чистотата и качеството на водните ресурси.

Опитът убедително показва, че стремежът за цялостното опазване на водите е в интерес на обществото както за задоволяване на потребностите от вода на населението, така и за възпроизводството и развитието на водните екосистеми. В този смисъл нашата страна трябва да има ясна концепция за бъдещото развитие на водния сектор, за да се даде посока за реформи и решения, необходими за преструктурирането на този важен сектор. Освен това преструктурирането му трябва да се съобразява с постановките и принципите на действащата правна система в България. Като членка на Европейския съюз (ЕС) страната ни трябва да прилага и изискванията на европейското законодателство в областта на водите. Разработени са значителен брой планови документи, които идентифицират съществуващите проблеми на водния сектор и рамкират бъдещи действия на различни нива на управление и на териториално равнище, отговарящи на европейското законодателство. Тук основен акцент е въвеждането на концепцията за интегрирано управление на водите на България. Тя се изразява в избор на подход, който ще осигури използването на водните ресурси като неделим природен ресурс в интерес на защитата на здравето на населението. Прилагането на тази

концепция ще изисква значителни реформи в организацията на управлението на водните ресурси на страната и преструктуриране на организациите във водния сектор. Основни цели, които трябва да залегнат при провеждането на тези реформи, са: гарантиране на основните човешки нужди от достатъчна по количество и добра по качество вода, която да бъде безопасна за човешкото здраве, гарантиране на нуждите от вода за стопанството и запазване на равновесието във водните екосистеми, разработване на практически мерки за намаляване на неблагоприятните последствия от наводнения и засушаване.

За успеха на преструктурирането на водния сектор ще бъдат важни и установяването на рамка на балансирано и устойчиво управление на водните ресурси, и осигуряването на участието и координацията на дейностите на всички отрасли в тяхното използване. Провеждането на структурните реформи във водния сектор може да е в различни насоки, които да имат за цел да подпомогнат развитието на по-добро управление на сектора. Предвидените реформи в преструктурирането му трябва да са съобразени и с принципите на новата политика за интегрирано, устойчиво управление и използване на водните ресурси за водностопанската инфраструктура. Те трябва да отчитат, разбира се, историческите и регионалните условия като управление на потреблението с цел по-голяма рационалност, децентрализирано изпълнение на задачите, разглеждане на речния басейн като основна единица, провеждане на превантивни мерки, регионална гъвкавост.

Основните моменти в преструктурирането на водния сектор, които трябва да бъдат решени на национално и регионално равнище, са следните:

- Институционално преструктуриране и изграждане на нови взаимоотношения между участниците в процесите на управление на водните ресурси, като се даде възможност на потребителите да участват във вземането на решенията на всички нива и тяхната роля и отговорности да се увеличат за сметка на ограничаване на монопола на държавните институции.
- Прилагане на нови схеми на водоразпределение и на подходящи механизми на ценообразуване, които в дългосрочен период да отразяват напълно разходите по доставяне на водата, да позволяват задоволяване на нуждите на всички потребители.
- Анализиране и оценка на състоянието и на икономическата ефективност на съществуващите напоителни и отводнителни системи с цел преустройство или закриване на инфраструктурата с доказана неефективност.
- Изготвяне на средносрочни и дългосрочни прогнози за потребностите от водни ресурси, оценка на водопотреблението, проучване на технологичните, икономическите и социалните фактори, влияещи върху него, и следване на основни принципи за природосъобразното използване на водите за устойчиво развитие.
- Създаване на база данни, кадастър на използваната водностопанска инфраструктура, система за информационно осигуряване за използване на водите и система за мониторинг във водния сектор.

- Разработване на адаптивни мерки за ограничаване на отрицателните последствия от влиянието на промените в климата върху поливното земеделие с цел по-ефективно управление на водите.
- Изготвяне на инвестиционна програма за поддържане на съществуващата и изграждане на нова водностопанска инфраструктура за предпазване от вредните влияния на водната среда – наводнения, замърсявания, суши.
- Засилване на образователните и информационните мерки с оглед насърчаване на използването на ефективни методи на водопотребление и опазване на водите и на техники и технологии за напояване.

Целесъобразното използване на ограничените водни ресурси на страната е важен момент от управлението на водния сектор, който носи висока добавена стойност за икономиката на страната. Преструктурирането на този сектор създава добри условия за повишаване на ефективността им и цялостното им управление. С други думи, все по-актуален става воднияят проблем. Ограничеността на водните ресурси на Земята, непрекъснато увеличаващото се население в световен мащаб, неконтролируемият растеж на консумацията на вода в промишлеността, селското стопанство, бита, продължаващото замърсяване на водните обекти са само някои от щрихите в тревожната картина, описваща водната криза. Затова пестенето на водните ресурси трябва да стане един от основните приоритети за всяка държава. При използването им би трябвало да е ясно, че публичното доставяне на вода е най-значимият приоритет, за да се осигури достъп до вода. Следващата стъпка е интегриране на всички съображения в отраслови политики, засягащи водните ресурси, за да се премине към култура на пестенето на вода. Във връзка с това всички отрасли трябва да продължат да развиват ефективни по отношение на водата технологии и практики. Резултатите все още би могло да бъдат значително подобрени. В някои региони до 30% от обема на употребяваната в сградите вода би могло да бъдат спестени. В някои градове течовете в публичните мрежи за доставяне на вода могат да превишат 50%. Наличието на подобно разхищаване на вода е признато и в напоителните мрежи. В допълнение към подобряването на технологиите повишаването на качеството на практиките при управление на водните ресурси също е важен инструмент, прилаган във всички сектори, където се използва огромно количество вода (например в селското стопанство, промишлеността и др.). Ефективното използване на водните ресурси влияе не само върху опазването на един от основните природни ресурси, но също и върху качеството на нашия живот и пестенето на нашите финансови средства.

От изложеното дотук може да се направи изводът, че водните ресурси не са достатъчни, за да покрият големите нужди от питейна вода и вода за напояване. Държавната политика в тази област трябва да е насочена към разработване на стратегии, планове и програми за рационално управление, опазване и използване на водните ресурси. Разработването на политики трябва да се основава на

ясна йерархизация на възможните решения за справяне с проблема с водата. За да бъде ефективно преструктурирането на водния сектор, е важно да се установи такова равновесно състояние на системата „човек – водни ресурси", при което оптимално да могат да бъдат задоволявани човешките потребности, като максимално бъде съхранена целостта на природното равновесие.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Богатинов, Я.* и др. Хората от водното стопанство. С., Агенция по хидромелиорация, 2004.
2. *Бърдарска, Г.* и членове на Глобал Уотър Партнършип – Техн. консултативен съвет. Вода за 21 век: От визия към действие. С., Нац. координационен център за глобални проблеми, 2001.
3. *Кафеджиев, В.* Екология и екомениджмънт. Варна; Унив. изд. ВСУ „Черноризец Храбър", 2005.
4. *Сирашки, Хр.* и др. Управление на природоползването и природоопазването. Свищов, Академично изд. „Ценов", 2014.
5. Закон за водите. ДВ, 1999, № 67, изм. ДВ, 2014, № 53.
6. Рамкова директива за водите 2000/60 на ЕС, 2000.
7. Национална стратегия за управление и развитие на водния сектор. С., МОСВ, 2012.
8. *Балева, Д.* Водните ресурси като фактор за международни конфликти. Електронно издание на списание „Дипломация", 04.III.2014. http://diplomacy.bg/archives/1170

Резюме

Водните ресурси на планетата определят живота на човека и социално-икономическото развитие на обществото и са го съпътствали винаги, като са заемали важно място в неговия бит и дейност, в неговото развитие и усъвършенстване. Съвременният етап на човешката цивилизация се характеризира с ограниченост на водните ресурси, с тяхното изтощаване и замърсяване в резултат на човешката дейност, което ги прави непригодни за непосредствена употреба. Днес използването им има нови измерения – борба не само за осигуряване и преразпределение на водата, но и за подобряване на управлението и стопанисването на водните ресурси. От съществено значение за осъществяването на тази задача е цялостното преструктуриране на водния сектор.

В този доклад се разглеждат основните характеристики и състоянието на водните ресурси на България. Той има за цел да изясни основните проблеми, породени от ограничеността на водните ресурси на България, като на тази основа се определят критичните моменти при преструктуриране на водния сектор на страната и се предложат възможни насоки за решаване на тези предизвикателства.

От обективния анализ на изложената информация в доклада става ясно, че страната ни разполага с ограничени водни ресурси и всяко тяхно изменение води до промени в качеството и обема им. Наблюдават се и конфликти меж-

ду ползвания, ползватели и различни групи заинтересовани страни. Като се оцени тази сложна ситуация и се отчетат последиците върху ограничените водни ресурси вследствие влиянието на различни фактори, става ясно, че е необходимо коренно преустройство на сектора и разработване на нова обоснована концепция за опазване на чистотата и качеството на водните ресурси. В този материал са представени концепцията за интегрирано управление на водите и възможни алтернативи за преструктуриране на водния сектор в страната.

Смятаме, че провеждането на структурните реформи във водния сектор може да бъде в различни насоки с цел да се подпомогне развитието на едно по-добро управление на водния сектор в страната.

БРЕКЗИТ КАТО БЕЗИЗХОДИЦА

Мариян Карагьозов

Мариян Карагьозов *– юрист, ориенталист. Докторант е в Института за балканистика с Център по тракология – БАН. Има публикации по проблемите на международната политика и на Близкия изток.*

Безспорно едно от най-значимите за бъдещето на Европейския съюз (ЕС) събития от последните месеци беше референдумът за напускане на Великобритания, т.нар. Брекзит (от „Британия" и „екзит" – „изход, излизане").

По време на кампанията двете страни се обвиняваха взаимно в манипулиране на аудиторията, замерваха се с различни факти. Един от проблемите беше изтъкването на аргументи от различно естество, което създаде объркване. В някои моменти изглеждаше, че единият или другият лагер взема преднина, но в последните дни като че ли лагерът „за" оставане водеше. Това се случи и след убийството на лейбъристката депутатка Джо Кокс – симпатична млада жена, обявяваща се в подкрепа на бежанците и със смела позиция по други наболели въпроси. Непосредствено в навечерието на гласуването множество звезди, популярни лица, дори чужди политици като американския президент Барак Обама, споделяха в социалните мрежи постове в пропорция две към едно „за" оставането в ЕС. Така се получиха *две последици*.

Първо, вотът „против" стана „непрестижен" и се появи феноменът на скрития вот. На следващо място, като че ли решеният изход доведе до шумен провал на аналитичната общност – *никой не беше предвидил вариант „излизане"*. И така настъпи шокът от окончателните резултати – почти 52 „за" излизане на Великобритания от Съюза (17 411 000 души), 48% – в подкрепа на оставането. При високата избирателна активност (над 72%) и броя на британския избирателен корпус, 4 процента разлика означава около 1 млн.

гласа повече. Четири на сто е достатъчно добра преднина – напомняме, че Обама беше избран със сходен резултат.

В крайна сметка хората избраха националното достойнство, възможността да имат по-тежка дума в определянето на собствените си съдбини пред рационалните чисто икономически аргументи.

Разбира се, лесно е едно събитие да бъде обяснено, след като се е случило. Лидерът на Консервативната партия и премиер на Великобритания до референдума Дейвид Камерън имаше основания да вярва, че ще спечели. До момента той беше печелил и битката за лидерския пост в партията си, и два пъти мнозинство на парламентарни избори и на два референдума (през 2011 г. за избирателната система и през 2014 г. за оставане на Шотландия в рамките на Обединеното кралство).

В случая обаче имаше и редица разлики, които не бяха отчетени.

Първо, Консервативната партия не само не беше единна, а дори беше силно разделена. Макар и по различни причини, ключови фигури в нея като Борис Джонсън и Майкъл Гоув подкрепяха кампанията за напускане.

Второ, британските наблюдатели отбелязват, че нито един от предните два референдума не беше лична инициатива на Камерън, за разлика от този. Първият беше идея на либералдемократите, а вторият – на Шотландската национална партия. Като на сравнително неутрален и непряко заинтересован от резултата играч, аргументите на Камерън бяха по-убедителни при първите два референдума, отколкото сега.

Трето, лидерът на Лейбъристката партия Джеръми Корбин подкрепяше оставането без ентусиазъм, споделяйки някои критики към ЕС. Част от левите избиратели гласуваха за оставането, а тези, които бяха против, са достатъчно отчуждени от ръководството, че да се вслушат в каквито и да било призиви.

Четвърто, малкият брой депутати от Партията на независимостта на Обединеното кралство (ЮКИП), начело с Найджъл Фарадж, не бива да подлъгва. Всъщност на последните няколко избори тя е значима електорална сила, единствено особеностите на британската мажоритарна избирателна система не позволяват тя да има по-широко представителство.

Поради провала на елитите, на анализаторите и пр., засвидетелстван от този резултат, се приложи класическо *aberatio ictus* – отклоняване на удара и на вниманието. Вместо този резултат да стане повод за задълбочена дискусия защо се е стигнало до него, какви са реалните проблеми и притеснения на хората, започнаха да се изтъкват други въпроси. Сред тях централен беше, че по-младите, по-високообразованите и хората с по-високи доходи са избрали оставането в ЕС, а по-възрастните и хората от по-ниските социални категории са гласували за излизането. Така се даде началото на поредна атака срещу демокрацията и се чуха дори призиви за ограничаване правото на глас, за да се избягват подобни „погрешни" решения. Доскоро бяхме убедени, че едва ли си струва да се защитава истинската, а не фасадно-корпоративната демокрация като форма на управление, но този дискурс налага да се припомнят някои факти.

Ако се проследи историческата еволюция на правото на глас, първо са отпаднали имуществения и образователният ценз, а най-последно е било дадено право на глас на жените. Ако започнем отново да налагаме ценз, това означава връщане на историята назад. А когато започнеш да връщаш часовника, има риск да забравиш да спреш и да се озовеш в едно ново Средновековие. Налагането на всеобщо (всички граждани – и мъже, и жени), пряко (всеки лично, а не чрез посредници), равно (един човек – един глас), тайно гласуване е едно от най-големите постижения. То не се е случило просто така, а е било извоювано в резултат на множество борби. Неслучайно един от лозунгите на войниците в модерните масови армии е бил „Един човек – една пушка – един глас". Щом може да бъдеш мобилизиран и да се биеш и умреш за родината си, трябва да имаш право и на участие в решаването на въпросите, които засягат всички.

Модерната демокрация се роди в резултат от натиска на организирания в синдикати промишлен труд и от факта, че същите тези мъже участваха в наборните армии. Нарастването на ролята на компютърни алгоритми, които управляват финансовите пазари като водещ компонент от икономиката, както и превръщането на войната в подобна на компютърна игра битка с дронове, авиация и наемнически армии, подронват два от класическите устои на широкото гражданско демократично участие.

Връщайки се на британския случай, може да кажем също, че мнозина от по-възрастното поколение помнят силните национални държави; имат много по-висока политическа култура от поколението на разсеяното внимание на интернета; те са полагали основите на този съюз и добре помнят първоначалния проект. Освен това в съвременния технологизиран и усложнен свят нарастването на образоваността и по-големият процент млади хора с висше образование са световни тенденции, а младите, които се възползват от тях, имат неголяма заслуга за тях.

Интересно е, че допреди няколко десетилетия или години неприемането на резултати от демократични избори беше факт само по отношение на страни от периферията на ЕС. Например изборите в Украйна през 2004 г. продължиха, докато не победи „правилният кандидат" (на абсолютно неконституционен трети тур на изборите); или пък когато определените от международните наблюдатели като честни и демократични избори в Палестина през 2006 г. бяха спечелени от движението „Хамас". В тази редица се вписват и многобройните предупреждения към Гърция да не гласува за СИРИЗА и желанието гръцкият народ да бъде наказан за решението си след това. След вота на Острова се оказа, че вече дори и в държави от ядрото на Запада започва да става все по-видимо, че има „контролирана демокрация".

Ясно се откроиха регионални различия в гласуването. Католическите части на Ирландия и партията „Шин Фейн", както и мнозинството от шотландците гласуваха за оставане. Юнионистките протестантски райони в Ирландия, както и големи части от Англия и Уелс подкрепиха напускането. Уелс е един от икономи-

чески най-изостаналите райони във Великобритания. Една четвърт от възрастните и всяко трето дете живее под линията на бедността. Мрежата на обществения междуградски транспорт е разрушена. Красноречив пример има в селището Бануин, където компанията „Амазон" предлага почасова работа в близък склад, но тъй като изпраща съобщение дали ще си нужен в същия ден, някои хора предпочитат да спят на автобусната спирка, само и само да не изпуснат възможността да припечелят нещо.

Струва си да припомним и един друг пример за двоен стандарт. По време на вече споменатия шотландски референдум за излизане от Обединеното кралство (тогава трябваше да се спасява целостта му) се заявяваше от най-високо ниво, че излизането на Шотландия няма да доведе до автоматично членство в ЕС. Сега Великобритания се оказа заплашвана с излизането на Шотландия и оставането ѝ в рамките на Съюза.

По мнение на коментаторите един от най-съществените въпроси, наклонили везните в полза на напускането, е бил свързан с притока на чужди работници на Острова. В началото на 90-те години на миналия век на Острова работят около 500 000 граждани на други страни – членки на ЕС (тогава т.нар. ЕС-15), днес те са около 750 000. След разширяването на ЕС с източноевропейски страни през 2004 г. нови 1 200 000 идват да търсят препитание на Албиона. Днес общо около 3 300 000 души от ЕС, родени извън Великобритания, живеят и се трудят там, като съставляват 5% от населението и около 7% от работната сила. По данни на миграционните власти (от 2014 г.) от 13 млн. работни места за ниска квалификация в Обединеното кралство 2 млн. са заети от мигранти, като 800 000 от тях (40%) са от Европейския съюз.

По всяка вероятност обаче референдумът за „Брекзит" ще разочарова тези, които очакват рязък спад на миграцията. За да запази икономическото си благосъстояние, Великобритания ще трябва да продължи да си партнира с ЕС. Присъединяването към Европейската икономическа зона (наричано още „норвежката опция"), търговско споразумение и присъединяване към общ пазар на стоки, но не и на услуги („швейцарска опция") или друго подобно, задължително изисква приемане на свободното движение на хора. Така ще се влезе в противоречие с волята на мнозинството от поданиците на Нейно величество.

Въпреки че беше отбелязано нарастване на расистките изказвания след референдума, засега не е реалистично да се очакват масови изгонвания на работещи на Острова. Подобни действия биха засегнали и българите, отишли там. По-вероятно е с постепенното изясняване на ситуацията около бъдещето на Великобритания, ако такова решение бъде взето от нейните управляващи, постепенно да се търси ефект на натиск върху чужденците чрез непряка принуда като отказване на разрешителни за строеж, на социални помощи и други.

Юристите посочиха и правен проблем. Великобритания е част от ЕС повече от 40 години и за това време са се натрупали редица правни актове, които са станали част от британската правна система. Част от европейското право е директно

приложима, т.е. отказът то да бъде прилагано би породил големи пропуски в правото, които трябва да бъдат допълнени от британския парламент. Задава се въпросът дали страната разполага с достатъчно компетентни държавни служители, които да се справят с това затруднение. Оказва се, че дори и могъщи държави се сблъскват с голям проблем, породен от прехвърлянето на суверенитет. Когато разчиташ да получиш наготово указания от даден център, лесно усвояваш ролята на добър ученик, но голямото изкуство и майсторство е да се научиш как да управляваш сам.

Всъщност истински важният въпрос е защо всеки път, когато акт на брюкселската администрация бъде поставен на всенародно допитване, той бива отхвърлян. Така се случи с референдумите за Европейската конституция във Франция и Ирландия преди едно десетилетие (само година по-късно почти същият текст беше предложен под формата на Лисабонски договор). Такава беше съдбата на британското гласуване и на референдума в Нидерландия по отношение на интеграцията (при това предимно икономическа и с доста въпросителни) на Украйна.

Икономическите последици от „Брекзит" остават неясни. Със сигурност обвързаността на британската икономика с Общия пазар е огромна. Противниците на напускането посочиха спада на курса на лирата в дните след като резултатът от референдума стана ясен. Привържениците му посочиха възможностите за развиване на по-активна търговия с Британската общност и на някои големи инвестиции (например на „Боинг"), направени веднага след това. Някои финансисти оценяват, че Лондон ще остане ключов финансов център за света, докато други са на мнение, че скъсването с ЕС би имало тежки последици върху този сектор.

По-важни обаче са политическите изводи и последици.

За съжаление референдумът предпостави фалшив избор, предлагайки националната държава да решава транснационални проблеми. Това едва ли е възможно. На някои предизвикателства (финансови, климатични, офшорни зони, укриване на данъци или пране на пари) не може да има отговор поединично.

Първите реакции на европейския елит бяха за налагане на „наказателен" подход към Великобритания и за подтикване към рязко и бързо скъсване, за да се предотврати „ефектът на доминото", т.е. други страни да се „заразят" от британския опит. Самата Великобритания допринесе за това, като избра тактиката да печели време. Сам по себе този подход вероятно изглежда правилен, когато целта е да се спаси Съюзът, но той не беше съчетан с необходимия разговор за пробемите, за причините за недоволството на много граждани от сегашния вид на ЕС и за евентуалната му дълбока реформа. След срещата на френския президент Франсоа Оланд с лидерите на основните френски политически сили левият Жан-Люк Меланшон заяви, че не вижда знаци за такава дълбока промяна. Една от най-важните теми за ЕС е, че той не е решил нито една от кризите, които предизвикаха този резултат – на Еврозоната, украинската, гръцката, на демократичния дефицит. По отношение на Еврозоната например, еврото, което е достатъчно силно за страните в ядрото на ЕС като Германия, не се отразява добре на пери-

ферията (прави износа неконкурентоспособен). Същевременно обаче едно слабо евро предизвиква инфлация и други негативни явления в страните от Центъра. „ЕС има единна валута, но не и единно икономическо управление, което да се погрижи за дисбалансите в еврозоната; Шенгенска зона, но не и единен режим на граничен контрол. Тези проекти могат да бъдат довършени или прекратени, но не могат да продължат да функционират както досега", написа в „Лъндън Ривю ъф буук" Ян-Вернер Мюлер.

Друг ключов въпрос е да се засилва глобалната конкурентоспособност на ЕС, включително и чрез мащабните планове за реиндустриализация, предприети от някои страни, а не развитието на едни държави членки да става за сметка на изпомпването на работната ръка, ресурсите и капитала (чрез заливането им с внос) на други от страните от Съюза.

Последиците за България са в няколко посоки. Първата е свързана с необходимостта ротационното председателство на Съюза да се изтегли с шест месеца по-рано, което намалява възможностите за добра подготовка на администрацията. Заради това са наложителни не само бързи, но и добре обмислени, планирани и координирани действия на всички органи и институции, заети с подготовката на българското председателство. Последиците от британския референдум поставиха един доста сложен за решаване въпрос пред българското държавно-политическо ръководство. Повечето български експерти приемат, че понеже България е слаба в икономическо отношение участничка в интеграционното обединение, солидарността за нея е ключова. Страната ни следва да подкрепя всички инициативи и механизми, които насърчават солидарността. Но какво да е отношението, ако всички страни членки бъдат *задължени* да участват в даден процес? Това може да се превърне в диктат на по-силните членки върху волята на по-слабите, така че подобни крайни мерки следва да бъдат подкрепяни внимателно и след претегляне на плюсовете и минусите за българските национални интереси.

България следва категорично да се противопостави на идеите за Съюз на няколко скорости. Малко след британския референдум Германия, Франция и Италия оповестиха план, наречен „Силна Европа в несигурния свят". В него се говори за „различното ниво на амбиции" на различните държави по отношение на интеграцията. Иначе казано, отново се издига идеята за Европа на няколко скорости. Подобна ситуация би закрепила институционално непривилегирования или дори периферен статут на страната ни. Ще се очертаят кръг от страни (вероятно първите шест страни учредителки), между които интеграцията ще се засилва в различни сфери, и няколко други зони в Европа, различно отдалечени от тази ос.

Промяната на ролята на Лондон ще има отражение и върху вътрешните баланси в Европа. Южна Европа като цяло е отслабена от кризата. Поради това вероятно към евентуално ново тристранно ядро – Германия, Франция и Италия (ако Великобритания наистина напусне), ще бъде добавена и Полша. Това без съмнение обслужва американските интереси в ЕС (замяна на близкия съюзник Лондон с близкия съюзник Варшава). По-активната роля на Полша ще означава

опити за задържане на настоящия антируски вектор или дори стремеж към неговото усилване. Другите три изброени страни обаче имат по-нюансирано отношение към връзките с Москва.

Оттеглянето на Лондон може да доведе до засилване на опасенията на Франция от нарастващата немска мощ. Същевременно отношенията на Париж с Вашингтон не са леки заради френския отказ да се приеме Трансатлантическото партньорство за търговия и инвестиции в сегашния му вид.

Вследствие на този разнобой съществува вариант да се повиши ролята на НАТО като свързващ елемент между САЩ, ЕС, Великобритания и страни – кандидатки за ЕС, които вече са членки на Алианса, като Турция, Албания, Черна гора. Рисковете от такъв вариант са допълнително милитаризиране на политиката и базиран върху призмата на военните стратези във Вашингтон подход към редица проблеми, което невинаги е в съответствие с интересите на Стария континент. Този сценарий обаче зависи и от това дали ЕС ще има желание да се еманципира като самостоятелна военна сила.

Повечето международни анализатори приемат, че Русия предпочита да се договаря пряко с отделните национални правителства вместо с администрацията в Брюксел. Противно на общоприетото мнение, че Русия е заинтересована от отслабването на ЕС, влиятелният руски коментатор Геворг Мирзаян пише, че Русия предпочита по-силен ЕС по следните причини – стабилността винаги е за предпочитане; ЕС е значим търговски партньор за Москва; силен ЕС е по-вероятно да води самостоятелна и различна от американската външна политика.

Последиците за евроскептицизма засега също са неясни, както са неясни и икономическите последици. Либералните оракули веднага заявиха, че евроскептиците получават силен шамар. Те се позоваха на объркването сред лагера на зовящите за излизане и на подадените оставки на премиера Дейвид Камерън и лидера на ЮКИП Найджъл Фарадж, както и на станалия очевиден за всички твърд отговор на Брюксел. Същевременно обаче положителният резултат е тежък шамар и за брюкселската бюрокрация. Редица евроскептични лидери побързаха да призоват да бъде следван британският пример, очакват се и референдуми за независимост, например в Каталуния. Факторите, подклаждащи евроскептицизма, както вече посочихме, не са изчезнали. Към момента британският референдум малко заглъхна медийно, но бежанската политика и терористичната заплаха с почти ежеседмични атаки подхранват радикален вот.

Изключително тежка е историческата отговорност на политическите лидери – да мобилизират огромната обществена и гражданска енергия в градивни политически акции вместо да я оставят на разрушителни ксенофобия, неофашизъм и стихийни, но до нищо неводещи протести.

Светлин Русев

ЕДНОПОЛЮСЕН СВЯТ, МНОГОПОЛЮСЕН СВЯТ – СБЛЪСЪК НА ВСИЧКИ КОНТИНЕНТИ

Владимир Трифонов

Владимир Трифонов *– журналист, икономист. Изследва проблеми в областта на геополитиката, икономиката, историята и футурологията. Автор е на публикации по актуални политически и икономически въпроси и е съавтор в научни сборници.*

Русия е изправена пред безпрецедентен политически и икономически натиск, но макар все още да не предлага алтернативна идеология, тя става все по-значим фактор в глобалната политика. Въпреки икономическите си проблеми от началото на годината, Москва успя да увеличи тежестта си на глобалната шахматна дъска. В руско-украинските отношения продължава да се натрупва негативизъм. Опитът на Украйна да осъществи терористични актове в Крим развързва ръцете на Кремъл за по-твърди действия в бъдеще. Засега Руската федерация отказва „поканата за война" и залага на диалога и на дипломацията срещу плановете за разрастване на глобалния хаос.

Изнервени от изплъзващата им се хегемония, ястребите в САЩ продължават да увеличават силите на НАТО в близост до руските граници. Това засилва опасността от сблъсък между ядрените свръхдържави и в още по-голяма степен е заплаха за сигурността в Централна и Източна Европа. Промяна на враждебния американски курс все още е възможна. Евентуалният успех на кандидата на републиканците Доналд Тръмп на предстоящите през ноември президентски избори ще доведе до сериозни разместванията в елита на страната и съответно дава шанс за нормализиране на отношенията с Русия, за пренареждане на глобалната политическа и икономическа архитектура. Подобен сценарий изглежда немислим при успех на Хилъри Клинтън, която възкреси реториката от времето на маккартизма и предлага политика на още по-голямо напрежение и по-остра конфронтация с геополитическите опоненти на Америка.

Европейският съюз удължи срока на санкциите срещу Русия, но *Brexit* и съпротивата срещу подписването на споразумението за Трансатлантическото партньорство за търговия и инвестиции (ТПТИ) са сигнал, че и в Европа има влиятелни сили, които се противопоставят на САЩ и на съществуващия световен ред. Показателно е настроението в Нидерландия, където през април гражданите гласуваха срещу асоциирането на Украйна в ЕС (1). Резултатът не повлия на решението на правителството, но е факт, че в Ниската земя вече тече подписка за референдум за излизане от ЕС, който е разтърсван от мигрантска вълна и терористични атаки.

Неуспешният опит за преврат в Турция на 15 срещу 16 юли и посещението на президента Ердоган в Русия на 9 август са предпоставки за промени в геополитическата ориентация на Турция, но тепърва ще се разбере дали те ще станат факт. Засега се създава впечатление, че Анкара по-скоро се стреми да изтъргува максимално добре стратегическата си позиция, без да бърза открито да се обвърже с някоя от страните в глобалния сблъсък.

Русия възстановява водещата си роля в глобалната архитектура

Русия последователно и твърдо отстоява националните си интереси, провеждайки независима политика. Това се приема враждебно от Запада. Той за пръв път след разпада на СССР взе курс на остра конфронтация, който на моменти надминава и най-мрачните години на Студената война. Причината е очевидна – примерът на Руската федерация печели симпатии и може да бъде заразителен. Затова и основният удар на глобалисткия елит е насочен срещу нея. Завръщането на Крим в Русия и подкрепата за ДНР и ЛНР са само необходимият повод за враждебните действия на САЩ и ЕС, но курсът към интензификация на конфликта с Русия започна още преди кризата в Украйна.

Изострената външнополитическа обстановка съвпада с важен етап от развитието на Русия, в който тя от единствен опонент на сегашния глобален хегемон се превръща в един от полюсите на бъдещия многополюсен свят. Руската федерация разполага с ядрен щит и с огромни природни ресурси, но със сигурност ще усили международните си позиции, ако осъществи фундаментални икономически промени и предложи на света нова голяма идея, нов проект за развитие, алтернатива на налагания от англосаксонците неолиберален модел.

Поглед към историята показва, че Русия е постигала най-големите пробиви в развитието си именно в условията на външна заплаха. Затова натискът на Запада и икономическите санкции са по-скоро плюс, отколкото минус и са допълнителен стимул за развитието ѝ. Освен това последните месеци разсеяха впечатленията, че Западът е единен в отношението си към Русия, независимо от преобладаващата враждебна реторика. В неговите редици също има сериозни противоречия. Очевидно съществуват влиятелни сили, които не приемат доларът да бъде единстве-

ната резервна световна валута и искат фундаментални промени в глобалната финансова система – тя да бъде разделена на валутни зони, а притокът на инвестиции в отделните региони да се осигурява чрез емисиите на валути в самите тях. Ролята на Русия за подобен развой е ключова, нейната военна мощ респектира САЩ и е необходимият гарант за осъществяване на проекта за изграждане на многополюсен свят. От друга страна, разпадът на съществуващата финансова система ще даде шанс на Русия да се превърне в център на една от бъдещите валутни зони. Авторитетният руски икономист Михаил Хазин смята, че при подобен сценарий икономиката ѝ ще престане да зависи от нефтения сектор и ще се крепи на три основни стълба – селското стопанство, състоящо се от големи предприятия, големите високотехнологични предприятия, свързани с военнопромишления комплекс, и иновационното машиностроене в малките компании, обединено с образователните технологии (2).

Най-съществения проблем за Русия сега е сериозното разминаване между амбициозната ѝ външна политика – Москва е най-активната сила, противопоставяща се на Вашингтон, и вътрешната ѝ икономическа политика, която все още е в плен на неолибералните догми. Според някои от водещите икономисти в страната, начело със съветника на президента Путин академик Сергей Глазиев, Русия трябва да ги отхвърли, за да направи пробив в бъдещето. Експертите са убедени, че пътят напред минава през задължителни реформи, смяна на съществуващия финансово-икономически блок и изграждане на финансово-икономическа система на нови принципи.

Подобно е мнението и на много чуждестранни анализатори. „Санкциите, които Вашингтон наложи на Русия и принуди Европа също да ги наложи, показаха как неолибералната икономика работи срещу Русия. Призивите за високи лихви и строги икономии потопиха руската икономика – при това напълно ненужно. Рублата беше повалена от изтичането на капиталите и в резултат неолибералната Централна банка прахоса валутните резерви на Русия в опит да подкрепи рублата, но всъщност с това поддържаше изтичането на капиталите", отбелязват по този повод американците проф. Майкъл Хъдсън и д-р Пол Крейг Робъртс (бивш заместник-министър на финансите на САЩ по времето на президента Роналд Рейгън) (3). Двамата дават предложение за пътя, по който трябва да се върви – отхвърляне на зависимостта от Запада, тоест към автархия. „Самодостатъчност означава да няма зависимост от вноса или зависимост от чужди капитали за инвестиции, които могат да бъдат финансирани от Руската централна банка. Това означава също оставането на стратегически сектори на икономиката в обществени, а не в частни ръце. Някои основни инфраструктурни услуги следва да бъдат предоставени на икономиката като разходи, на базата на субсидии или свободно, а не с обръщане към чуждестранни собственици, които придобиват монопол чрез наем" (4). Независимо от вътрешноикономическите си проблеми, за което дял имат и наложените от Запада санкции, във външната си политика Русия методично работи за изграждане на многополюсен свят. Тя полага

сериозни усилия, за да увеличи военната си мощ, но винаги дава приоритет на конструктивната дипломация и мирното решаване на острите глобални противоречия, ръководейки се от принципите на международното право въпреки все по-агресивните действия на САЩ и увеличаващото се присъствие на части на НАТО до границите ѝ. Показателно в това отношение е обръщението на външния министър Сергей Лавров към Америка от 17 август: „Ще отнеме време, и както всеки болен оздравява, така и нашите отношения ще се върнат към нормалната си траектория." Той посочи, че за това е необходимо САЩ „да се освободят от русофобската параноя" и да се откажат да спекулират с „инстинктите от времето на маккартизма" и Студената война (5).

Със сигурност Лавров си дава сметка какви са целите на Съединените щати, но подобни изявления, както и другите жестове на добра воля от страна на Русия са сигнал към здравомислещите сили на Запад, че във време, в което човечеството е изправено пред големи предизвикателства като тероризма, екологичната катастрофа и икономическата криза, политиката на радикална конфронтация и фанатичен глобализъм може само да направи проблемите още по-сериозни. Разумният изход е в постигането на баланс между интересите на основните глобални играчи и то изграден така, че да позволява да се вземат конструктивни решения за най-неотложните проблеми на планетата. Русия не може да си позволи да прави отстъпки, но продължава да търси възможности за сътрудничество, използвайки всички опорни точки, дори когато противоречията са сериозни. Красноречив пример за това са възстановяващите се отношения с Турция, независимо че по някои въпроси позициите на двете страни не съвпадат.

Не е случайно, че президентът Владимир Путин поставя особен акцент на връзките със страните, които желаят да вървят по свой собствен път на развитие или са в обтегнати отношения със Запада. Русия търси партньорство и с всички здравомислещи сили в САЩ и ЕС, но ключова роля в политиката ѝ заема опитът да се създаде система от специални отношения с държави, чийто политически модел се различава от модела на западната либерална демокрация – като Китай, Беларус, Иран, Египет, Турция, бившите съветски републики в Средна Азия и други.

При това Москва използва различни инструменти, включително енергийни инвестиции, военно присъствие, както и „мека сила" като популярния вече и извън пределите на Русия канал *RT*. Активизацията на медийния фронт е от изключително значение, много е важно позицията на Москва да достига не само до водещите политици, но и до обикновените хора по целия свят.

Президентът Путин е подложен на огромен натиск, но разполага и със сериозни козове. Той има всички основания да разчита на реакция на елитите в Европа, които са недоволни от натрапените им от САЩ санкции срещу Русия и се опасяват, че продължаващите провокации на Украйна срещу ДНР и ЛНР увеличават опасността от по-мащабна война. Путин със сигурност разбира, че доверието към САЩ постепенно ерозира поради натиска им върху европейските държави за вземане на решения относно политиката към Руската федера-

ция и имигрантската вълна. Авторитетът на Русия нарасна и заради успешното включване във войната с джихадистите в Сирия – намесата ѝ имаше значително по-сериозен ефект от действията срещу ИДИЛ, предприети от оглавяваната от САЩ коалиция от 60 държави.

Разпадът на СССР бе не само най-голямата геополитическа катастрофа, но и събитие, което наруши глобалния баланс и оказа огромен психологически ефект в целия свят и особено върху политическите елити. Голяма част от тях все още живеят с убеждението за всесилие на Запада и се нуждаят от увереност, че случилото се през 1989 г., когато Москва доброволно сдаде геополитическите си позиции, няма да се повтори. Затова и най-големите доброжелатели на Русия с повишено внимание следят за твърдостта и настойчивостта, с които ще преследва целите си, ще отстоява позициите си и ще се справи с петата и шестата колона в страната, които бяха основна причина и за трагедията през 1991 г. Колко сериозна заплаха са те се разбира както от враговете, така и от приятелите на Руската федерация. Д-р Пол Крейг Робъртс отбелязва, че „отказът на Русия да признае независимостта на ДНР и ЛНР през пролетта на 2014 я е довел до това, тя да изглежда слаба пред Запада, а именно това бе причината за удължаване на конфликта". Според него този неуспех на Путин се дължи на съветите на „атлантическите интеграционисти", на хората, за които Русия няма никакво значение, ако не е част от Запада (6).

Очевидно е, че „прозападната партия" е заплаха не само за бъдещето на Русия, но и за проекта за многополюсен свят, който е немислим без военната мощ на Москва. Необходимостта от промени и мобилизация на обществото се подчертава от редица водещи анализатори. „Русия е бременна със сериозна реструктуризация на управляващия слой, да кажем така. Или да употребим любимата дума на „реформаторите" – „оптимизация". Тъй като този процес е закъснял, то той може да бъде осъществен или в режима „1917", или в режима „1937", отбелязва по този повод академик Андрей Фурсов (7), който уточнява, че няма предвид „разстрели, а ротация на кадрите и наказание за корупционерите".

Със сигурност предизвикателствата се осъзнават и от руското ръководство, а президентът Владимир Путин вероятно търси и трети вариант, с който да проведе нужните реформи, без да се налага да прибягва до радикални средства. Руският лидер направи няколко важни промени в държавната администрация през лятото. Знакова е рокадата в министерството на образованието – министърът Дмитрий Ливанов бе заменен с Олга Василева, известна със своя патриотизъм и почитта си към традициите и православните ценности (8). Внезапната проверка на бойната готовност в края на август и проведените през септември учения „Кавказ 2016" пък са предупреждение за потенциалните агресори.

Русия е изключително активна на глобалната сцена, в която води многопосочна дипломация, с особен акцент на отношенията с Китай, независимо от намалелия финансов обем на стокооборота между двете страни. Тенденцията е към задълбочаване на сътрудничеството им в енергийната и във военната сфера. Двата

колоса са обединени от общата заплаха в лицето на все по-агресивното поведение на САЩ и сателитите им в Европа и в Южнокитайско море.

Най-голямото външнополитическо изпитание за Москва сега е украинският въпрос, заплахата от тежка война с нейната съседка. Руската федерация прави всичко възможно, за да избегне братоубийствения конфликт, но процесите на изграждане на нова украинска идентичност, която е радикално антируска, вече са в ускорен ход. Това е мина, която Западът може да активира тогава, когато намери за добре. Показателно е и продължаващото напрежение в Донбас, което не само отнема живота на много невинни хора, но и създава перманентна несигурност по руската граница.

Санкциите срещу Русия ще останат, независимо дали ще се изпълнят Минските споразумения

През последните две години Западът неизменно свързваше санкциите срещу Русия с изпълнението на Минските споразумения, подписани първо през септември 2014 г. и редактирани през февруари 2015 г. Колко неискрена е тази позиция стана ясно от признанието на представителя на ЕС в Украйна Ян Томбински, който в края на престоя си в страната откровено заяви пред „Радио ЕС", че санкциите всъщност не са свързани с Минските споразумения, а удължаването им не зависи от това ще се придържа ли Русия към тях, или няма (9). Откровението на поляка едва ли ще предизвика сериозен обществен отзвук, още повече че двуличието и двойните стандарти са неразривно свързани с политиката на Запада от векове.

Що се отнася до самите Мински споразумения, на практика те се изчерпаха, като така и не донесоха мир в Донбас. Украинската армия продължава да обстрелва територията на ДНР и ЛНР, а през август Киев прибягна дори към терористични действия, взривявайки автомобила на президента на ЛНР Игор Плотницки (10). Възмутителна е и организираната водна блокада на редица населени пунктове в ЛНР (11). Но най-голямата провокация на Украйна бе изпратената на 7 август диверсионна група в Крим, която бе обезвредена, но с цената на живота на двама руски военнослужещи (12). Озадачаващото със своята наглост действие предизвика ответна реакция от президента на Русия Владимир Путин, който свързва опита за терористичен акт на Киев с нежеланието или невъзможността на Украйна да изпълни споразуменията от Минск. „Ясно е защо е било направено това: защото (в Украйна) не искат или не могат по някаква причина да изпълнят Минските споразумения. И не са в състояние да обяснят на собствения си народ съществените грешки в социално-икономическата политика" (13), поясни Путин и подчерта, че Русия няма да остави без отговор подобни действия. Той изрази скептицизма си към продължаването на преговорите при досегашния им формат. „Смятам, че за всички вече е очевидно, че властите в Киев не търсят начини за решаване на проблемите с преговори, а преминават към терор", отбеляза руският лидер (14).

Украйна отрече всички обвинения (15), но последствията от инцидента не закъсняха. Руският президент се отказа от планираните разговори в „Нормандски формат" на срещата на Г-20 в Китай. Путин едва ли си прави илюзии, че е възможен сериозен прогрес в преговорите, които, със или без Киев, вероятно ще се проведат през есента. Досега Франция и Германия с нищо не показаха, че съчувстват на Русия след провокацията в Крим. Каквото и да стане, те не си позволяват да порицаят Украйна, а призивът на Париж, Москва и Киев да свалят напрежението чрез диалог (16) изглежда нелеп, най-малкото защото поставя на една плоскост престъпника и жертвата. Но още по-враждебна е позицията на САЩ, които твърдят, че руските обвинения към Киев са недоказани (17). Напротив, обосновавайки се с конфликта в Украйна, в началото на септември Вашингтон разшири санкциите си срещу Русия. Промените засягат над 80 компании и организации (18).

Западът си затваря очите за нарушенията на Киев и постоянно обвинява Русия в неизпълнение на Минските споразумения, независимо че тя не е страна в тях. Оланд и Меркел периодично напомнят на Киев, че трябва да ускори призивите за изпълнение на Минските споразумения, ала посланията им са твърде размити. „Ние обсъдихме ситуацията в Украйна и препятствията, които пречат за изпълнение на Минските споразумения. Напомнихме, че е необходимо да се спазват точките в споразуменията относно режима за прекратяване на огъня и размяната на военнопленници, както и да се положат усилия, за да се проведат избори в източната част на Украйна", заяви Оланд през март (19). Но подобни изявления не са съпътствани от реални действия и Париж просто няма лостове да убеди Киев да предприеме необходимите стъпки.

Украинският президент Петро Порошенко е принуден да лавира между вътрешната опозиция, недоволството на масите и перспективата за още по-сериозна конфронтация с Русия. Това обяснява опита му да се оправдае в разговор с президента на Казахстан Нурсултан Назарбаев, че не може да изпълни споразуменията от Минск заради съпротивата във Върховната рада, където няма мнозинство (20). Политическата криза в страната се изостри след 10 април, когато министър-председателят Арсений Яценюк подаде оставка, а мястото му бе заето от Владимир Гройсман. Несъмнено в сформираната след това коалиция има много разногласия, но те не биха попречили да се приемат необходимите решения, ако има желание за това както от вътрешнополитическите сили, така и от външните покровители на Украйна, която на 4 август отхвърли предложения ѝ от Русия нов посланик – Михаил Бабич, на мястото на отзования Михаил Зурабов.

Обяснението на Порошенко звучи съмнително, защото противоречи на многократно изявяваната преди това от него увереност, че ще убеди депутатите да променят Конституцията и така юридически да се гарантират децентрализацията и особеният статут на Донбас. Факт е, че въпреки липсата на мнозинство, той бързо прокара редица други закони – за декомунизацията например, за които дори му бе необходимо конституционно мнозинство. Значението на изреченото от Порошенко не бива да се надценява. Преди разговора си с Назарбаев

той направи други изявления с противоположен смисъл. Например през юли той заяви: „Украйна ясно доказа, че е изпълнила 95% от всичките си задължения и 100% от задълженията си в сферата на сигурността. В тази ситуация за нас е жизненоважно Русия да изпълни критериите за сигурност, за да задейства политическия процес" (21). Тези диаметрално противоположни изказвания намаляват тежестта на думите на Порошенко, те основателно не може да бъдат приемани сериозно. Вероятно това и провокацията в Крим са причината президентът Путин да прекрати комуникацията си с колегата си от Киев (22).

За да се разбере случващото се, трябва да се има предвид, че ключовата 11-а точка от Минските споразумения предвижда: „Да се проведе конституционна реформа в Украйна, която да влезе в сила в края на 2015 година. Основен елемент в нея е децентрализацията (с отчет на особеностите на отделните райони на Донецката и Луганската област, съгласувани с представители на този регион). Както и приемането до края на 2015 г. на постоянно законодателство за особения статут на отделни райони на Донецката и Луганската област в съответствие с мерките, указани в бележките." Едва след изпълнението на този пункт трябва да последва „възстановяване на пълния контрол над държавната граница от страна на правителството на Украйна във всички зони на конфликта, което трябва да започне в първия ден след местните избори и да завърши след всеобщото политическо регулиране (местни избори в отделните региони на Донецката и Луганската област на базата на законите на Украйна и на конституционната реформа), което включва точка 9 от Минските споразумения (23).

Вероятно основна причина за провала на Минските споразумения е въпросът за контрола на границата с Русия. „Докато границата не бъде под контрола на украинските сили, никакви изменения на ситуацията в Донецката и Луганската област не може да има. Ако Украйна вземе под контрол границата, ще проведе тотална чистка, ще арестува или унищожи всички, които намира за нелоялни. Ще бъде проведена интензивна дерусификация", смята украинският политолог Олег Соскин (24). „Ако Порошенко опита да предприеме някакви действия, без да установи контрол над границите, той ще бъде свален до една седмица", убеден е Соскин (25). Мнението изглежда основателно с оглед на националистическата истерия в Украйна, но то не отчита интересите на ДНР и ЛНР и не може да бъде мотив за фундаментална промяна на вече подписаното споразумение в Минск.

При създалата се ситуация трябва да се допусне възможността за преразглеждане на съществуващите точки в споразуменията и за смяната им с други, както и за приемане на някакъв нов формат, който би бил в състояние по-силно да влияе на Киев. „Провалът на Минските споразумения може да има сериозни последствия и да е начало на възобновяването на пълномащабните бойни действия. Необходимо е да се търси начин за влияние на Киев, за да изпълни Минск 2", коментира представителят на ДНР в Минската преговорна група Денис Пушилин (26).

А колко сериозни са тези заплахи се разбира от заявленията на Порошенко на 18 август, че ще обяви военно положение и мобилизация, ако ситуацията в Донбас

и Крим се изостри (27). Веднага след изявлението на Порошенко посланикът на САЩ в Киев Джефри Пайет обеща, че американска помощ за Украйна ще бъде предоставена в близките дни. „Ще се въздържа да съобщя дали оръжието ще е смъртоносно, или не. Отбранителните системи, които доставяме (системите за нощно виждане), вече изиграха важна роля в решаване на конфликта в югоизтока (28). Засега официално Вашингтон оказва военна помощ на Киев само под формата на облекло и оборудване. Американски, британски и канадски инструктори провеждат обучение на бойците на Националната гвардия. Посланикът на Украйна в САЩ Валери Чали е уверен, че въпросът за доставките на летално оръжие може да бъде разгледан от Вашингтон след президентските избори, и се надява на съвместно производство на оръжие от Украйна и САЩ (29).

Очевидно е, че Киев няма намерение да изпълнява ангажиментите си. „Ако дадем на Донбас автономия, както иска Русия, то това ще е път към федерализация на Украйна, към нейното отслабване и разделяне. Такава е целта на Русия. Това ще бъде легитимация на руския протекторат в Донбас. След това стратегията на РФ ще бъде да се върне този протекторат в Украйна като троянски кон", сподели външният министър Павло Климкин пред *Deutsche Welle* на 1 септември (30).

Минските споразумения са в задънена улица, нито една от целите им не е изпълнена, включително освобождаването на военнопленниците. Всичко, което се случи след „Минск 2", показва, че каквото и споразумение да е постигнато с Украйна, то няма сериозна стойност. И не бива да се забравя, че тя се съгласи на Минските споразумения само поради заплахата да загуби значителна територия, още повече че армията ѝ бе разгромена. Сега армията на Украйна е по-силна и евентуален въоръжен сблъсък със сигурност ще е много по-тежък и кръвопролитен.

Киев е напълно зависим от менторите си във Вашингтон, той постоянно увеличава военното си присъствие по границата с ДНР и ЛНР и прави опасни провокации независимо от договореното примирие, което започна на 1 септември. Но по-вероятно изглежда конфликтът да бъде решен, по мирен или по военен път, след президентските избори в САЩ. Евентуалното избиране на кандидата на демократите Хилъри Клинтън на практика ще означава ескалация на напрежението – антируската риторика е крайгълен камък в предизборната ѝ кампания. Очевидно е, че силите, които стоят зад нея, няма как да дадат заден ход, те са вложили толкова много в проекта Украйна с надеждата, че страната ще се превърне в таран за унищожение на Русия. На друго мнение е кандидатът на републиканците Доналд Тръмп, който заема далеч по-умерена и диалогична позиция и смята, че това, което се случва, е в много по-голяма степен проблем на Европа, отколкото на САЩ. На Тръмп не му импонира САЩ да „застават срещу Русия заради Украйна, докато Германия си седи най-спокойно и си получава гориво от Русия" (31). Разумно е мнението на Тръмп и за ситуацията с Крим. В края на юли той изрази готовност – ако спечели изборите – да разгледа статута на полуострова, а след яростните атаки на американските медии пояс-

ни, че няма намерения да предизвиква глобален военен конфликт. „Имам предвид дали искате да върнете нещата назад? Искате ли Трета световна война, за да го върнете (Крим) обратно на Украйна?" (32), подчерта Тръмп, чиято кампания се саботира и от част от върхушката на Републиканската партия, която симпатизира на глобалисткия еднополюсен проект и пряко или косвено подкрепя Хилъри Клинтън.

Както и да завърши борбата за президентския пост във Вашингтон, несъмнено събитията в Украйна засега се развиват благоприятно за САЩ. Украйна, с изключение на Крим, който вече е част от Русия и ДНР и ЛНР, ускорено се отдалечава от пределите на руския свят и Москва ще трябва да положи много сериозни усилия, за да я върне в него.

Америка получи възможността да използва населението и ресурсите на страната за бъдещ конфликт с Русия, който тя, благодарение на пълния си контрол над управляващите в Киев, може да разпали точно тогава, когато ѝ е най-необходимо – например за да възпрепятства възможността Русия да изглади отношенията си с Европа или когато трябва да отклони силите ѝ от конфликта в Близкия изток.

На този етап изглежда по-логично Вашингтон да възпира Киев от разпалването на по-голяма война, която би довела до разгром на Украйна и до установяване на проруски режим. При подобен сценарий САЩ биха загубили влиянието си в региона. Но създалата се ситуация – бавно течаща война, позволява на американците да държат под напрежение Русия, постоянно да я обвиняват пред международната общност, да ангажират нейни ресурси с ДНР и ЛНР и така да ѝ пречат да фокусира усилията си в други важни точки.

ЕС е на кръстопът за суверенитета си и за отношенията си с Русия

Европейският съюз продължава да се разкъсва от противоречия. От една страна, той не противодейства активно на миграцията, а от друга – трудно се противопоставя на тероризма, терористичните актове в страните от ЕС зачестиха през тази година. Липсата на адекватна политика в Брюксел е причината за *Brexit* и за увеличаване на тежестта на несистемните движения, които сега са предимно десни и националистически, като Националния фронт във Франция, Алтернатива за Германия във Федералната република, Партията на свободата в Австрия и други. Но най-сериозното събитие несъмнено е вотът за излизане от ЕС на референдума, проведен на 23 юни във Великобритания. Той вероятно ще бъде оценен като ключов момент в историята, каквото и да се случи по-нататък. Това бе истински шамар за самозабравилите се евробюрократи, отдавна загубили връзка с обикновените хора и обслужващи интересите на транснационалните корпорации. Случилото се е сигнал, че Великобритания е амбицирана да увеличи своята субектност в голямата политика. Страните от Британската общност са 53, а населението им е над 2,3 млрд. души. Лондон продължава да е

сред водещите глобални финансови центрове, а интересите на Великобритания невинаги съвпадат с интересите на САЩ. Случилото се в нея несъмнено е част и от водещата се борба „за" и „против" подписването на Трансатлантическото партньорство за търговия и инвестиции. За Америка е желателно Европейският съюз да бъде отслабен дотолкова, че да подпише това крайно неизгодно за него споразумение. Ако то влезе в сила, дори най-развитите държави в Съюза ще се озоват в положението, в което се оказаха страните от Източна Европа след 1989 г. – те ще бъдат деиндустриализирани, тъй като няма да издържат на конкуренцията на американските корпорации. Очевидно този сценарий не се харесва на значителна част от европейските политически и икономически елити, които ще се стремят или да укрепят ЕС с цел да го превърнат в самостоятелен геополитически субект, със собствена армия и стратегия за развитие, или да го разрушат, запазвайки най-жизнеспособното ядро (Франция, Германия, Белгия, Холандия, Люксембург и Италия). Бъдещето ще покаже дали все още е възможно Съюзът да бъде спасен и реформиран, така че да получи нова роля в глобалната политика. Това е трудна задача – неговите основи са дълбоко порочни, в тях икономиката е поставена пред всичко, без да се отчитат опасностите, които крие подобен подход. „Истината е, че Европейският съюз никога не се е стремил да се превърне в самостоятелен силов център, а просто в голям пазар, в пространство за свободна търговия, организирано около ексклузивния принцип за човешките права, без наличието на някаква колективна обвързаност или лоялност към европейската общност като такава. Още от самото начало ЕС се изграждаше на основата на икономиката и търговията, вместо на политиката и културата. Водещата идея беше, че „икономическото европейско гражданство" автоматично ще доведе и до политическо гражданство. Всъщност се случи точно обратното", пише по този повод френският философ и геополитик Ален дьо Беноа (33).

Засилващата се миграционна вълна и все по-сериозните разногласия между новите и старите членки на Съюза правят бъдещето му да изглежда все по-мрачно и непредвидимо.

Що се отнася до Великобритания, тя има всички шансове да се превърне в един от полюсите на бъдещия многополюсен свят и независимо от специалните си отношения със САЩ със сигурност ще остане вярна на фразата на лорд Палмерстън „Англия няма вечни врагове или вечни приятели, а вечни интереси".

Със сигурност Лондон ще продължи антируския си курс и след *Brexit*. Още в едно от първите си изявления новият британски премиер Тереза Мей се закани, че при нужда ще използва атомно оръжие срещу Русия, тя обеща и сериозна модернизация на ядрения потенциал на страната (34). Въпреки това изявление не бива да се забравя, че Великобритания и Русия бяха съюзници не само в Първата и Втората световна война, но и по време на Наполеоновите войни. Тоест исторически погледнато, двете флангови държави в Европа винаги са оставяли настрана своята вражда, когато на Стария континент се е появявала сила, способна да установи хе-

гемония – независимо дали това е Франция, или Германия. Важно е да се отчита, че Великобритания запазва огромното си влияние в Индия, а още от края на 60-те години на XX век активно инвестира в Китай и изгражда солидно партньорство с Поднебесната (35). Показателна е визитата на китайския лидер Си Дзинпин в Лондон през 2015 г. Всичко това е сигнал, че част от елита в Лондон може да си партнира с Пекин и Делхи, в отделни случаи – дори с Москва, по пътя към създаване на многополюсен, а съответно и мултивалутен свят, в който ще бъде премахната глобалната хегемония на долара.

Колкото и удивително да е, предвид печалния ѝ исторически опит, флагман на русофобската вълна в Европейския съюз е Германия. Берлин се държи крайно враждебно към Кремъл, независимо от опитите на външния министър Франк-Валтер Щайнмайер да възстанови партньорството с Русия и от срещата му с неговия руски колега Сергей Лавров в Екатеринбург през август. Щайнмайер смекчи позицията си към Москва след острите си изявления през 2014 г. Той подчерта колко е важно Русия и Германия да си партнират (36) и още през юни заяви, че ЕС би трябвало постепенно да отмени санкциите, наложени на Русия заради завръщането на Крим в нейния състав и конфликта в Донбас. Той смята, че това може да стане при всяка стъпка на Москва за реализиране на договореностите от Минск – за уреждане на най-тежката международна криза от края на Втората световна война насам. Подходът „всичко или нищо" не върши работа, макар да звучи ефектно. На обвинението, че изглежда като „адвокат на Кремъл", той отвръща: „Трябва да сме способни на общи действия, ако искаме да намерим решение на други големи конфликти като този в Сирия например" (37). Това обяснява и защо социалдемократът се изказа остро против ученията на НАТО в Източна Европа. „Заблуждават се тези, които смятат, че символичният танков парад по източната граница на Алианса ще гарантира сигурността. Не бива да се дава повод за подновяване на предишната конфронтация", коментира германският дипломат по повод маневрите *Saber Strike* (13–21 юни) и *Anakonda-2016* (7–17 юни) с десетки хиляди военни, от които американските сили са близо половината (38).

Позицията на Щайнмайер, ако не е дипломатическа хитрост, е лъч светлина на фона на нарастващото напрежение в Източна Европа и в Близкия изток, но значението на действията му не бива да се преувеличава. Ангела Меркел има абсолютно противоположна гледна точка. „Няма основание санкциите на Европейския съюз срещу Русия да бъдат отменени, защото Москва не е изпълнила всичките си ангажименти за успокояване на ситуацията в Украйна по силата на споразуменията от Минск", заяви канцлерът на 19 август. По думите ѝ, Русия е предизвикала голяма криза, като е анексирала Крим и е подкрепила сепаратистите в Източна Украйна. „Европа трябваше да реагира на това нарушение на основни принципи", настоя Меркел, която следва подобен антируски курс от началото на кризата в Украйна (39). Показателен е и фактът, че немската преса е най-русофобската от страните в цяла Европа (40).

Всичко това дава основание да се разбере, че в самата Германия има сериозни противоречия, които ще нарастват. От една страна, това е Меркел и проамериканското лоби, а от друга – политици като Щайнмайер и вицеканцлера Зигмар Габриел, който отбеляза, че „преговорите за ТПТИ се провалиха, но никой не иска да го признае" (41). Срещу канцлера се обявяват и все по-голям брой редови граждани (42), които са недоволни от мигрантската вълна, и промишленият капитал, който търпи сериозни загуби заради санкциите на Русия и настоява Германия постепенно да се освободи от зависимостта от Америка и да възстанови своята международна субектност. Знаков е резултатът на парламентарните избори в родната провинция на Меркел – Макленбург–Предна Померания. На вота, състоял се на 4 септември, спечелиха социалдемократите, следвани от Алтернатива за Германия, а християндемократите останаха едва трети (43).

Подобни противоречия има и в други европейски държави. За необходимостта от снемане на санкциите срещу Русия се произнесоха и парламентите на четири италиански региона (Венето, Ломбардия, Лигурия и Тоскана) (44), но тяхната позиция не съвпада с официалната позиция на Рим. Сходна е ситуацията и във Франция. Долната камара на френския парламент (45), а на 8 юни и горната камара – сенатът на Франция, също приеха резолюции, които призовават за постепенно снемане на санкциите срещу Русия, паралелно с реализацията на Минските споразумения (46). Париж е изключително активен в борбата срещу ТПТИ. „Честно казано, споразумение за трансатлантическо партньорство не може да има", заяви френският премиер Мануел Валс на среща с избиратели в Белвил-сюр-Мер на 27 юни (47). В края на август пък Франсоа Оланд отбеляза, че „провеждащите се разговори между ЕС и САЩ не могат да бъдат завършени до края на настоящата година. Небалансираността на споразумението е очевидна, Франция няма да го подкрепи" (48). Но въпреки тези изявления, председателят на ЕС Жан-Клод Юнкер обяви на 4 септември, че преговорите по ТПТИ ще продължат (49).

Сериозно движение както за излизане от ЕС, така и срещу санкциите срещу Русия има и в Нидерландия, която е първият търговски партньор на РФ в Европа. На 6 април в Нидерландия се проведе референдум, в който 61% от гласувалите се обявиха срещу асоциацията на Украйна с ЕС (50). Тяхното мнение не бе уважено от правителството на страната, начело с премиера Мартин Рюте, но е показателно за настроението на хората.

Лидерът на Партията на свободата Герт Вилдерс обеща страната му първа да отмени санкциите срещу Русия, ако излезе от ЕС. Партията на свободата е трета по влияние в страната, но сега е първа по рейтинг, дори готви проект за референдум, който да е аналогичен на британския. Въпросът е има ли *Nexit* шанс за успех? „Благополучието на нашата страна зависи от нашата самостоятелност и от възможността сами да вземаме решения. Събитията през последните месеци показаха, че ние сме длъжни по-скоро да решим въпроса за референдума за членство в ЕС. Брюксел не бива да ни диктува с кого да имаме

икономически и политически решения", подчерта Вилдерс. Той изтъкна: „Възстановяването на връзките с Русия е приоритетно направление за традиционно търговска страна, каквато е Нидерландия. ... Днес снемането на антируските санкции е необходимо условие за нашето благополучно бъдеще" (51).

Проблемът е, че дори нидерландският парламент да гласува за спиране на санкциите, юридически ситуацията няма да се промени, защото в ЕС действа принципът за върховенство на правото на ЕС над националната правна система. Необходимият суверенитет може да бъде осигурен само в случай, че се състои референдум за възможно излизане на Нидерландия от ЕС, за който вече е измислен и неологизмът *Nexit*, по аналогия с британския *Brexit*.

Темата за излизане от ЕС стана предмет на обсъждане и в някои страни от „Нова Европа". На 1 юли подобен призив отправи президентът на Чехия Милош Земан (52). Вече е известно, че дори страхът от наказания за нарушение на санкционния режим не отказва европейския бизнес от опитите му да търгува с Крим. Проведените разследвания посочват много случаи на влизане на европейски съдове в пристанищата на полуострова. Оказва се, че именно в морската търговия има редица удобни вратички, които позволяват тайно да се заобикалят въведените от ЕС санкции (53).

Всички тези факти показват, че държавите в Европа са пред вземане на съдбоносни решения, но най-вероятно примерът на Великобритания може да бъде последван едва след като страната оформи излизането си от ЕС и в Европа има по-голяма яснота какви ще бъдат последствията.

Логичен е изводът, че подобряването на отношенията на държавите от ЕС с Русия ще бъде облекчено, ако Великобритания бъде последвана и от други страни, които да могат да вземат суверенни решения.

САЩ бяха в основата на кампанията срещу *Brexit*, те ще са в основата и на кампанията в Нидерландия, където с помощта на влиятелните медии ще обясняват колко е опасно това. Очевидно в съществуващия си вид ЕС е една намираща се под силното влияние на САЩ структура, която дори и да има сили, които искат затопляне на връзките с Русия, възможностите им засега не са съпоставими с възможностите на американското лоби. То ще продължи да работи за движението на ЕС към федерализация, но този курс може да доведе до обратен ефект и да се превърне в жокер на същинските „проевропейски" сили, които се борят за повече суверенитет или за отделяне на страните си от Съюза. „ЕС не само сне икономическите бариери, но отделните страни загубиха самостоятелността на своя външнополитически курс. Те станаха по-зависими от другите, по-големите страни. Днес малките страни в Съюза се подчиняват на Германия, Франция и Италия, които от своя страна са контролирани от Америка", обобщава ситуацията политологът и професор в руската Академия на военните науки Сергей Судаков (54).

НАТО засилва несигурността и нестабилността в Европа

Срещата на НАТО във Варшава на 8 и 9 юли затвърди впечатлението, че през последните години Северноатлантическият алианс е основна заплаха за сигурността на Европа наравно с имигрантската вълна и разпространяването на радикалния ислям. Русия недвусмислено бе обявена за враг номер 1 за държавите от Алианса в приетото официално комюнике след срещата в полската столица. Показателно е също, че в него „Ислямска държава" бе посочена едва на трета позиция. Това не бе нещо неочаквано, защото още през февруари американският президент Барак Обама подреди заплахите по подобен начин. Съвпадението показва кой е всесилен властелин в северноатлантическата организация (55).

Най-тревожното на срещата е, че с безпрецедентната по враждебността си реторика НАТО официално определи Русия за агресор, а използваната терминология в едни други времена би била равнозначна на директно обявяване на война. „Агресивните действия на Русия, включително и провокативните ѝ военни действия в периферията на територията на НАТО, демонстрират желание за постигане на политически цели чрез заплахи и с използване на сила и са източник на регионална нестабилност, представляват фундаментално предизвикателство към Алианса, уронват евро-атлантическата сигурност и заплашват нашата дългогодишна цел за свободна и мирна Европа" (56), пише в официалното комюнике на НАТО, където се пояснява и какви конкретно са „прегрешенията" на Русия. „Дестабилизиращите действия и политики на Русия включват: продължаваща незаконна и нелегитимна анексия на Крим, която ние няма да признаем и призоваваме Русия да промени това; нарушаване на суверенните граници чрез сила; съзнателна дестабилизация на източната част на Украйна; мащабни противоречия с духа на Виенския документ и провокативни военни действия в близост до границите на НАТО, включително в районите на Балтийско и Черно море и Източното Средиземноморие; безотговорна и агресивна ядрена реторика, военна концепция и базово позициониране; повтарящи се нарушения на въздушното пространство на съюзническа територия. В допълнение, военната намеса на Русия, значителното военно присъствие и подкрепата на режима в Сирия, съчетани със засиленото присъствие в Черно море, създават още рискове и предизвикателства за сигурността на съюзниците и проектират засилено влияние на Русия в Източното Средиземноморие" (57).

На съвестта на експертите на НАТО ще тежи доколко твърденията им отговарят на истината. Факт е, че Алиансът обяви, че въвежда четири нови батальона в Полша, Литва, Естония и Латвия, като числеността на всяка една от отделните бойни единици ще бъде между 800 и 1000 души. На този фон звучи странно уточнението, че НАТО не иска конфронтация и ще продължи да търси диалог с Русия. Подобни безсмислени фрази едва ли могат да успокоят някого. Измина четвърт век от края на Студената война, а НАТО продължава да се разширява на Изток, независимо от липсата на опонент, какъвто преди бе Варшавският договор. Предстои в Алианса да влезе Черна гора, а НАТО вече интензивно увеличава военното

си сътрудничество с Грузия и Украйна. Той има апетити да приобщи към себе си Швеция и Финландия и така почти плътно (изключение е Беларус) да разположи силите си по европейските граници на Руската федерация.

„Такова съсредоточаване на вражески войски по границите с Русия не е имало от времето на нацисткото нашествие на Германия през 1941 година", отбеляза американският политолог и експерт по Русия Стивън Коен в предаването на Джон Бачелър по *NewsTalkRadio 77 WABC*. Той направи това изявление още преди срещата във Варшава, а поводът бе разполагането на елементи на американската Противоракетна отбрана (ПРО) в Румъния и изграждането ѝ в Полша. „Искам да питам Вашингтон, защото именно Вашингтон контролира НАТО – не си ли даваме сметка, че се приближаваме към реална война с Русия, или тъкмо в това се състои планът – да провокираме Русия към военни действия?", заяви Коен, който смята, че настоящата криза е по-опасна и от Карибската (58).

Тревогата на Коен е обяснима. През май и юни НАТО предприе по границите на Русия военни учения със злокобни наименования като „Анаконда 2016", „Саблен удар 2016", „Бърз отговор", „Морски бриз", но засега глобален ядрен конфликт изглежда малко вероятен. Америка едва ли ще започне подобна авантюра веднага. Сега тя методично развива своята противоракетна отбрана в Европа, за да получи стратегическо преимущество и възможност да неутрализира ядрения потенциал на Русия. Едва ли ще започне преки бойни действия, докато не е абсолютно уверена, че ще бъде в състояние да прихване ответните руски удари. Малко вероятно е това да се случи в близките няколко години. САЩ по-скоро ще заложат на постепенно изтощаване на Русия, опитвайки се да генерират напрежение около границите ѝ, а ако воюват с нея, то ще е чрез трети страни, като Украйна например. Със сигурност те ще се постараят да дестабилизират Централна Азия, Кавказ и изобщо навсякъде, където могат да причинят вреда или да застрашат Русия.

България се опитва да лавира между големите играчи

Засиленото присъствие на НАТО в Източна Европа и опитът България да бъде включена в съвместна Черноморска флотилия с Турция и Румъния разбуниха духовете в страната. Ентусиазмът, с който военният министър Ненчев, външният министър Митов и президентът Плевнелиев са готови да вкарат България във всякакви антируски военни инициативи, е повече от тревожен. Затова премиерът Бойко Борисов бе принуден лично да се намеси и да обяви, че няма да допусне България да се включи в антируска коалиция (59). За целта той дори свика съвместна пресконференция с президента и с военния министър, но и след нея останаха подозренията, че в правителството има сериозен разнобой. Министър-председателят успокои населението, ала изглежда не е в състояние да освободи министрите, които го поставиха в неловко положение.

При създалата се ситуация е видимо, че премиерът търси оптимална държавническа позиция, с която, макар и да потвърждава лоялността си към НАТО,

отказва да нареди България до най-агресивните антируски държави. Отчитайки изключителната близост между българския и руския народ, той ще направи всичко възможно, за да предотврати въвличането на страната в действия срещу Русия. От друга страна, България е застрашена от имигрантския поток и може да бъде изнудвана да предприеме едни или други действия. Затова е обяснима политиката, която се стреми към баланс между всички влиятелни сили – САЩ, Русия, Турция и ЕС. Борисов дори се опита да възобнови проекта „Южен поток", възползвайки се от благословията на определени сили в Брюксел. Руският президент Владимир Путин настоя България да даде „железобетонни юридически гаранции" (60), че това ще бъде осъществено. Такива не последваха, а в началото на септември руският енергиен министър Александър Новак заяви, че „Газопровод през България не се обсъжда, темата „Южен поток" не стои" (61).

Опитите на Борисов да възстанови диалога с Русия са обнадеждаващи, но тепърва ще се разбере дали е успял да отстои националните интереси и на срещата си с президента Ердоган в Турция, особено по въпроса за нелегалната имиграция. Факт е, че Борисов предаде на Меркел искането на Ердоган за облекчаване на визовия режим на турски граждани в ЕС в замяна на ангажимент на Анкара да сдържа мигрантската вълна (62). Българският лидер изглежда разчита на подкрепата на германския канцлер за бежанската криза, ала именно Меркел носи сериозна отговорност за нея и за нарасналото етническо и социално напрежение в Европа. Борисов обсъди този проблем през септември в София и с унгарския премиер Орбан, но тепърва ще се разбере дали България ще осъществи по-широко сътрудничество със страните от Вишеградската четворка. Залогът от всяко действие на премиера е огромен – евентуална дестабилизация на България може да дестабилизира целия Балкански полуостров и да застраши сигурността на Европа.

Надежда, че националнотговорните сили скоро ще бъдат по-сериозно представени в държавните институции, е кандидатът на БСП за президент генерал Румен Радев. Той ясно заяви, че България загуби, като нарочи Русия за враг, и изрази убеждение, че страната трябва да следва по-независима външна политика (63). Със сигурност, при успех на изборите, генерал Радев ще има значително по-балансирано поведение от сегашния президент Плевнелиев, който с поредица от безотговорни изказвания нанесе тежък удар по международната репутация на България и увеличи заплахите за нейната сигурност.

Ситуацията в Близкия изток изглежда все по-непредвидима

Неуспешният опит за преврат в Турция на 15 срещу 16 юли вероятно ще има дългосрочни последствия както от регионално, така и от глобално значение. Президентът Реджеб Ердоган умело използва метежа, за да проведе чистка в армията и сред вътрешнополитическите си опоненти, както и да увеличи глобалното влияние на Турция, която сега е „ухажвана" както от Изток, така и от Запад. Закъснялата реакция на САЩ при опита за преврат и обвиненията на турските власти към живее-

щия в Пенсилвания проповедник Фетхуллах Гюлен пък създадоха предпоставка за охлаждане на отношенията между двете страни и дори се появиха спекулации, че американските ядрени оръжия са преместени в Румъния. Букурещ заяви, че информацията не е вярна (64). САЩ нито я потвърждават, нито я отричат, но е факт, че полагат сериозни усилия, за да подобрят отношенията си с Турция,.и се опитват да изгладят противоречията. Засега няма яснота дали Вашингтон ще удовлетвори исканията на Анкара за екстрадиция на Гюлен. Популярният духовник е в основата на изключително важна мрежова структура, която има силно влияние не само в Турция, но и в Кавказ, Централна Азия. Създава се впечатление, че Америка може да прибегне и до подобен ход, ако Анкара продължава да настоява за екстрадицията му. Индикация за това е посещението на вицепрезидента Джо Байдън в Турция на 21 август, по време на което той подчерта колко важна е тя за Съединените щати и увери, че американският съд ще прегледа документите, уличаващи Гюлен в организирането на преврата (65).

За Белия дом Турция е изключително важна държава, заемаща стратегическа позиция, и откъсването ѝ от орбитата на НАТО може да промени съотношението на силите в целия регион. Но е твърде вероятно САЩ да искат падането от власт на президента Ердоган. Повод за размисъл дава изявлението на еврокомисаря по въпросите на икономиката Гюнтер Йотингер, който сподели: добрите отношения с Турция са важни за Брюксел, но „влизането ѝ в ЕС при сегашните обстоятелства до края на следващото десетилетие е нереалистично. За това може да се говори най-вероятно след оттеглянето на Ердоган" (66). Предвид силното влияние на Вашингтон в Брюксел, изреченото може да бъде тълкувано и като предупреждение на САЩ към турския лидер.

Със сигурност Ердоган сериозно е притеснил американците със срещата си с Владимир Путин в Санкт Петербург на 9 август. На нея бяха постигнати важни споразумения за възобновяване на проекта „Турски поток", но с едно или две, вместо с четири разклонения както бе преди, на строежа на АЕЦ „Акуя", за възобновяване на чартърните полети, както и на други възможности за икономическо сътрудничество (67). Двете страни постигнаха споразумение да възстановят работната си група по борба с тероризма, а именно от Русия и Турция зависи стабилността на горещи региони на планетата – Близкия изток, Черноморието, Южен Кавказ и Централна Азия.

Факт е, че някои противоречия между Москва и Анкара в Сирия и Украйна остават. На 20 август в разговор с президента на Украйна Порошенко Ердоган заяви, че няма да признае Крим за руска територия, и потвърди подкрепата си за екстремисткия Меджлис на кримските татари – организация със съществена роля в осъществената през зимата блокада на Крим (68). Турция продължава да подкрепя т.нар. умерена опозиция в Сирия и да оказва помощ в битката за Алепо, където тя воюва срещу силите на коалицията, която включва Русия, Сирия, Иран и военизирани структури на ливанската организация „Хизбула". Всичко това е сигнал, че в обозримо бъдеще е малко вероятно руско-турските отношения да

достигнат до нивото преди свалянето на самолета Су-24 през ноември миналата година. „Работата по възстановяването на двустранните отношения върви по план, но не така бързо, както биха искали Москва и Анкара", заяви по този повод Владимир Путин на пресконференцията след срещата на Г-20 в Китай, състояла се на 5 септември (69). Русия трудно ще се довери на Турция след случилото се, но двете страни правят каквото могат, за да си партнират във всяка сфера, в която имат взаимен интерес. Основните причини „затоплянето" да се осъществява толкова предпазливо са три. *Първо.* Ердоган се нуждае от подкрепата на националистическите партии, предвид предстоящия референдум в Турция, от който зависи дали ще бъдат разширени правомощията на президента. Затова е малко вероятно той да направи сериозни отстъпки на Русия. *Второ* – в Кремъл вече нямат персонално доверие в Ердоган. *Трето* – Турция иска да изтъргува максимално добре обстоятелството, че е ключова държава, без която САЩ няма как да провеждат политиката си в пространството от Закавказието до Арабско море.

Посещението на Ердоган в Русия и използването на иранска база за полети на руски самолети породиха предположения, че е възможен алианс Москва–Анкара–Техеран. Но засега перспективата за това не е ясна. Русия спря да използва американски бази за операцията в Сирия само дни, след като започна тази практика, а недипломатичният тон на военния министър генерал Хосейн Деган, който критикува руснаците, че са огласили използването на иранската база „Хамдан", хвърли сянка върху отношенията между двете държави, които иначе продължават да си сътрудничат, включително и във военните операции (70). Партньорството между Русия и Иран вероятно ще продължи да се развива – и за двете страни би било плюс да постигнат по-добър синхрон. Техеран е силно заинтересован да бъде възстановена стабилността на Сирия, защото от това зависи и неговата собствена сигурност. Но той вероятно ще води и тънка дипломатическа игра с Вашингтон, който също има влияние в Иран, особено след като бе постигнато споразумение за отмяна на ембаргото срещу страната през юли 2015 г. (71).

Ключов момент за конфликта в Сирия бе намесата на турската армия. На 24 август тя започна операцията „Щитът на Ефрат". Официално за цел на операцията бе обявена борбата с „Ислямска държава", но впоследствие Ердоган призна, че освен срещу ИДИЛ Турция е настроена и срещу сирийската Партия на демократичния съюз, която Анкара смята за свързана с Работническата партия на Кюрдистан на турска територия (72).

Ходът на Ердоган вероятно е съгласуван с Русия, Иран и Сирия, които реагираха спокойно на него. Той бе предприет точно в момент, в който САЩ отново отправят към режима на Асад съмнителни обвинения за използване на химическо оръжие (73). Така акцентът отново се измества от атаките на Запада към легитимната сирийска власт към борбата с „Ислямска държава". Намесата на Турция постави САЩ в сложна ситуация, защото те снабдяват с оръжие, под-

крепят и обучават кюрдските бойци и са архитекти на т.нар. Кюрдско-арабски алианс. Сега американците трябва да намерят компромисно решение, което да бъде приемливо както за турците, така и за кюрдите, като в един момент те могат да предадат някой от съюзниците си в зависимост от интересите си.

Пресечна точка между Турция, Иран, Ирак и Сирия е кюрдският въпрос. Всички те имат кюрдски малцинства на своя територия и са срещу създаването на кюрдска държава на сирийска територия, проект, за който поне досега косвено съдействаха САЩ. Малко преди намесата на Турция, сирийската армия също започна сблъсъци с кюрдите и дори ги бомбардира. В отговор Вашингтон предупреди Дамаск, че ще сваля самолетите му, ако не прекрати действията си (74). Така САЩ и съюзниците им за пореден път погазиха международното право – те се намират в Сирия без решение на Съвета за сигурност на ООН и без разрешение на правителството на страната. Американците затвърдиха впечатленията, че за тях Сирия, Ирак и целият Близък изток са просто средство за реализация на собствени интереси, а не възможност колективно да се решат общите проблеми, включително и за борбата с тероризма. „Администрацията на Обама и отделни съюзници на САЩ не променят отношението си към борбата с ИДИЛ. Те не способстват за борбата с тероризма, а помагат на ислямистите", коментира по този повод швейцарският анализатор Жан-Клод Перие (75).

Прекрояването на границите в Близкия изток изглежда много вероятно, но е очевидно, че Русия и Иран правят всичко възможно, за да запазят териториалната цялост на Сирия. Съображенията на Турция са от друго естество – за нея е важно отделните кюрдски кантони да не се обединят, както и да отстрани кюрдите в Сирия колкото може по-далеч от своята територия. За целта турските войски се опитват да изградят буферна зона в Северна Сирия, включително и във въздуха. Различна е позицията на САЩ – те се стремят да съхранят отношенията си с Турция, но едва ли ще прекратят помощта си за кюрдите и плановете си за преформатиране на Близкия изток. Амбициозната политика на Турция крие много рискове и ѝ навлича могъщи врагове. Затова вероятността да се появи нова държава – Кюрдистан – остава и тя може да се превърне в един от стожерите на американските интереси в региона.

На 9 септември се състоя 14-часова среща между Сергей Лавров и държавния секретар на САЩ Джон Кери в Женева. На нея бяха съгласувани конкретни стъпки за постигане на примирие в Сирия и за съвместна дейност на Кремъл и Белия дом срещу терористите. Американците не разсекретиха съдържанието на споразумението, вероятно защото не желаят да направят изискваното от Русия разграничаване между „умерената опозиция" и джихадистите. Договореното бе изпълнявано от властите в Дамаск, но не и от опозицията. Надеждите за мир рухнаха окончателно на 17 септември, когато оглавяваната от САЩ коалиция бомбардира позициите на сирийската армия край Дейр-ез-Зор, убивайки 62 войници и ранявайки над 100 (76). Това съвпадна с организираното настъпление от „Ислямска държава" и засили подозренията, че Вашингтон пряко или косвено я подкрепя. Оправданията му, че

случилото се е грешка, не звучат убедително (77). Сирия обяви, че е налице „опасна агресия срещу нея и армията ѝ" (78).

Очевидно интересите на двете големи сили в Сирия имат малко пресечни точки. Вашингтон иска абсолютно неприемливи отстъпки от Москва и продължава да демонизира президента Башар Асад. От това личи, че Белият дом иска или смяна на властта с удобни за неговите интереси сили, или разделяне на Сирия. Позицията на Русия е принципна – за съхраняване на териториалната цялост на Сирия и за правото населението на страната само̀ да определи кой ще го управлява. Ясно е, че ако изобщо се стигне до споразумение за мирно решаване на конфликта, то може да бъде при следващата американска администрация, ако Хилъри Клинтън загуби изборите.

Диалог или ескалация на напрежението – всичко зависи от изборите в САЩ

Сблъсъкът между двата проекта за бъдещето – за еднополюсен и за многополюсен свят, става все по-интензивен и практически обхвана цялото земно кълбо. Основният фокус в съперничеството е насочен към Русия, която постепенно възстановява геополитическите си позиции и е единствената държава, която притежава военна мощ, съпоставима с мощта на САЩ.

Затова Москва е желан съюзник и партньор на всички сили, които се противопоставят на съществуващия световен ред, на хегемонията на долара в глобалната финансова система, на неолиберализма и на изкуствено налагания мултикултурализъм. Показателно е, че недоволството обхваща най-широк спектър от партии и движения – в Европа това са както новите антисистемни партии, зад които стоят националните елити, борещи се за съхраняване на политическата си тежест и на европейската културна идентичност, така и определени сили в традиционните партии, които също не желаят Старият континент да бъде подвластен на глобалната корпоратокрация, а се стремят да го превърнат в субект на световната политика.

Подобно е положението дори в САЩ, където проектът за многополюсен свят, но начело с Вашингтон, също набира привърженици. Той е против идеята за изграждане на световно правителство, в което дори най-могъщата държава ще загуби своята независимост и ще бъде подчинена на транснационални структури.

Глобалистките елити в Америка опитват да запазят световната си хегемония, генерирайки все по-голямо напрежение. Те взривиха Близкия изток и Северна Африка, съдействаха за преврата в Украйна и разпалиха война до границите на Русия, а сега дестабилизират и Европа, провокирайки бежанската вълна, подкрепяйки пряко или косвено силите, воюващи срещу законното правителство на Сирия. Отказът от елементарно спазване на международното право и акцентирането преди всичко на грубата сила е признак на слабост. Свръхдържава, която е в подем, се грижи за имиджа си, стреми се да изглежда справедлива и привлекателна, да управлява повече с помощта на убеждението и положителния пример,

а не със сила. Но глобалната олигархична върхушка, която използват САЩ за прокарване на интересите си, отказва да приеме, че е невъзможно да контролира историческия процес и да запази привилегированията си статут завинаги.

Сега Америка има избор – или да рискува бъдещето на човечеството, разпалвайки световен конфликт, с риск да се превърне в ядрен, или да се примири, че ще остане една от водещите, вероятно най-влиятелната сила на планетата. При втория вариант трябва да приеме, че времето, в което ѝ бе позволено всичко, отмина, а в бъдеще ще трябва да провежда политиката си след диалог и съгласуваност с другите властови центрове.

Изглежда всичко това се осъзнава и от опозиционната част от американския истаблишмънт, сплотила се зад кандидатурата на Доналд Тръмп, която е склонна частично да се върне към изолационизма и да раздели света на сфери на влияние (валутни зони). Но глобалистите не желаят да отстъпват и това личи от медийната истерия, която устройват срещу кандидата на републиканците. Конфронтацията между елитите в САЩ вероятно не е била толкова ожесточена от времето на Гражданската война. Всичко предстои да се реши на 8 ноември, когато ще се проведат изборите за президент. От резултата им зависи бъдещата глобална архитектура и как ще бъдат преодолени противоречията с Русия – чрез преговори или със сила. Победата на „партията за многополюсен свят" (Доналд Тръмп) ще увеличи шансовете за диалог и за постепенно намаляване на напрежението, а успехът на „партията на еднополюсния свят" (Хилъри Клинтън) вещае непредвидими последици и вероятно ще доведе до още по-голяма дестабилизация на Европа, Украйна, Близкия изток и други точки на земното кълбо...
19.09.2016 г.

ЛИТЕРАТУРА

1. http://www.cross.bg/ykraiina-stranata-pravitelstvoto-1504183.html
2. http://khazin.livejournal.com/1199210.html
3. http://www.memoriabg.com/2016/08/13/shte-othvurlii-li-russia-neoliberalizma/
4. http://www.memoriabg.com/2016/08/13/shte-othvurlii-li-russia-neoliberalizma/
5. https://news.bg/int-politics/lavrov-savetva-sasht-da-se-otkazhat-ot-rusofobskata-paranoya.html
6. http://www.paulcraigroberts.org/2016/08/21/can-russia-survive-washingtons-challenge-paul-craig-roberts/
7. http://www.balkans.kp.ru/daily/26568.7/3583540/
8. http://ureport.bg/128182/2016/08/21/politika/svyat/pravoslaven-patriot-nachelo-na-obrazovanieto-v-rusiya
9. http://svpressa.ru/politic/article/155295
10. http://www.blitz.bg/news/article/434608
11. http://www.vz.ru/society/2016/8/30/829652.html
12. http://tass.ru/politika/3525980
13. http://m.focus-news.net/?action=news&id=2285574"id=2285574
14. https://regnum.ru/news/polit/2165576.html

15. http://ukraina.ru/news/20160810/1017219332.html
16. http://www.infostock.bg/infostock/control/world/news/77419-frantsiya-prizova-rusiya-i-ukrajna-
17. https://news.bg/int-politics/sasht-na-stranata-na-kiev-nyamalo-dokazatelstva-za-tvardeniyata-na-rusiya-za-krim.html
18. http://vz.ru/news/2016/9/6/830996.html
19. https://lenta.ru/news/2016/03/18/poroshenko/
20. http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3542187
21. http://interfax.com.ua/news/economic/356237.html
22. http://vz.ru/politics/2016/8/29/829252.html
23. https://ria.ru/world/20150212/1047311428.html
24. http://vz.ru/world/2016/8/16/827140.html
25. http://vz.ru/world/2016/8/16/827140.html
26. https://ria.ru/world/20160812/1474241387.html
27. http://svpressa.ru/politic/article/154756/
28. http://strana.ua/news/28035-ssha-v-techenie-neskolkih-dnej-obeshaet-prislat-ukraine-voennuyu-pomosh.html
29. http://rian.com.ua/politics/20160822/1015063999.html
30. http://112.ua/obshchestvo/predostavlenie-donbassu-avtonomii-privedet-k-federalizacii-ukrainy-klimkin-335637.html
31. http://www.monitor.bg/a/view/33585-%D0%A2%D1%80%D1%8A%D0%BC%D0%BF-%D0%BD%D0%B5-%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%B4%D0%B0-%D1%81%D0%B5-%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0-%D1%81-%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D1%8F-%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B0/
32. http://clubz.bg/42901-trymp_vryshtane_na_krim_na_ukrajna_moje_da_predizvika_treta_svetovna_vojna
33. Вж. сп. „Геополитика", 2016, бр. 4, с. 186–87.
34. http://bg.rbth.com/news/2016/07/28/tereza-mey-zayavi-gotovnost-da-izpolzva-yadreno-orzhie-protiv-rf_616121
35. http://politikus.ru/events/62017-angliya-bet-ameriku-v-spinu.html
36. http://fakti.bg/world/198215-shtainmaier-konfliktat-v-ukraina-moje-da-bade-reshen
37. http://www.dnevnik.bg/sviat/2016/06/20/2780670_shtainmaier_se_obiavi_za_poetapna_otmiana_na_sankciite/
38. http://www.mediapool.bg/vanshniyat-ministar-na-germaniya-s-kritika-kam-ucheniyata-na-nato-v-iztochna-evropa-news250569html
39. https://news.bg/int-politics/merkel-ne-vizhda-osnovanie-za-otmyana-na-es-sanktsiite-sreshtu-rusiya.html
40. http://riss.ru/analitycs/32737/
41. http://www.investor. bg/drugi/338/a/zigmar-gabriel-pregovorite-po-tpti-se-provaliha-no-nikoi-ne-go-priznava-223563/
42. http://svpressa.ru/politic/article/155372/
43. http://bnr.bg/post/100733750/partiata-na-merkel-zagubi-izborite-v-rodnata-provincia-na-kanclera
44. http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2016/07/6/7051711/
45. https://lenta.ru/news/2016/06/08/franceres/
46. https://lenta. ru/news/2016/06/08/franceres

47. http://www.memoriabg.com/2016/06/27/vals-ttip-es-usa-nevazmojno/
48. http://vz.ru/politics/2016/8/31/829647.html
49. http://inews.bg/%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82/%D0%95%D0%A1-%D0%B8-%D0%A1%D0%90%D0%A9-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%8A%D0%BB%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D1%82-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B7%D0%B0-%D0%A2%D0%9F%D0%A2%D0%98-%D0%BE%D1%82%D1%81%D0%B5%D1%87%D0%B5-%D0%AE%D0%BD%D0%BA%-D0%B5%D1%80_l. a_c. 371_i.526311.html
50. http://focus-news.net/scandal/2016/04/06/5347/referendum-v-holandiya-za-asotsiatsiiraneto-na-ukrayna-s-es.html
51. http://www.vz.ru/world/2016/8/19/827683.html
52. http://offnews.bg/news/Sviat-_12/Cheshkiiat-prezident-predlaga-referendum-za-izlizane-ot-ES-i-NATO_632037.html
53. http://vz.ru/economy/2016/8/18/827506.html
54. http://vz.ru/world/2016/8/19/827683.html
55. http://dnes.dir.bg/news/USA-rusia-idil-21643134
56. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169. htm?selectedLocale=en=
57. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169. htm?selectedLocale=en=
58. http://www.cross.bg/rysiya-nato-koen-1508594.html
59. http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=1583810
60. https://www.24chasa.bg/novini/article/5700057
61. http://epicenter.bg/article/Aleksandar-Novak--Ruski-gazoprovod-prez-Balgariya-nyama-da-ima/108825/4/53
62. http://www.vesti.bg/sviat/evropa/borisov-prevyrnah-se-v-mediator-mezhdu-turciia-i-es-6058070
63. http://fakti.bg/bulgaria/200940-gen-rumen-radev-zagubihme-kato-narochihme-rusia-za-vrag
64. http://www.vesti.bg/temi-v-razvitie/tema-opit-za-prevrat-v-turciia/rumyniia-otreche-za-iadrenite-otyzhiia-na-sasht-6057683
65. https://trud.bg/%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%8F%D1%82-%D0%B2%D0%B8%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D1%81%D0%B0%D1%89-%D1%89%D0%B5-%D0%BE/
66. http://www.vz.ru/news/2016/8/30/829574.html
67. http://vz.ru/politics/2016/8/9/771854.html
68. http://evrazia.org/news/46584
69. http://vz.ru/news/2016/9/5/830739.html
70. http://www.mediapool.bg/ruskite-udari-v-siriya-ot-iranski-letishta-sa-prekrateni-news253201.html
71. https://news.bg/int-politics/iran-i-shestorkata-se-dogovorili-za-chastichno-vdigane-na-orazheynoto-embargo.html
72. http://www.vz.ru/news/2016/8/28/829237.html
73. http://tass.ru/politika/3578071
74. http://dnes.dir.bg/news/pentagona-preduprezhdenia-jihad-zabraneni-zoni-23669565?nt=11
75. http://journal-neo.org/2016/08/18/russia-is-dead-serious-about-fighting-isis-so-why-washington-isnt/
76. http://vz.ru/news/2016/9/17/833099.html
77. http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37398721
78. http://vz.ru/news/2016/9/17/833099.html

Светлин Русев

Тазгодишната експозиция на акад. Светлин Русев в галерия „Сезони" е озаглавена „Късчета памет и пейзажи от Охрид". Повечето от пейзажите са реализирани по подготвителни рисунки на автора, направени по време на участието му в пленер в македонския град, който е бил българска столица по времето на цар Самуил. Другите творби, оформящи цикъла „Късчета памет", са повлияни от храмовите образи. Изгледите от Охрид, портретите и иконите нямат отделни заглавия, всички те са обединени в наименованието на двата цикъла.

НАЙ-ЦВЕТНИЯТ БЪЛГАРСКИ ПОЕТ

Найден Вълчев

Найден Вълчев *– писател и преводач. Бил е главен редактор на сп. „Дарители", редактор на сп. „Български воин", сп. „Септември", сп. „Съвременник" и в. „Народна армия". Бил е председател на Съюза на преводачите в България (1989–1991). Автор е на десетки поетични книги. Пише и за деца. По негови стихове са написани популярните песни: „Тиха вечер", „Ние сме на всеки километър", „Една българска роза" и др. Заслужил деятел на културата. Носител е на наградата „Димчо Дебелянов", на наградите на СБП, СПБ, на „Златния Орфей" и на високи руски и белоруски отличия.*

Преди петнайсетина години литературният критик, литературен историк и изследовател Свилен Каролев издаде в поредицата на БАН една обстойна анкета с Петър Караангов. В нея между другото поетът си мечтаеше някога от своите стихосбирки да си направи едно избрано, което може и да не е хронологично, но да бъде от него си композирано, обобщено – да бъде като негов поетичен автопортрет.

Ето го този автопортрет, разкошно издание на „Захарий Стоянов", автопортрет на един от най-интересните български поети от втората половина на двайсетия век, един от най-развълнуваните и вълнуващи анализатори на това време и най-яркият словесен живописец, най-цветният български поет.

Казвам тези кратки определения твърде категорично, и то в началото на моите думи, но не се колебая, защото обичам поезията на този автор, и за да я заобичам, той ме е засипвал през годините с рой доказателства за художествената ѝ мощ. Тя е богата на мисли, изказът е изящен, фразата е естествена, звучи на сладък български език – разговорната ритмика те води в диалог с автора очи в очи, образът ти дава простор за въображение отвъд дословните думи, всичко е казано интимно и доверчиво – не с крещящи декларации, а с багрена реч, която има внушаваща мелодия.

Големият руски поет, тогавашният главен редактор на „Новый мир" Александър Твардовски, като идвал в редакцията с тежка чанта с ръкописи, които бил чел вкъщи, вадел някои от предложените за пе-

чат романи и казвал обичайната си фраза: „Погадаем, поглядим, что нам скажет Никодим." И започвали разговорите. Да „пагадаем" и „паглядим" какво ни казва Петър Караангов със своето „Избрано".

Улеснен съм да подкрепя началните си определения за него със сума ти доказателства от страниците на поетичния му том.

Той е цветен поет: при него лопените са есенно златни, дъжд баирите мие, жълт минзухар блясва в яворова кория, греят червени прежди по каменлии къщи, зад хълма глинен свири самотен влак, жена с червени обувки и червена чантичка го очаква всеки ден, всеки ден го посреща и изпраща, без да чака някого, там птицата е със златна човка, а под нея кършат рога млади елени. Там бадемите с розов пушек приижда от хоризонта, времето се мери от минзухар до минзухар, лятото пасе конете си по хълма, паун разперва опашка зад моста, яловите крави яростно газят есенните праскови, слънцето залязва зад крайречните орехи. По нашите градски металически обуща съхне кръв от пъдпъдъци, вечерта люлее жълти лампи в късните дюкяни, оркестър свири в градчето, наречено провинция, някой пее „лампата, масата, чашата с бирата, хей"... Бялата къща глинена вървяла, вървяла, вървяла, цялата земя минала, под баирчето спряла, а пък баирчетата светят прашни като училищни глобуси, но се надигат да видят, че тъпанът е луна от ярешка кожа и като гръмне, люлее цялото градче. А като се заслуша това градче в песента за Иван Шишман – две слънца греят и две месечини, два се байряка веят: един цървен, друг – зелен.

Кои са тези градчета, в които скита само поетът? Кое е това градче? То е заветното място – от едната му страна Беласица, от другата Пирин, от третата Огражден, от четвъртата Али ботуш. Там е вековният чинар насред Свети Врач (аман от нашите преименования), там ручат топли извори с вода от 86 градуса, там таят легенди византийски мозайки.

Към този заветен кът бягат от чуждото владичество дедите и бащите, от милия Кукуш бягат родителите на Караангов, изоставят праг, стряха и дом да стигнат „горна Бугария", защото сладко е да дишаш свобода. Защото „Бегайте да бегаме, гръчката кавалерия иде, ке ни изколе".

Петър Караангов казва: „Аз не мога да напиша нито ред, ако не си го представя зрително." И ние зад неговите редове зрително си представяме юначния юнак, ранения млад Стоян, който лежи на Беласица и моли сестра си да му донесе студна вода от бел Дунав. Защото малкото градче е родна люлка, но люлката българска за поета е и там, където тичат уличките на Трявна, свети мелнишката луна, минзухарите със своите златни куршумчета пронизват снеговете на българските планини, белее Балканът, плиска Черно море, езерата повдигат снежните си клепки да пратят водите си към нашите бегонии, мъжете се връщат при жените си и през нощта пружините на леглата звънко пеят. Има надежда пред всеки праг да кривне дъгата си подкова от кон.

Мама става във тъмното, излиза навън,
после отново се връща във къщи;
пали кандилото, казва:
– Духа долният, морският вятър.
Ставайте! Пролетта е дошла!

Ето ви региона на поета – там е така привлекателно. Бяхме там със Станка Пенчева на гости. Мама Велика и татко Киро бяха още живи и читави. В уютната кухничка къкреше тенджерката.

– Готово е, каза мама Велика, ке му сложам дафиново листе.

Излезе на двора, в двора им растеше дафиново дърво, откъсна пресни дафинови листа, изми ги и ги сложи под капака. Да ви даде Господ слука някога някъде при такива добри хора да топнете залъка си на такава сладка трапеза.

Тебеширени построения,
летен акациев дим,
мои тихи стихотворения –
къщички от пластелин.

Аз под вашите стрехи скитам,
огласява ви моят глас,
мои пусти градчета, в които
жител съм само аз.

Казах, ето ви региона на поета. В него светът е малък и голям, шарен е човешкият живот, в душата на поета понякога е пусто като в училищен двор в неделя, горчи му небето, той ще простене „Сляпа майко, бяла Беласица", но от дън клетките ще се обади кръвта българска, която остава, която е блага. От преданията и страданията на бежанското минало ще отзвънява и ще отзвънява винаги една трагика, която е и героика. И поетът, който може от един хълм, от една улица, от едно градче да извиси образа на Родината, Родината да види в кръга на земята, времето и света, а поетовото перо с глас на мъж да предупреди нас, континента, земята, човечеството, вселената, че е гибелно това обратно броене, което води към нулата. Защото е път към нищото. Докато авторът вижда друг, по-светъл символ – как от оръдейното дуло бяло гълъбче литва като в латерна магика. И ни казва, че „животът се измерва не с годините, а с дирята, оставена след нас".

Слушал съм неведнъж чудесното изпълнение на поемата на Караангов „Ахилесова пета" от актьора Продан Нончев. Но, разбира се, забележителна актьорска интерпретация е възможна там, където има такава словесна партитура. Там няма външна красивост, Караангов бяга от гладката красивост, от гоблените и от рицарските замъци, при него искри светлата хармония на природата, той е сред оголените жици с високо напрежение на съвремието, в което иска да спаси

континента от забрава и да ни внуши, че „градовете са големи не със своите площади, а със своите поети".

Така се твори поезия, така се пишат стихове при нашето печално днес, когато духовното е тикнато в девета глуха, когато вкусът, художествената висота, подборът боледуват, застрашени от количеството любителство и графоманство, когато по думите на поета „побеснялото човечество крещи, кръщавайки най-известните си проститутки с имена на мадони", когато се шири тържеството на кича, на субкултурата, на мелодии от няколко тона, които пълнят скàли и екрани с ширпотребски продукт.

Аз се разприказвах преди всичко за поета, а Караангов във втория си том е и друг. Там е неговата пиеса „Състезанието", там са негови студии, статии и портрети на наши и чужди писатели, негови бегли и небегли профили на хора като братя Миладинови, Иван Вазов, Димчо Дебелянов, Гео Милев, Елисавета Багряна, Димитър Талев, Валери Петров, Павел Матев, на негови полски приятели – Ярослав Ивашкевич, Карол Войтила (папа Павел Втори), Тадеуш Ружевич и други.

Там са статиите на Петър Динеков, Кръстьо Куюмджиев и Свилен Каролев за неговото творчество, там са неговите позиции в интервюта и отзиви, неговите филипики, неговата публицистика за парещото последно време, за което той казва в стиховете си „рони се моето лято", трябва всичко да си кажем, защото скоро ще почнем да се разотиваме.

Така е, поете, и това ще стане, но както се пее в песента – то ще бъде някога, някога, но не сега.

Този втори том ярко допълва авторския и гражданския портрет на Петър Караангов, в чиято поезия има история, има народна съдба, има Отечество с изстрадал народ и с природа, на която всеки би завидял: за дъжда ѝ, преди да стане сняг, за есента ѝ, в която дърветата съзнават, че имат златно минало, а планината – бяло бъдеще, за зимните недели, в които ветровете с тромпетите си тръбят зимни химни, жените ги слушат със скръстени ръце, на които блещукат фалшивозлатни пиринчени пръстени. Какво малко градче, какъв „Мъничък свят", както бе казал Георги Райчев, и каква планетарна космогония в поезията на Петър Караангов.

С една поетика, която е само негова, в която той мина на пръсти покрай строгия сонет, в която се сбогува с изсечената строфа, залюби се с асонанса, насели стихотворенията си с по-свободен синкопиран стих, избра си своя ритмическа структура. Той плаче за простреляните два бели лебеда, иска да спаси хубавия бял свят, живота, континента, иска да спаси континента от забрава, който е такъв и такъв, и такъв, но на който все пак той сваля борсалино.

Поете, аз съм с бяла гола глава, няма как да ти сваля борсалино, но за твоята дарба божия, за твоята поезия се навеждам да ти поднеса една българска роза от мен.

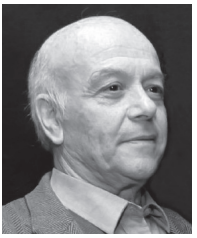

СТИХОВЕ

Петър Караангов

ВЪЗРАСТ

На М.

Тормози ни и ни ранява
гълчавата на този свят.
А есента отвън минава
с безшумния си листопад.

Ръката ти, върху която
почива моята ръка,
блести от слънчевото злато
като в икона на олтар.

В градината една топола
пожара есенен гаси.
Горещо с тебе ѝ се молим
гнездото птиче да спаси.

Но вече птиците ги няма...
Покрусена и без листа,
тополата е (сякаш) по-голяма
и по-голяма – есента.

С веявиците си огромни
тя не едно гнездо ще разруши.
Подобно вятър в празни стомни
ще стенат нашите души.

Отлитат птичите вериги
към други градове, на юг,
в които няма да отидем,
че аз съм вече стар и глух.

Сълза лицата ни пресича,
дълбае нашите съдби...
Ний все така света обичаме!
Но безнадеждно може би!

Ноември 2005 г.

ВЕЧЕРЕН ПРАГ

Стоя пред своя дом сега. И нищо,
че ветровете вече пълнят мрака...
На своя праг застанал, аз ще чакам
да ме засипе пепел от огнище,

стрела от смях, искра от късен огън,
и радостта от нови светли думи,
от вярата, че есенната шума,
ако поискам да премина, мога.

По хълмите жълтеят диви круши,
небето носи септемврийски птици.
Аз се оглеждам в техните зеници
и виждам как далечен огън пуши.

Другарите ми са край оня огън
и вдигат тежко вино в тежки кани,
а в песните им като в люта пяна
кипят неясни мъки и тревоги.

И тръгвам бавно. Някак бавно помня
чертите им, от вятър неизтрити.
Те работиха дълго, упорито
в най-тежките каменоломни.

С тях пихме вино. В мене то е живо!
Но те сега отидоха далече.
Аз се загръщам в есенната вечер
и се усмихвам кратко и горчиво.

По светещите есенни шосета
летят коли като кълба астрални.
Пълзят по пътя валяци метални
и камиони с тежки ремаркета.

Над мен се мръква. Белите завои,
минаващи край градове вечерни,
ще потъмнеят и ще станат черни
като смеха и радостите мои...

Стоя пред своя дом сега... Замислен!
Над спомена наведен. Над нещата!
Над масата. Над прага. Над реката,
която носи пожълтели листи.

Над есенния дълъг дъжд, над влака,
над пътя, отпечатал мойта стъпка,
над розата, над късната ѝ пъпка,
която като свещ просветва в мрака.

ГОРЧИВА ЕСЕН

Беше щедър на слънце, на сълзи и смях
животът, който зад мене изтече.
Годините, във които търпеливо живях,
като лист отлетяха
в есенното поречие.
Тежки отломки от епохи и времена
сега се врязват в съдбата ми
и засипват с горчивина
пътя ми на мечтател,
път, по който без капка страх
пресичах трудните земни сезони.
Тичах, спъвах се, но вървях,
без да зная, че вятъра гоня.
В нощите пролетни до ранни зори
слушах говора на дъждовете.
Обгорял от лятото, влизах в гори,
пълни с есенно цвете.

А сега се оглеждам – все пак доживях
своите зимни недели...
От внезапни предателства онемях,
оглушах от признания и раздели.
Мина буря и сякаш великото
тържество
на природния разум се срути
върху слабите рамене на моето
същество,
надарявайки ме със рани люти.
Но все пак се мъча някак си да вървя,
макар да зная, че не си струва...
Само че едно се питам и се боя –
дали продължавам да съществувам.

ОБРАТНО БРОЕНЕ

Обратно броене – назад към нулата.
Такова броене има!
Както, от атомен вятър обрулена,
има върху планетата
Хирошима.
Обратно броене – назад към нулата...
Скачащи бързо числа.
Катедралите,
средновековните кули
стават крехки като стебла.
Крехки стават планинските хребети.
Крехка е моята черепна кост.
Зелената възраст
между мене и тебе
се разсипва като пясъчен мост.
Обратно броене
– назад през годините,
през ливадите на младостта,
назад по пътищата преминати –
към началото на възрастта.
Към началото! Към градчето
с паун
отвъд речния мост,
с едно кафене, във което
свири един мюзикбокс.
И моите някогашни другари
бавно преминават отвън,
горчиво усмихнати, леко прошарени,
но хубави като насън.
Архитекти,
лекари,
началник-гари,
нежни поети с нежна тъга.
Мои гимназиални другари,
съученици и досега.
Хвърлям сянката на моята мъка
върху вашите светли чела...
Във гръдта ми
тревожно цъкат
обратно бягащите числа.
Назад към нулата!
Броене обратно!
Нулата не е равна на нищо,
нулата се равнява на едно
безвъзвратно
изпепелено огнище.
Взрив!
И всичко по път обратен –
мозък,
чувство,
клетка,
вода –
се превръща в самотно светещи атоми
от една самотна звезда.
А земята ни е така вълшебна!
Мисля, сред всемирната пустота,
тя е нужна, тя е потребна
като смисъл на материалността...
Съученици мои, математици, физици,
спрете на цифрите обратния ход!
Спасете самотната единица
на зеления земен живот!

КЪСЕН СЕЗОН

Тази буря, която премина през мен,
всички мои сезони отнесе.
От перона на лятото влизам опустошен
във чакалнята, наречена есен.

Късна есен – преддверие на виелици и на студ.
Над полето вятърът сее птици.
Плодове нося във своя скут
и печал в уморените си зеници.

Тука всички сме пътници... В този късен сезон
бих могъл да изплача своите вопли,
но под студения сив небосклон
кого ли това ще стопли?

Бих могъл да разкажа къде и кога
беше дълъг денят и кога беше кратък,
да разкажа за тънката тиха тъга
и за всичко друго нататък –
за всичко, което с мен е било –
за робствата ми, за свободата,
за неделния блясък от измито стъкло,
събудил празник в душата,
за хоризонта, от който идат в шпалир
ниски облаци, облаци бързи,
за църквата, кацнала на оня баир,
натежал от гробове и сълзи...

Но животът ми – интересува ли някого той?
Всеки носи тук своята болка голяма
и пътят на всеки завършва с един завой,
зад който нататък човекът го няма.

Бе самотен животът ми като вагон,
изоставен ръждиво на коловоза,
вагон, в който, клюмнала в горчив поклон,
съхне забравена роза.

Всъщност всеки живот, дошъл на света,
е трагично самотен.
Но всичко дължим на него – уви, и смъртта
дължим на живота.

ГЕОМЕТРИЯ

Небето – челото на Бога –
опира о земята –
Бог се моли някому!
Кому се моли Бог?
На своя бог, навярно!
– А той?
– На своя... и така нататък!
Така –
прониквайки от сфера в сфера,
от тяло в тяло
и от дух във дух –
вселената се моли!
Неутешима в своята безкрайност,
на себе си вселената се моли,
опряла чело о земята!
Земята!
Ето я
търсената от Архимед опорна точка.
Ако някой има лост,
вече може
да обърне цялата вселена.
Поне във моите очи така изглежда.
Но тогава се боя, че ще изпадне
(по-добрата дума е: ще се отрони)
черквата от хълма с явора,
звънкото звъниче от ливадата,
кравата, завързана за жената,
и момичето ще се отрони –
както си е коленичило сред полето,
ще се отрони
оня тебеширен град,
кафенето, паркът със пауните,
поцинкованите глобуси на рафинериите,
черните тръбопроводи на завода
и зеленият препускащ влак,
който преминава през стена

с разкривен портрет на Алберт Айнщайн на стената.
И ще се отрони оня том със стихове, в които
поетите воюват
с границите на безкрайността,
и ще изтече реката (моята река,
от мойте стихове)
като млечен път в безкрая,
и ще се отрони като лист сезонът есен,
а сезонът пролет ще избухне като вишнева галактика.
И не знам какво ще стане по-нататък...
Навярно
и самият бог ще се отрони,
ще се завърти, ще се обърне
и ще падне в собствените си ръце.
Ще настане тишина и после
ще започне всичко отначало.
Цели шест светлинни
вселенолетия
ще трябва да работи богът,
за да може в седмото да си почине,
след като отново е поставил всичко
едно до друго и
едно във друго!
Може би и той съзнава вече
важността на Архимедовата точка!
Затова опира чело в нея
и се моли някому.
Кому се моли Бог?
На своя бог, навярно!
– А той?
– На своя... И така нататък.
Важното е нещо да се върши,
за да се запази равновесието!

1980 г.

ДЮЛЕВА СЯНКА

Нагоре по пътя, който води към стария храм,
озарен от свещта, от фенера на гълъба, от тишината.
Отивам. После все още се връщам оттам,
осъзнал същинската безсмисленост на нещата.

Живите сме неопитни – знаем от тука до тук.
А – преди, след това – всичко за нас е забрава.
И вървя, вслушан в неизбежния звук
на живота, който се отдалечава.

Долу лятото е иззидало своите градове –
карамфил до бадем вместо тухла до тухла.
Синя дюлева сянка по моето рамо снове
и вкамененото пладне рухва.

Моят плах и изящно нетраен живот
търси билка лъжовна за своята собствена рана:
семена ще просветнат в прозрачния утрешен плод,
без да знаят, че мене вече ме няма.

Но след мен, по закона на природното тържество,
битието неизтощимо ще продължава –
ще възкръсне отново разпънатото дърво
на живота в несвършващата държава.

Работлива, природата в повтарящ се такт
ще люлее своето вечно махало.
Не би имало светлина, ако нямаше мрак.
Всеки край е всъщност начало.

1997 г.

АПОРИЯ. ПРАХ ОТ ПЕСЕН

И след жълъда, и след листа отронен
ще живее и диша могъщо дъбът.
Ще вчесва небето с голите свои клони
и ще го носи в пейзажите си светът.

Очите ми тръпно се взират нагоре
към ятата, които над дървото кръжат.
А дъбът, насърчаван от своя корен,
работливо довършва годишния свой кръг.

Дърво е животът ни – с минало и със земна опора,
с гласове на деца и на звънки стада...
Пътища толкова, колкото хора.
И над всеки – неговата звезда.

Моята слиза към заник и скоро
няма вятър да има във мойте крила.
Животът ми пада смирен и покòрен
на вселенските правила.

Така ще е, както със всички било е,
свикнал съм с буквата на този закон.
Само че кой ще полива мойто алое
и ще вдига яката на моя балтон?

Мойто проклятие кой ще остави
над тази епоха на низост и грях?
И кой ще целуне ръката корава
на човека, останал прав?

Кой над града, от който излязох,
ще посипе прах от песен и стих?
Цвете кой ще постави в простата ваза
на дома, в който лекомислено се родих?

2007 г.

ПОСВЕЩЕНИЕ

Може би
вече е време да слезем от стария кораб на тоя
силно износен и овехтял наш живот.
Наближаваме пристана. Стихва прибоят.
Но и вятърът стихва в нашия ветроход.
Кристалът на сушата ще ни вземе в своята памет –
две самотни прашинки, две есенни същества
с уморени очи и в ръце със забравено знаме
от наши минали тържества.
Брегът ни очаква... Макар победени,
ще ни изпрати като победители той.
Планините ще плачат със сълзите на свойте елени
и ще вият на виелиците с белия вой.
Върху тази земя, окована в напрегнати меридиани,
с тънки птици в небесните висини
и с държави с граници разорани
от нови модерни войни;
върху тази земя, издигнала град кирпичен
на планината в мекия скут,
град, през който като момиче тича
бистра Бистрица към своя юг;
върху тази земя ще приседнем, кротко приели
неизбежната участ на своя човешки род,
горчиво усмихнати, но и проумели,
че най-хубавото на живота е самият живот.

Декември 2007 г.

НОВИ КНИГИ ПРЕПОРЪЧВА СПИСАНИЕ „ПОНЕДЕЛНИК“

Павел Писарев

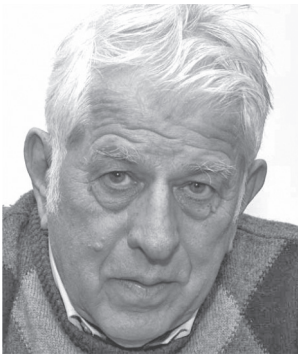

Павел Писарев *– доктор на социологическите науки. Работи в областта на социологията и политологията. Публикувал е статии и книги по проблемите на европейската културна интеграция, между които: „Еврокултурата“, „Електронната култура“, „Американският културен империализъм“. Автор е на спомените „Подир изгубеното време“ и други.*

Крум Василев и Ангел Бонев са автори на тези книги.

Единият, Крум Василев, е фигура от национален мащаб, той е бил партизанин, член на ЦК на БКП, завеждащ на отдели на ЦК, помощник на Вълко Червенков. Бил е председател на Комитета за печата и генерален директор на Българското национално радио и на Българската национална телевизия, депутат и професионален журналист. Крум Василев неслучайно е носител на наградата на БСП за политическа журналистика и публицистика „Георги Кирков-Майстора” за 2016 година.

Другият автор – Ангел Бонев, е деец от местен мащаб, партиен, държавен и стопански ръководител в Хасково и Харманли.

И двамата са издали по една книга, които сп. „Понеделник” популяризира. Това показва, че всеки може да напише една книга. Ако не я издаде сега, нека я остави за бъдещето. Един ден тя ще стане бестселър, утрешните поколения ще разберат какъв е бил животът едно време. Сядайте на компютъра и пишете, споменавайте всичките, с които сте работили. Тези, които са били учители, директори на училища, заводи, кметове, председатели на ТКЗС, областни, окръжни или общински дейци, министри, началници на обединения, дипломати, партийни дейци или партийни секретари, всички, които са ръководили, или техни заместници трябва да оставят спомени. След години хиляди хора ще четат, ще си спомнят за вас, ще са ви благодарни. Да не говорим за вашите потомци. Пишете, издавайте или предавайте ръкописите на читалищата, на родни-

ни, на приятели и познати, които ще казват – това е написано от моя дядо, моята баба, баща ми или майка ми, от моя приятел или познат, и ако не сега, в бъдеще ще го издадат. Пишете как някога се строеше България и как след това я разграбиха и разрушиха.

Крум Василев е издал и други книги. Сега е събрал статии, публикувани в „Дума", „Земя" и други издания. Всичко, написано в новата книга на Крум Василев, озаглавена „ДА на истината!", е ярка защита на социализма. Той започва нескончаеми разговори със своя загинал на 19 години съпартизанин и съученик Коста Тодоров. Обяснява му сега, след десетилетия какво е станало в света, в България, със Съветския съюз, с европейския и световния социализъм, с Китай. Безкрайни нощни разговори, в които Крум Василев защитава твърдата си вяра в социализма, в името на който е загинал приятелят му Коста. Задочни разговори. Те заемат голяма част от книгата и уверявам ви, че са безкрайно интересни, честни, вълнуващи. После читателят ще се запознае с бесните филипики на Крум Василев против бившия студент в СССР и комсомолски работник в ЦК на Комсомола поета Стефан Цанев, автор на възторжени стихове за съветската ЧК и Дзержински, който е издал няколко тома тълкувана посвоему история на България, която смесва истината с лъжата и плюе по социализма. Такъв размазващ отпор той дава и на писателчето Алек Попов, чиято клеветническа книга за две сестри близначки партизанки Палавееви черни цял отряд партизани, че били прости, груби, неморални, че и канибали. Отговорът на Крум Василев е унищожителен. Той цитира стихове, намерени в раницата на убития английски офицер майор Томпсън, изпратен да държи връзка с българските партизани, един лъчезарен млад човек, който научава български език и написва стихотворението

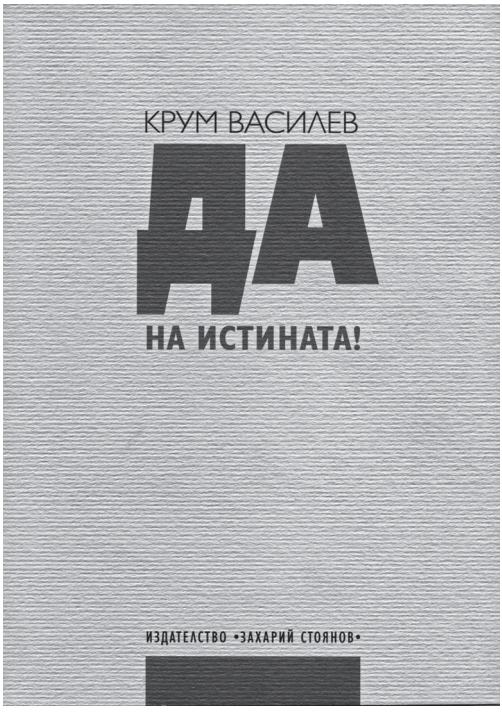

На моите другари

Захласнатият в гледка чудна
отмества с мъка своя взор,
когато види облак че закрива
лазурния простор.
Така и ние, пълни с бодра младост,
оставихме и книги, и любими
и паднахме в един Балкан.
Над гроба ни недейте плака тъжно,
а радвайте се, радвайте се с нас,
най-много от живота ние искахме,
но най-готови бяхме в жертвен час.

В раницата на майор Томпсън намират преведен от него от български на английски разказа на Йовков „По жицата". И този герой писателчето оплюло, за да вземе пари и да се сложи на новите господари.

И на бившия комунистически приспособленец историка Драгомир Драганов Крум Василев запушва устата. Драгомир Драганов пише, че ЦК на БКП на пленуми на три пъти взема решения да закрие България и да я направи 16-а република на СССР, а Крум Василев, който е бил член на ЦК, свидетелства, че е ставало дума и се е решило, което е отразено в документите, да се усили единението между двете държави – СССР и НРБ, което е различно. По това време работех във в. „Работническо дело" и когато с колегата Иван Кирилов отидохме при главния редактор Георги Боков да предложим план за статии по въпроса, той ни каза, че такъв проблем няма, че става дума за засилване на интеграцията и че всичко е въпрос на далечно бъдеще. „Ясно, каза на излизане от кабинета Кирилов, парлама, ще искат сигурно заеми."

В своята книга Крум Василев отделя много място за Китай и за неговото бъдеще, за китайския социализъм. Той разглежда реалистично съдбата на Китай. Тази страна е бурноразвиваща се, тя строи социализъм с китайска специфика, преодолява бедността и изостаналостта и е отишла вече далече напред, но там все още съжителстват капитализмът и социализмът, има бедни и богати, има справедливост и несправедливост, която партията и държавата се опитват да намаляват, да ограничават. Крум Василев, който познава относително добре Китай, е уверен, че в близко бъдеще той ще предложи един нов свят, един нов социализъм, който е с китайска специфика.

И ето че стигнахме до Русия. Крум Василев не се двоуми – съветският социализъм, а с него и европейският социализъм, СИВ и Варшавският договор бяха предадени, затрити от КПСС, от Горбачов, Елцин и Яковлев. Той – без да има безгранични симпатии към Тодор Живков – не е негов противник и разкрива как социализмът и в България е затрит от Луканов.

Крум Василев се обявява против измишльотините на т.нар. учен Н. Терзиев, че Георги Димитров е убит, отровен от Сталин. Авторът изнася достоверни факти, разказани му от шефа на охраната на Димитров генерал Петър Игнатов и читателят не може да не му повярва. Огромно количество са фактите и аргументите срещу грубите фалшификации за смъртта на Георги Димитров. И поради това, което аз знам, го подкрепям напълно.

Не мога да разкажа подред за всичко, което е писал Крум Василев. Той има топли страници и редове за нашето списание „Понеделник", на което е желан автор, за създателя на БСП Александър Лилов, за Димитър Генчев, че и мене споменава. Познаваме се и сме работили в един впряг близо половин век и сме и ще бъдем леви социалисти.

Оставям на читателите да намерят книгата на Крум Василев и да я прочетат. Всеки ред в нея е истина, голата чиста истина, хубаво написана.

Нови книги

Книгата на Ангел Бонев „Пътища, приятели, събития" е по-различна. Четох я няколко пъти и ме потресе. Тя има по-друг характер, разказва за живота на автора и за развитието на един важен за страната район – хасковския край, от Девети септември 1944 г. до днес. Тази книга има предговор от инж. Иван Пехливанов и е редактирана от друг деец на този край – писателя Петър Ангелов.

Като разказва за своя род, авторът Ангел Бонев разкрива корените на комунистическото движение и на Съпротивата против капитализма и фашизма в своя край. Следват младежките години на Ангел Бонев на работа в ДКМС. За много от хората, споменати от Бонев в тази книга, мога и аз да кажа нещо – за Господин Корцанов, за Петър Дюлгеров, за самия Ангел Бонев, който е и мой състудент, за Минчо Йовчев, за Иван Драганов, за Румен Сербезов, за Стоян Стоянов и за много други. Но Ангел Бонев споменава няколко десетки, дори стотина, че и няколкостотин и повече имена. Огромен е активът на нашата партия по места. Днес тези хора, които изградиха нова България, са позабравени. За тях трябва да се пише. Чета и се питам защо толкова много имена? Но половината от тези хора, дори повече, вече ги няма, а живите имат жалки пенсии, какво друго им остава, освен да ги споменат пред близки и познати.

Ангел Бонев разказва за десетки изградени обекти – за огромни заводи и десетки цехове, за детски градини и читалища, за търговски магазини, за жилищни сгради, и така нататък. Какво строителство! Тогава в един хасковски регион се строи колкото сега в цяла България, който не вярва, да прочете книгата, да посочи числа за сравнение. Строи се на ново място градски театър, променя се градът. От 25-хиляден около 9 септември 1944 г. Хасково става почти 100-хиляден град, в първата десетица на страната, а сега отново намалява, хората бягат в Гърция, Турция, в Европа. Хасковският край през XX и XXI век – това е книгата на Ангел Бонев.

Докато до 70-те години в окръга почти няма машиностроене, за следващите 14–15 години влизат в действие заводът „Млада гвардия", заводът за химическо машиностроене, заводите „Родина" и „Автома-

тика" в Хасково, завод „Клокотница" в Димитровград, заводът за хладилна техника в Симеоновград, заводът за електродвигатели „Димо Дичев" и заводът за релета в Харманли, заводът за опаковъчна техника с 500 работни места в Любимец. Машиностроенето става приоритетен подотрасъл на промишлеността. Построени са два машиностроителни завода в Харманли и повече от 10 на територията на целия окръг. Откритите няколко десетки цехове в по-големите градове и села осигуриха работа на голяма част от местното население.

Учудих се, когато прочетох как след време Ангел Бонев констатира, че макар в Димитровград да е създадена могъща индустрия, не са разкрити работни места за жени, и колко бързо развиват шивашка промишленост в града.

Какво сравнение може да се прави между двата периода – социализма и прехода? Това личи от следните данни – през 1985 г. в Хасково е произведена 342 млн. квтч. електроенергия, а през 2002 г. само 121, азотни торове съответно 569 890 и 415 815 тона, цимент 318 и 252 хил. тона, тухли 65 968 броя и 6968, тютюн – 6252 и 4698 тона и т.н. Погромът е очевиден и той е подробно описан в книгата на Ангел Бонев.

Иска ми се да завърша с искрените думи на автора: „Писах за тези, които са градили. Нека историята си каже думата за тези, които са рушили... За нашето поколение и за хората, с които съм работил, мога да кажа – трудихме се всеотдайно и живяхме достойно."

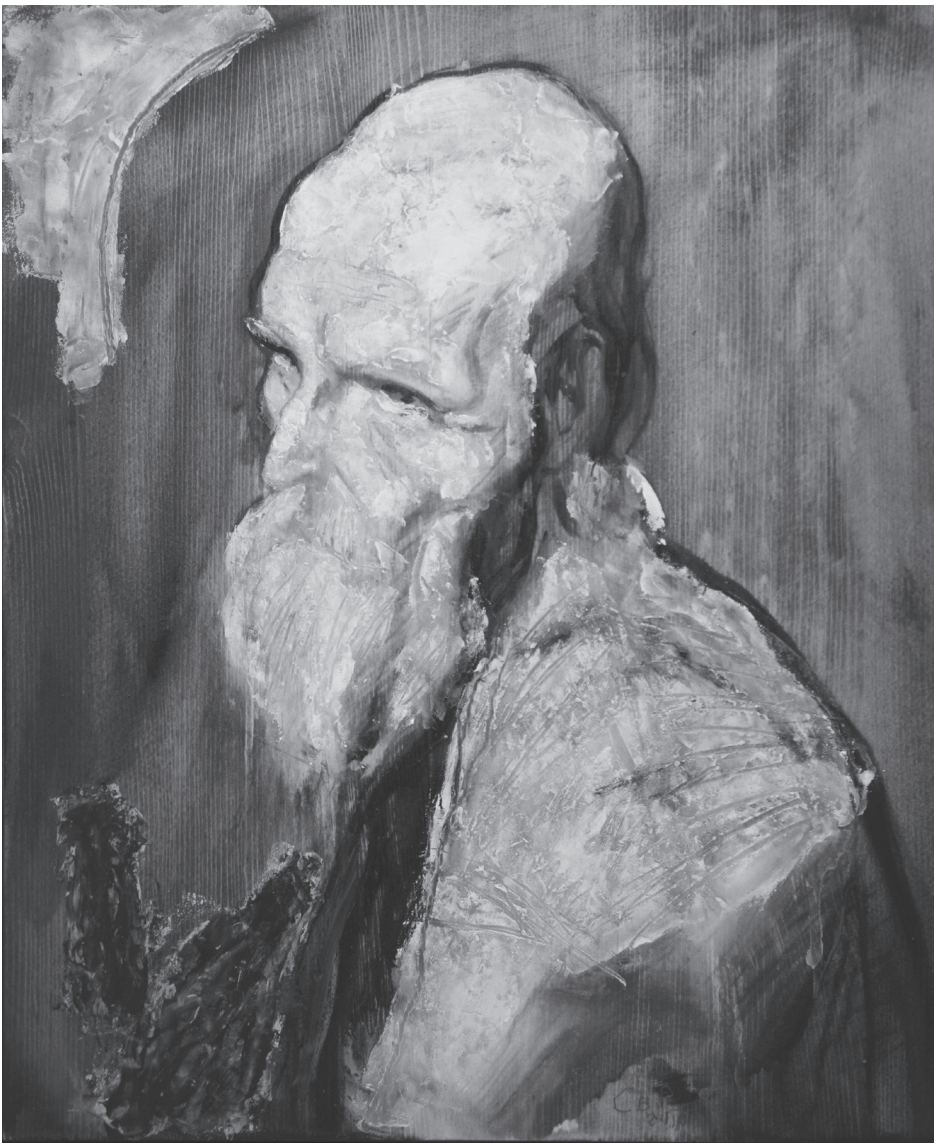

Светлин Русев

TABLE OF CONTENTS

ПОНЕДЕЛНИК

(„MONDAY" – *A JOURNAL FOR THEORY, POLITICS AND CULTURE*)

THOUGHTS AND APHORISMS 5

THEORY

Valery Zhablianov — Socialism is Necessary Today And in the Future of Bulgaria 7

Vassil Prodanov — The Transition to Capitalism And the Ideological Hegemony of Neoliberal Moral Values in Bulgaria 12

Velko Valkanov — Lenin Who is Unknown 26

HISTORY

Mincho Minchev — 9th September 1944 – the Day of Triumph of People's Will 45

POLITICS

Slavcho Kanchev — The Control of the Elites 57

Zornitza Ilieva — Terorism – a New European War 70

ECONOMICS

Ivan Angelov — The Economic Conflicts, Threatening the Future of the European Union 79

Ralitza Dimitrova — The Limited Water Resources – an Objective Reality for the Restructuring of the Water Sector in Bulgaria 94

INTERNATIONAL POLITICS

Marian Karagiozov — The Brexitt as a Deadend 101

Vladimir Trifonov — Unipolar World, Multipolar World – a Clash Among All 109

TABLE OF CONTENTS

CULTURE

Nayden Valchev	The Most Colourful Bulgarian Poet	134
Peter Karaangov	Poems	138

NEW BOOKS

Pavel Pissarev	„Ponedlnik“ Magazine Recommends New Books	147

SOMMAIRE

ПОНЕДЕЛНИК

(„LE LUNDI“ – *MAGAZINE DE THÉORIE, DE POLITIQUE ET DE CULTURE*)

PENSÉES ET APHORISMES

5

THÉORIE

Valery Jablianov — Le socialisme est nécessaire tant aujourd'hui que dans l'avenir de la Bulgarie — 7

Vassil Prodanov — La transition au capitalisme et l'hégémonie idéologique de valeurs néolibérales morales en Bulgarie — 12

Velko Valkanov — Lénine l'inconnu — 26

HISTOIRE

Mintcho Mintchev — Le Neuf Septembre 1944 – triomphe de la volonté populaire — 45

POLITIQUE

Slavtcho Kantchev — Le contrôle sur les élites — 57

Zornitsa Ilieva — Le terrorisme – nouvelle guerre européenne — 70

ÉCONOMIE

Ivan Anguelov — Les contradictions économiques qui menacent l'avenir de l'UE — 79

Ralitsa Dimitrova — Les ressources hydrauliques limitées – réalité objective dans la restructuration du secteur de l'eau en Bulgarie — 94

POLITIQUE INTERNATIONALE

Mariyan Karagyozov — Brexit comme une impasse — 101

Vladimir Trifonov — Un monde unipolaire, un monde multipolaire – confrontation de tous les continents — 109

SOMMAIRE

CULTURE

Naïden Valtchev Le poète bulgare le plus bigarré 134

Petar Karaangov Poèmes 138

NOUVEAUX LIVRES

Pavel Pissarev La revue „Ponedelnik“ vous recommande de nouveaux livres 147

INHALT

ПОНЕДЕЛНИК

(„MONTAG“ – *ZEITSCHRIFT FÜR THEORIE, POLITIK UND KULTUR*)

GEDANKEN UND APHORISMEN 5

THEORIE

Valeri Jablianov Der Sozialismus ist nötig, sowohl heute als auch in der Zukunft Bulgariens 7

Vassil Prodanov Der Ubergang zum Kapitalismus und die ideologische Hegemonie der neoliberalen moralen Werte in Bulgarien 12

Welko Valkanov Der unbekannte Lenin 26

GESCHICHTE

Mintscho Mintschev Der Neunte September 1944 – Triumph des Volkswillen 45

POLITIK

Slavtscho Kantschev Die Kontrolle der Elite 57

Sornitza Ilieva Der Terrorismus – ein neuer europaischer Krieg 70

OKONOMIK

Iwan Angelov Die Ökonomischen Gegensätze bedrohen die Zukunft der EU 79

Ralitza Dimitrowa Die Begrenzheit der Wasserressource – objektive Realitat bei der Umkonstruierung des Wassersktors in Bulgarien 94

INTERNATIONALE POLITIK

Marian Karagjosov Der Breksit als Sackgasse 101

Wladimir Trifonov Einpolige Welt, Vielpolige Welt – Zusammenstoß aller Kontinente 109

INHALT

KULTUR

Najden Waltschev	Der am koloritreichste Dichter Bulgariens	134
Peter Karaangov	Gedichte	138

NEUE BÜCHER

Pawel Pissarev	Die Zeitschrift "Ponedelnik" empfehlt neue Bücher	147

Содержание

ПОНЕДЕЛНИК

(„ПОНЕДЕЛЬНИК“ – *ЖУРНАЛ ТЕОРИИ, ПОЛИТИКИ И КУЛЬТУРЫ*)

Мысли и афоризмы 5

Теория

Валери Жаблянов Социализм необходим Болгарии и сегодня, и в будущем 7

Васил Проданов Переход к капитализму и идеологическая гегемония неолиберальных моральных ценностей в Болгарии 12

Велко Вылканов Незнакомый Ленин 26

История

Минчо Минчев Девятое сентября 1944 – триумф народной воли 45

Политика

Славчо Кынчев Контроль над элитами 57

Зорница Илиева Терроризм – новая европейская война 70

Экономика

Иван Ангелов Экономические противоречия, угрожающие будущему ЕС 79

Ралица Димитрова Ограниченность водных ресурсов – объективная реальность в процессе реструктуризации водного сектора Болгарии 94

Международная политика

Мариян Карагезов Не является ли брэкзит тупиком 101

Владимир Трифонов Однополюсный мир, многополюсный мир – столкновение на всех континентах 109

Содержание

Культура

Найден Вылчев	Самый красочный болгарский поэт	134
Петр Караангов	Стихи	138

Новые книги

Павел Писарев	Новые книги, рекомендуемые журналом „Понедельник”	147